

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

Gediminas Tumėnas

Suaugusių alkoholikų vaikų santykio su taisyklėmis kokybinė analizė

Magistro darbas

Klinikinės psichologijos studijų programa

Darbo vadovė: dr. Ieva Bieliauskienė

Vilnius, 2018

Turinys

SANTRAUKA	3
SUMMARY	4
SVARBIAUSIOS SAŲVOKOS	5
PRATARMĖ	6
1. ĮVADAS.....	7
1.1. Taisyklių konstrukto problema	7
1.2. SAV	8
1.2.1. Ar SAV yra homogeniška grupė?.....	10
1.2.2. Papildomų faktorių, lemiančių SAV psichopatologiją problematika.....	13
1.2.3. SAV tyrimų kritika, ribotumai	15
1.2.4. Kokybiniai SAV tyrimai.....	16
1.3. Komplexo konstrukto problema.....	20
1.3.1. Tėvo reikšmė individo raidoje bei kompleks formavimasis.....	22
1.3.2. Tėvo archetipas bei tėvo kompleks pobūdis.....	24
1.4. SAV tėvo kompleks raiška santykiyje su taisyklėmis bei tyrimo aktualumas.....	25
1.5. Tyrimo tikslas, uždaviniai.....	27
2. METODIKA.....	28
2.1. Tyrimo dalyviai.....	28
2.2. Tyrimo eiga ir metodai	29
2.3. Duomenų analizė	30
3. REZULTATAI.....	32
3.1. Tėvo poveikslas bei santykis su juo vaikystėje ir paauglystėje	32
3.1.1. Sunkumai apibūdinti tėvą dėl jo uždarumo bei nepastovumo.....	32
3.1.2. Chaotiškas tėvo įsitraukimas į šeimos gyvenimą	33
3.1.3. Tėvo kaita priklausomai nuo būsenos	34
3.2. Apsunkintas santykis su tėvu.....	35
3.2.1. Tėvo autoriteto bei gilaus ryšio stoka.....	35
3.2.2. Intensyvūs jausmai santykiyje su tėvu: baimė ir pyktis.....	36
3.3. Santykis su taisyklėmis	38
3.3.1. Šeimos gyvenimas sukasi aplink tėvą	38
3.3.2. Takios taisyklės šeimoje.....	38
3.3.3. Konfliktiškas santykis su tėvo taisyklėmis.....	39
3.4. Nevienareikšmiškas santykis su taisyklėmis suaugus	42
3.4.1. Prieštara tarp sąmoningo santykio su taisyklėmis ir emocinių reakcijų.....	42

3.4.2.	Taisyklių kvestionavimas ir prisiderinimas prie aplinkos	43
3.4.3.	Vidinės taisyklės – vidiniai tironai	44
3.4.4.	Skirtingas taisyklių patyrimas skirtinguose gyvenimo kontekstuose	45
3.4.5.	Santykio su taisyklėmis sąsaja su vaikystėje bei paauglystėje patirtomis taisyklėmis	45
3.4.6.	Ieškojimas kitokio santykio su taisyklėmis	46
4.	REZULTATŲ APTARIMAS	49
4.1.	Šeimos bei tėvo chaotiškumas	49
4.2.	Santykis su tėvo taisyklėmis vaikystėje ir paauglystėje	50
4.3.	Santykis su taisyklėmis suaugus	52
4.4.	Sąmoningos santykio su taisyklėmis paieškos.....	54
4.5.	Tyrimo kokybė bei ribotumai	55
5.	IŠVADOS.....	57
6.	PRIEDAI	58
1 priedas.	Interviu klausimai.....	58
2 priedas.	Informuotas sutikimas dalyvauti tyrime.....	59
3 priedas.	Teminės analizės būdu sudarytos kategorijos, pakategorės ir jų aprašymai.	60
7.	LITERATŪRA.....	64

SANTRAUKA

Saugusių alkoholikų vaikų santykio su taisyklėmis kokybinė analizė.

Gediminas Tumėnas

Vilnius: Vilniaus Universitetas, Filosofijos fakultetas, Psichologijos institutas, 2018m, 70psl.

Mokslinė literatūra, tyrinėjanti suaugusių alkoholikų vaikų (SAV) psichologines charakteristikas, duoda nevienareikšmiškus rezultatus, tačiau pastebi tokiose šeimose vyraujančią chaotiškumą. Tuo tarpu taisyklės ir jų patyrimas nėra nagrinėtas patyrimo aspektas, todėl šiame darbe siekiama išsiaiškinti, kaip SAV patyrė taisykles šeimoje, jų kaitą bei koks SAV santykis su taisyklėmis suaugus įvairiuose gyvenimo kontekstuose. Pasirinkta kokybinė tyrimo paradigma, naudotas pusiau struktūruotas interviu. Tyrime dalyvavo 8 tiriamieji (4 vyrai ir 4 moterys) 24-28 metų amžiaus, kurie yra gyvenę su priklausomu nuo alkoholio tėvu bent iki paauglystės. Rezultatai atskleidė šeimose vyravusią taisyklių kaitą priklausomai nuo tėvo būsenos: nuo visiškai ribų nebuvimo iki tirioniško griežtumo. Santykis su taisyklėmis atsiskleidė kaip konfliktiškas: apsunkintas baimės, pykčio, neteisybės jausmais. Išryškėjo, jog suaugus taip pat patiriami sunkumai santykyje su taisyklėmis, ypač išryškėjantys artimuose ryšiuose per emociškai įkrautas reakcijas.

Raktiniai žodžiai: Suaugę alkoholikų vaikai, SAV, taisyklės, santykis su taisyklėmis.

SUMMARY

Experience of Rules in Adult Children of Alcoholics: a Qualitative Analysis.

Gediminas Tumėnas

Vilnius: Vilnius University, Faculty of Philosophy, Institute of Psychology, 2018, 70p.

There are a lot of inconsistency in scientific literature analyzing psychological characteristics of Adult Children of Alcoholics (ACOA). However, there is agreement on existing chaotic atmosphere in families with one or two alcohol dependent adults. This study examines experience of rules (in nuclear family and in adult life) in ACOA sample because this has not been scientifically investigated thus far. We chose to study it from qualitative perspective and chose semi-structured interview for gathering data. 8 participants (4 men, 4 women) 24-28 years old participated in this study. They had previous experience of living with alcohol dependent father at least till adolescence. Results showed that rules in nuclear families fluctuated in line with changing state of father: between radical freedom and tyrannical strictness. Experience of rules appeared as disturbed: charged with intense feelings of fear, anger and unfairness. Results showed that difficulties in experiencing rules are present during adult life: most of them arise via emotionally intense reactions to rules in close relationships.

Keywords: Adult Children of Alcoholics, ACOA, rules, experience of rules.

SVARBIAUSIOS SĄVOKOS

- Alkoholikų vaikai (AV) – vaikai bei paaugliai, gyvenantys su vienu ar abiem priklausomais nuo alkoholio tėvais (Woititz, 1999).
- Suaugę alkoholikų vaikai (SAV) – pilnamečiai asmenys, kurie yra augę su vienu ar abiem nuo alkoholio priklausomais tėvais (Woititz, 1999).
- Taisyklės – gairės arba standartai, reguliuojantys atsakus ar elgesį arba perduodantys situacines normas (APA psichologinis žodynas).

PRATARMĖ

Priklausomybė nuo alkoholio yra rimta ir plačiai paplitusi problema, apsunkinanti tiek fizinę sveikatą, tiek psichologinę, socialinę ar net ekonominę situaciją. Remiantis Pasaulio Sveikatos Organizacijos (2012) duomenimis, Europos rytinis regionas yra daugiausiai alkoholio pasaulyje suvartojantis regionas. Lietuva, esanti šiame regione, turi vienus didžiausių alkoholio suvartojimo rodiklius – pagal 2016m. Lietuvos statistikos departamento duomenis, vienam gyventojui (vyresniam nei 15m) tenkantis vidutiniškai per metus suvartojamo alkoholio kiekis siekia 13,2l gryno 100% alkoholio. Kiti autoriai pastebi, jog priklausomybė nuo alkoholio sukelia rimtus padarinius ne tik vartojančiojo psichologinei gerovei, tačiau ir jo artimiausiajai aplinkai (Dembinskas, 2003; Bulotaitė, 2009). Šeima yra pirmoji vieta, kurioje patiriamos neigiamos priklausomo asmens vartojimo pasekmės ir tai ypač paliečia vaikus.

Woititz (1999) buvo viena pirmųjų pradėjusių nuodugniai tyrinėti vaikus, augančius alkoholikų šeimose. Jos pavyzdžiu pasekė gausa tyrėjų, pradėjusių nagrinėti suaugusius alkoholikų vaikus (SAV) ir jiems būdingus psichologinius bruožus. Mokslinė literatūra šia tema yra prieštaringa ir iki šiol diskutuojama, ar SAV galima laikyti kaip diagnostine kategorija, kuri apimtų tam tikrus konkrečius sunkumus, ar tai yra pernelyg platus apibūdinimas. Į šį klausimą darbe bus bandoma atsakyti apžvelgiant literatūrą, tačiau svarbiau kalbėti apie tyrimo tikslą. Jis gimė analizuojant SAV tyrimus, kuriuose pastebėta, jog alkoholikų šeimose vyksta dažni, spontaniški ar net neprognozuojami šeimos atmosferos, kasdienės rutinos, įpročių, šeimos ritualų pokyčiai priklausomai nuo vartojančio suaugusiojo būsenos (Woititz, 1999; Kroll, 2004; Haugland, 2005; Hall, 2008). Vaikas, augdamas tokioje aplinkoje patiria nemažai streso, susijusio su tokiu šeimos ar vartojančiojo suaugusiojo chaotiškumu.

Mąstant apie įvairius ištirtus ir galimus tokių pokyčių aspektus, kilo idėja pasigilinti į tai, kaip tokiose šeimose kinta taisyklės. Kilo įvairūs su tuo susiję klausimai: kokios alkoholikų šeimose vyrauja taisyklės? Kaip jos nustatomos ir reguliuojamos? Kaip jų laikomasi? Kaip jos kinta priklausomai nuo vartojančio suaugusiojo būsenos? Kaip vaikai patiria šias taisykles? Kokius galimus psichologinius padarinius turi patirtis augant tokioje šeimoje? Kaip tai veikia AV santykį su taisyklėmis suaugus? Gilinantis į psichologinius AV bei SAV tyrimus, atsakymų į šiuos klausimus nebuvo rasta, kadangi išaiškėjo, jog specifiškai taisyklės ir jų patyrimas nėra tyrinėta tema. Kadangi šio tyrimo objektas yra naujas ir nenagrinėtas, tam buvo pasirinkta kokybinio tyrimo metodologija, įgalinanti užfiksuoti subtilius tyrinėjamo fenomeno aspektus.

1. ĮVADAS

1.1. Taisyklių konstrukto problema

Pagal Amerikos Psichologų Asociacijos (APA) parengtą psichologinį žodyną, taisyklės apibrėžiamos kaip gairės arba standartai, reguliuojantys atsakus ar elgesį arba perduodantys situacines normas (VandenBos, 2015). Taisyklėmis pagrįstas elgesys yra paremtas verbaliniais nurodymais, pavyzdžiui, instrukcija (kai vaikai tvarkosi kambarius, nes jiems taip liepta) arba reaguojant į savo mintis (kai žmogus pradeda mankštintis, nes galvoja „man reikia numesti svorį“). Pastebėtina, jog taisyklės apibrėžiamos ne tik kaip išorinės normos, bet ir kaip mintys, t. y. internalizuotos normos. Žvelgiant iš psichodinaminės perspektyvos, galima pamatyti vidinių taisyklių psichogenezę: tėvų nustatomos taisyklės ir šeimos tradicijos yra tai, kam vaikas turi paklusti kaip išorėje esančiam standartui, tačiau palaipsniui, besiformuojant tokių sąveikų reprezentacijoms, taisyklės internalizuojamos ir tampa vaiko psichikos dalimi, kurią Freud (1923) pavadina super-ego, pabrėždamas jos sąšmoninę prigimtį. Be to, psichoanalitikas kelia prielaidą apie patriarchališką super-ego prigimtį. Tai reiškia, jog vidinis „moralinis įstatymas“ labiau sietinas su tėvo reprezentacijomis ir įgauna vyrišką vertinantį arba baudžiantį charakterį.

Jung (1985) pritaria, jog vidinės taisyklės yra dalinai įsąšmoninamos ir dalinai sąšmoninės, bei papildo teigdamas, kad kiekvieno veiksmo vidinis moralinis vertinimas turi emocinį toną, sietiną su kompleksu, kuris formuojasi besikartojant sąlyginai pastovioms sąveikoms su tėvais vaikystėje. Būtent emocija atlieka vertintojo vaidmenį, nurodydama, kokie patyrimo aspektai yra priimtini, o kokie ne. Taip formuojasi tai, ką kasdienybėje yra įprasta vadinti sąžine. Jos autonomišką prigimtį, anot Jung (1998), yra nesunku pajusti: žmogus, norėdamas atlikti tam tikrą veiksmą, neretai susiduria su priešiška sąšmonine jėga, kuri verčia atsisakyti ketinimo, nes tam prieštarauja numanomas visuotinas moralės standartas arba, esant didesnei savasties integracijai, patiriama vidinio pasipriešinimo jėga. Jung (1970) antrina savo pirmtakui dėl šio psichikos aspekto tampresnės sąsajos su tėviškuoju kompleksu, tačiau nesutinka su tuo, kad tai yra tik įgyjama. Analitikas teigia archetipinę super-ego prigimtį, taip pabrėždamas įgimtąjį aspektą bei sieja tai su tėvo archetipu (sąžinė kaip vidinis Dievo Tėvo balsas), struktūruojančiu patyrimą.

Šiame darbe, analizuojant santykį su taisyklėmis bus remiamasi analitinės psichologijos suformuluota kompleksų samprata, kuri gali padėti suprasti taisyklių patyrimo vidinę dinamiką.

1.2. SAV

Viena pirmųjų, išsamiai tyrinėjančių SAV būdingą aplinką, kurioje jie augo, bei vėliau susiformuojančius asmenybės bruožus, psichologė Woititz (1999) remiasi ilgamete praktinio darbo patirtimi su alkoholikais ir jų artimaisiais. Autorė teigia, jog alkoholikų vaikai (toliau – AV) dažnai iš pažiūros atrodo kaip „normalūs“ vaikai, tačiau subjektyviai taip jaučiasi retai. Atmosfera AV namuose pasižymi nuolatine įtampa, nerimu, dažnu sielvarto potyriu, nežinia, kas nutiks grįžus namo. Vaikai, augantys tokiomis sąlygomis, linkę prisiimti atsakomybę už tokią neapibrėžtą stresinę situaciją ir dėl jos kaltinti save („visiems palengvėtų, jei manęs nebūtų“). Šeimose patiriama daug prieštaravimų, dvigubos komunikacijos, jiems sunku suprasti, kas yra teisinga ir dėl to nukenčia šeimoje vyraujančių taisyklių supratimas. Mokykloje AV dažnai patiria sunkumus susikaupti, nes apima mintys apie šeimą, fantazijos apie geresnį gyvenimą bei geresnius tėvus; šias fantazijas jie linkę slėpti nuo aplinkinių, todėl ne retai jas lydi vienišumo išgyvenimas. Galiausiai ir draugų rate jie ima jaustis nepritaę, svetimi, pašaliniai; AV sunku patikėti, kad kiti žmonės gali juos mėgti. Šiuos jausmus, anot psichologės, dažnai lydi bendravimo sunkumai, neaiškus ribų santykiuose supratimas. Apibendrinama ilgą klinikinio darbo patirtį, Woititz (1999) išskiria bendrus bruožus, kurie dažniausiai būdingi suaugusiems alkoholikų vaikams – ji teigia, jog SAV:

- 1) Nežino, kas yra „normalu“, dažnai nerimauja dėl to, kaip pasielgti, kas yra teisinga, bijo klausti ir apsikvailinti;
- 2) Sunku atlikti kokį nors darbą nuo pradžios iki galo;
- 3) Meluoja netgi tada, kai paprasčiau sakyti tiesą;
- 4) Yra sau negailestingi;
- 5) Nelabai moka linksintis;
- 6) Požiūris į save pernelyg rimtas;
- 7) Sunku artimai bendrauti;
- 8) Perdėtai reaguoja į permainas, kurioms neturi jokios įtakos;
- 9) Nuolat laukia pritarimo ir pripažinimo;
- 10) Jaučiasi esą kitokie negu visi žmonės;
- 11) Yra arba pernelyg pareigingi, arba pernelyg nepareigingi;
- 12) Nepaprastai atsidavę, net jei akivaizdu, kad kiti to prieraišumo neverti;
- 13) Impulsyvūs, nesusimąstantys apie veiksmų pasekmes. Impulsyvumą lydi vidinė maišasis, baisėjimasis savimi ir bejėgiškumas prieš aplinkinius.

Matyti, jog Woititz pateikia išsamų emocinių, elgesio bei socialinių sunkumų paveikslą, atspindintį psichologinius padarinius, atsirandančius augant šeimoje, kurioje vienas ar abu

tėvai yra priklausomi nuo alkoholio. Viena iš autorės išskiriamų pasekmių gyvenant disfunkciškoje šeimoje – nerimavimas dėl to, kas yra teisinga, derama, kas gali būti susiję su apsunkintu santykiu su tėvų nurodymais bei taisyklėmis. Svarbu akcentuoti, jog psichologė remiasi klinicine patirtimi, t. y. tiesioginiu darbu su alkoholikais ir jų artimaisiais. Tai reiškia, kad išvados yra daromos pagal tiriamuosius, kurie jau kreipėsi pagalbos dėl patiriamų sunkumų arba jų pačių priklausomybės nuo alkoholio ar kitų svaigalų. Tai apsunkina galimybę šiuos atradimus pritaikyti visai populiacijai, nes ne visi SAV patys kreipiasi gydymuisi, o besikreipiantieji, spėjama, gali patirti sunkesnius simptomus.

Fineran, Laux, Seymour ir Thomas (2009) kritikuoja Woititz iškeltus SAV bruožus, argumentuodami tuo, jog psichologinis portretas yra pernelyg platus, miglotas ir tinkantis beveik bet kokiai populiacijai. Jie remiasi Barnumo efektu, kuris teigia, jog pernelyg platūs, bendriniai sąvokų apibrėžimai yra pritaikomi beveik bet kam. Negana to, autoriai iškelia hipotezę, jog Woititz išvardintos SAV charakteristikos iš esmės būdingos daugumai vaikų, augusių disfunkcinėse šeimose, kuriose yra daug chaoso ir nestabilumo, nepriklausomai nuo to, ar tėvai yra priklausomi nuo alkoholio ir kitų medžiagų, ar ne. Šie psichologai atliko tyrimą, lygindami tiriamuosius, kurie buvo suskirstyti į keturias grupes: 1) AV, patyrę sunkius įvykius, kurie juos paveikė neigiamai; 2) AV be traumos; 3) tiriamieji, kurie patyrė traumą, bet jų tėvai nebuvo priklausomi; 4) kontrolinė grupė – be priklausomybių ir neigiamo patyrimo šeimoje. Jie bandė surasti skirtumus tarp impulsyvumo, socialinio pageidaujiamumo, t. y. noro save apibūdinti pozityviau nei yra iš tikrųjų, bei priešiško pokyčiams, tačiau tarpgrupinių skirtumų nerado, kas, jų manymu, patvirtino hipotezę apie Barnumo efektą.

Kiti tyrėjai bandė tiesiogiai tirti 12 iš 13 Woititz išvardintų SAV charakteristikų, pasitelkę asmenybės klausimynus (Personality Research Form-E, Jackson Personality Inventory bei Imposter Phenomenon Scale), kurie, ant autorių, geriausiai jas atspindi (Seefeldt & Lyon, 1992). Rezultatai, kaip ir buvo spėjama, neatskleidė tarpgrupinių skirtumų tarp SAV ir kontrolinės grupės. Negana to, tyrėjai teigia, jog minėtos SAV charakteristikos leidžia prognozuoti, ar tiriamasis, pasižymintis ta savybe bus SAV, netgi prasčiau nei spėjimo būdu. Autoriai šiuos atradimus taipogi sieja su aukščiau minėtu Barnumo efektu.

Galima daryti išvadą, jog Woititz (1999) psichologinis SAV portretas yra empiriškai patvirtinamas tik iš dalies (toliau aptariami tyrimai patvirtinantys kai kuriuos sunkumus). Nepaisant to, jog psichologės atradimai susilaukė nemažai kritikos, šios autorės knyga „Suaugę alkoholikų vaikai“ tapo bestseleriu ir paskatino rasti daugybę empirinių tyrimų, nagrinėjančių sąsają tarp tėvų alkoholizmo šeimoje ir suaugusių vaikų patiriamų psichologinių sunkumų bei psichopatologijos. Toliau darbe analizuojami empiriniai tyrimai ir jų problematika.

1.2.1. Ar SAV yra homogeniška grupė?

XXa. pab. ėmė gausėti empirinių tyrimų, bandančių suprasti SAV psichologinį portretą. Vieni tyrimai ieško sąsajų tarp ankstyvosios alkoholizmo šeimoje patirties ir psichopatologijos bei psichiatrinių diagnozių tikimybės, kiti – su emociniais sunkumais, prieraišumu, elgesio sutrikimais, savireguliacija, socialine adaptacija, prisiimamais socialiniais vaidmenimis, akademiniais pasiekimais, asmenybės bruožais, pačių SAV priklausomybėmis ir kt. Pastebėtina, jog tyrimai aprėpia iš tiesų platų psichologinio funkcionavimo spektrą, siekdami suprasti SAV kaip specifinę grupę. Remiantis jais bus bandoma atsakyti į klausimą, kas būdinga SAV, kaip tokiai specifiskai žmonių grupei, ir, ar tokia homogeniška imtis, apskritai, egzistuoja.

Vienas pirmųjų tyrėjų sudominusių klausimų – ar SAV patys tampa priklausomi nuo alkoholio? Kai kurie tyrimai iš tiesų randa sąsajas tarp alkoholizmo šeimoje ir jų vaikų didesnio alkoholio vartojimo suaugus (Knoblauch & Bowers, 1989; Staley et al., 1991; Jarmas & Kazak, 1992; Ohannessian & Hesselbrock, 1993; Blazer & George, 1993; Rodney, 1994; Hinkin & Kahn, 1995; Hawkins, 1997; Sher, Walitzer, Wood, & Brent, 1991). Vieni autoriai teigia, jog SAV didesnis alkoholio vartojimas yra susijęs su socialiai išmoktu elgesiu, žema saviverte, kiti teigia, jog jiems yra sunkiau susitvarkyti su stresu ir neigiamomis emocijomis, todėl jie linkę naudoti vengiančias gynybas, atsitraukimą, kurio vienu iš būdų tampa svaigalų vartojimas (Domenico & Windle, 1993; Rodney & Rodney, 1996; Klostermann et. al., 2011). Be to, SAV turi didesnius lūkesčius, jog alkoholio vartojimas iš tiesų duos naudingą efektą (sumažins emocinę įtampą, pagerins veiklą), nors randama, jog iš tiesų yra priešingai, t. y. SAV patiria daugiau neigiamų pasekmių, susijusių su vartojimu lyginant su kontroline grupe (Sher, Walitzer, Wood & Brent, 1991). Tačiau svarbu paminėti, jog egzistuoja nemažai tyrimų, nerandančių alkoholio vartojimo skirtumų tarp SAV ir kontrolinių grupių (Alterman, Searles & Hall, 1989; Nirenberg, Liepman, Begin, Maisto & Liebermann, 1990; Harman & Arbona, 1991; Wright & Heppner, 1991; Hadley, Holloway & Mallinckrodt, 1993; Mintz, Kashubeck & Tracy, 1995; Jones, Parera-Diltz, Salyers, Laux & Cochrane, 2007). Harter (2000) teigia, jog šie tyrimai yra metodologiškai silpni (mažos imtys, nepatikimi klausimynai). Kita vertus, randama ir metodologiškai stiprių tyrimų, atmetančių hipotezę apie didesnę SAV svaigalų vartojimą (Diaz et al., 2008; Domenico & Windle, 1993; Neff, 1994; Senchak, Leonard, Greene & Carroll, 1995). Pastebėtina, jog dauguma tyrimų naudojami mažu kiekiu aprašomųjų kintamųjų (dažniausiai tėvų bei pačių SAV vartojamo alkoholio kiekiu, psichiatrinėmis diagnozėmis ir pan.) ir neskiria dėmesio įvairiems šeimos socialiniams, socioekonominiams, santykio ar subjektyvaus patyrimo veiksniams.

Kai kurie autoriai spėja, jog su SAV alkoholizmu gali būti susijusi mažesnė impulsų kontrolė, kuri sudaro prielaidas tam tikrų antisocialios asmenybės bruožų susiformavimui, kas gali

trukdyti priimti taisykles ir socialines normas, bei polinkiu malšinti įtampą greitais būdais, pavyzdžiui, svaigalais (Alterman et al., 1989; Blazer & George, 1993; Mutzell, 1994; Dembinskas, 2003). Sher ir kt. (1991) patvirtina sąsają tarp tėvų alkoholizmo ir žemesnės vaikų elgesio kontrolės, tačiau impulsyvumo skirtumų neranda. Kai kurie tyrimai randa sąsajas su antisocialios asmenybės bruožais, t. y. didesne rizika nekontroliuojamiems poelgiams, žemesnį socialinį prisitaikymą, įsitraukimą į kriminalinį elgesį, tačiau lygiagrečiai egzistuoja ir to nepatvirtinantys tyrimai (Fulton & Yates, 1990; Hinkin & Kahn, 1995). Schroeder ir Kelley (2008) pastebi, jog prasta impulsų kontrolė yra susijusi su metakognityvine kontrole ir vykdomosiomis funkcijomis, kurias sutrikdo chaotiška šeimos organizacija, tačiau tyrime tarpgrupinių (SAV ir nAV) skirtumų nerado. Matyti, jog rezultatai nėra vienareikšmiški ir autoriai spėja, jog viena priežasčių yra tai, kad žema elgesio kontrolė yra pakankamai platus konstruktas, sunkiai apibrėžiamas. Tačiau dauguma šių tyrimų remiasi MMPI, kuris yra patikimas klausimynas, rodantis metodologinį tyrimų stiprumą, todėl galima manyti, jog hipotezė apie SAV kaip heterogenišką grupę gali pasitvirtinti.

Dar kontrastingesni yra depresiškumo tyrimai, lyginantys SAV su kontroline imtimi. Egzistuoja tyrimai, patvirtinantys hipotezę apie didesnę SAV depresiškumą ir kitus su depresija susijusius simptomus (Lyon & Greenberg, 1991; Domenico & Windle, 1993; Jones & Zalewski, 1994; Hinkin & Kahn, 1995; Bush, Ballard & Fremouw, 1995; Hawkins, 1997; Diaz et al., 2008; Klostermann et al., 2011). Tačiau taip pat yra ir tyrimai to nerandantys (Alterman et al., 1989; Fulton & Yates, 1990; Harman & Arbona, 1991; Hill, Nord & Blow, 1992; Dodd & Roberts, 1994; Kelley et al., 2010). Kiti tyrėjai bando atsižvelgti į daugiau veiksnių: sukontroliavus tokius šalutinius kintamuosius kaip fizinę, emocinę ar seksualinę prievartą, tėvų psichopatologijos komorbidiškumas, tyrėjai neranda skirtumų tarp SAV ir lyginamųjų grupių (Williamson, 1989, cit. iš Harter, 2000; Williams & Corrigan 1992; Wright and Heppner, 1993; Neff, 1994; Fox & Gilbert, 1994; Windle et al., 1995). Nustatyti vienareikšmišką ryšį tarp SAV ir depresijos yra sudėtinga, nes į jį įsiterpia eilė papildomų faktorių, tokių kaip: įvairios gyvenime patirtos traumos, netektys, socialinių santykių sunkumai, prasta socioekonominė padėtis, tėvų psichiatrinių sutrikimų komorbidiškumas, genetinis pažeidžiamumas ir kt. Harter (2000) pastebi, jog nėra tyrimų, kurie bandytų įtraukti daugiau nei vieną papildomą kintamąjį ieškant sąsajų tarp SAV ir depresijos.

Analogiškus rezultatus teikia ir tyrimai, bandantys rasti didesnę SAV nerimo spektro sutrikimų pasireiškimą. Vieni tyrimai randa padidėjusį nerimą ir jo simptomus (Knowles & Schroeder, 1989, cit. iš Harter, 2000; Harman & Arbona, 1991; Hinkin & Kahn, 1995; Diaz et al., 2008), tuo tarpu kiti – ne (Alterman et al., 1989; Hill et al., 1992; Harman et al., 1995, cit. iš Harter, 2000). Tačiau tyrėjai sukontroliavę trauminės SAV patirtis, neranda didesnio nerimo sutrikimų pasireiškimo lyginant su kontrolinėmis grupėmis (Windle et al., 1995). Pastebėtina, jog kai kuriuose tyrimuose SAV yra lyginami su kitais tiriamaisiais, kurie vaikystėje patyrė įvairius kitus sunkumus

(pvz., tėvų psichiatrinės diagnozės arba smurtas šeimoje), todėl galima būtų kelti prielaidą, jog abiejų grupių nerimo lygis yra didesnis nei bendroje populiacijoje. Tačiau tyrimai tik dalinai patvirtina šią hipotezę: vieni tyrėjai randa, jog tėvų alkoholizmas bei vaikystėje patiriamos traumos yra kaip du nepriklausomi kintamieji, kurie atskirai susiję su neigiamais padariniais asmenybei (Yama et al., 1992, cit. iš Harter, 2000; Hall & Webster, 2007); kiti sukontroliavę šeimos psichopatologiją, neranda skirtumų nuo bendros populiacijos (Preuss, Schuckit, Smith, Barnow & Danko, 2002). Galima daryti išvadą, jog augimas alkoholikų šeimoje nėra lemiantis faktorius didesniam nerimui ar depresijai, tačiau įvairūs traumuojuantys patyrimai bei kitos šeimos disfunkcijos apsunkina SAV patyrimą ir didina tikimybę pasireikšti nerimastingumui.

Tyrėjai, nagrinėjantys bendrą prisitaikymą ir psichologinį distresą, pastebi, jog SAV patiria daugiau įvairių sunkumų nei bendra populiacija. Tyrimai atskleidžia, jog SAV patiria daugiau neigiamų emocijų (tarp jų ir nerimo bei depresijos), jiems labiau būdingas neurotiškumas, problemos kuriant ir palaikant santykius (Coleman & Frick, 1994; Belliveau & Stoppard, 1995; Hinkin & Kahn, 1995; Kearns-Bodkin & Leonard, 2008). Be to, rezultatai atskleidė, jog SAV būdinga didesnė tikimybė pasireikšti įvairioms charakterio patologijoms (neurotiškumui, psichotiškumui, asmenybės sutrikimams), lyginant su bendra populiacija (Sher et al., 1991; Kashubek, 1994; Hibbard, 1997). Taip pat pastebima, jog SAV dažniau kreipiasi į įvairias psichinės pagalbos įstaigas (Alterman et al., 1989; Rose, Peabody & Stratigeas, 1991; Staley et al., 1991; Mutzell, 1994).

Kita vertus, egzistuoja ir nemažai tyrimų, kurie tokių sąsajų nepatvirtina, t. y. parodo, jog SAV nėra būdingas didesnis kreipimasis psichologinės pagalbos ar didesnis psichopatologijos pasireiškimas nei bendroje populiacijoje (Fulton & Yates, 1990; Harman & Arbona, 1991; Benda & DiBlasio, 1992; Hill et al., 1992; El-Guebały et al., 1992, cit. iš Harter, 2000; Beaudoin, Murray, Bond & Barnes, 1997). Pabrėžtina, jog pastaruosiuose tyrimuose yra atsižvelgiama į daugiau papildomų kintamųjų, pavyzdžiui: pačių SAV alkoholizmas, psichologinės pagalbos siekimas; psichiatrinės diagnozės ir psichopatologija bazinėje šeimoje. Sukontroliavus minėtuosius veiksnius, skirtumai tarp SAV ir kontrolinės grupės niveliuojasi. Tai patvirtina faktą, jog augimas su priklausomais nuo alkoholio tėvais per se dar nereiškia, jog individas bus labiau sutrikęs nei tas, kuris augo su neturinčiais priklausomybės tėvais.

Kaip matyti, tyrimai, kurie atsižvelgia tik į tai, ar tėvai yra/buvo priklausomi nuo alkoholio, ir tuo kriterijumi remdamiesi išskiria SAV kaip grupę, teikia nevienodus rezultatus. Akivaizdus rezultatų nevienareikšmiškumas trukdo padaryti nuoseklias išvagas apie SAV kaip homogenišką grupę. Retas tyrėjas siekia pamatyti daugiau nei vien tik sąsajas ar vidurkių skirtumus: už tų skirtumų buvimo arba nebuvimo neabejotinai egzistuoja daugiau veiksnių, lemiančių augimo alkoholikų tėvų šeimoje padarinių multifinališkumą.

1.2.2. Papildomų faktorių, lemiančių SAV psichopatologiją problematika

Tyrėjus, nagrinėjančius SAV psichologinį portretą ir matančius nevienareikšmiškus rezultatus galop sudomino klausimas, dėl ko atsiranda šie skirtumai. Šioje dalyje aptariami tyrimai, kuriuose ieškoma papildomų veiksnių, galimai veikiančių rezultatus kaip šalutiniai kintamieji arba kaip mediatoriai, t. y. tarpiniai veiksniai, įsiterpiantys tarp buvimo alkoholikų vaiku ir įvairių disfunkcijų. Jau aukščiau buvo minimi keli tyrimai, kurie įtraukia įvairių kitų psichopatologijų komorbidiškumą, kaip papildomą veiksnį, galintį pakeisti SAV kaip grupės apibūdinimą. Hipotezė apie komorbidiškumą kaip svarų veiksnį pasitvirtina atradus skirtingus rezultatus, priklausomai nuo to, ar sukontroliuojamos kitos šeimos disfunkcijos ar psichiatrinių diagnozių istorija, ar ne.

Christensen ir Bilenberg (2000) atliko tyrimą, kuriuo aiškinosi, kaip skirtingų tėvų alkoholizmas veikia skirtingų lyčių vaikus. Nepaisant to, jog daugiau nei pusė SAV imties funkcionavo taip pat gerai (ar net geriau) kaip kontrolinė grupė, buvo atrasti lyčių skirtumai: šeimose, kuriose priklausomos nuo alkoholio yra mamos, dukros patiria daugiau psichologinių problemų ir depresiškumo, nei sūnūs, o šeimose, kuriose vartojantis yra tėvas – atvirkščiai, sūnūs išgyvena tai sunkiau. Šio tyrimo autoriai kelia prielaidą, jog už tokį skirtumą yra atsakingas socialinis modeliavimas, kuris lemia elgesio išmokimą. Remiantis analitine perspektyva galima būtų kritikuoti tokį aiškinimą ir oponuoti teigiant motinos ir tėvo kompleksų veikimą ir sudėtingesnius intrapsichinius mechanizmus, tačiau šiame etape pakanka pastebėti, jog skirtumai tarp lyčių yra reikšmingi.

Išsamų ir metodologiškai stiprų longitudinalinį tyrimą atliko Preuss ir kt. (2002), kurie ieškojo nerimo ir kitų nuotaikos sutrikimų pasireiškimo alkoholikų šeimose. Autoriai sukontroliavo net dviejų kartų (tėvų ir senelių) sutrikimų istoriją, t. y. išėmė juos iš SAV imties, siekdami atskleisti būtent augimo alkoholikų šeimoje padarinius. Tyrimu buvo atskleista, jog simptomais, susijusiais su nuotaikos ir nerimo sutrikimais labiau pasižymi tie tiriamieji, kurie turėjo tėvus ar senelius su šiomis diagnozėmis, bet ne SAV. Pastariesiems rasta minimali disfunkcija. Įdomu tai, jog autoriai išskiria papildomus faktorius, lemiančius skirtingą SAV patyrimą: skirtingi tėvų auklėjimo stiliai, šeimos atmosfera, kultūriniai veiksniai. Šiuo tyrimu dar kartą daroma išvada, jog naivu tikėtis elementarios sąsajos tarp buvimo SAV ir tam tikro sutrikimo, nes egzistuoja tarpininkaujantys veiksniai, pavyzdžiui tėvų auklėjimo stiliai, kurie yra tampriai susiję su ribų lankstumu arba taisyklių griežtumu, bei gali pastiprinti arba amortizuoti neigiamus alkoholizmo šeimoje padarinius.

Vienas stipriausių SAV tyrimų, kuris buvo atliekamas 33 metus (longitudinis), pateikia detalų vaizdą apie augimą alkoholikų šeimose (Drake & Vaillant, 1988). Šie autoriai lygino nedelinkvenčius suaugusius alkoholikų tėčių vaikus su nAV. Tyrimas atskleidžia, jog SAV šeimose, giminėse yra daugiau asmenų, priklausomų nuo alkoholio, nei nAV, daugiau prastų tarpusavio

santykių (ir vaiko-tėvų, ir tėvų tarpusavio), skyrybų, įvairių kitų trukdžių, daugiau socioekonominių problemų. Be to, patys AV yra mažiau socialiai prisitaikę, jų prastesnė fizinė sveikata, patiriama daugiau emocinių problemų, mažesnė kompetencija (pažymiai mokykloje, popamokiniai pasiekimai), daugiau elgesio problemų mokykloje, kas patvirtina hipotezę apie apsunkintą SAV prisitaikymą prie taisyklių. Tyrėjai randa, jog gero santykio su vienu iš tėvų nebuvimas (dažniausiai – su mama), kaip papildomas veiksnys, prisideda prie prastesnės kompetencijos. Problemos mokykloje ir žemas socioekonominis statusas – sėkmingai prognozuoja dvigubai didesnę tikimybę gauti alkoholizmo diagnozę patiems SAV. Nors ir autoriai neranda skirtumo tarp SAV ir nAV asmenybės sutrikimo diagnozės tikimybės, ją didina destruktivūs veiksniai šeimoje (smurtas, konfliktai, skyrybos, gyvenimas atskirai nuo tėvų), prastas santykis su mama, žemesnis IQ, neadekvatumo (nesaugumo, menkavertiškumo) jausmai, prisiėmimas daugiau atsakomybės nei pajėgiama – šioms išvalgomis pritaria ir vėlesni tyrimai (Eiden, Edwards & Leonard, 2004; Pasternak & Schier, 2012). Tyrimo išvada – asmenybės sutrikimų atsiradimui, buvimas alkoholikų vaiku savaime neturi įtakos, tačiau egzistuoja įvairūs kiti patiriami sunkumai, kuriuos lemia su alkoholizmu susijusios disfunkcijos. Autoriai reflektuoja, jog AV labai svarbu turėti palaikantį santykį su nealkoholiku suaugusiuoju, nes tai vaidina apsaugantį vaidmenį, atitraukia nuo sutrikusio alkoholiko tėvo pasaulio bei suteikia stabilumo, ką patvirtina ir vėlesni tyrimai (Hall, 2008). Be to, autoriai išskiria, jog SAV pasižymi nemenku atsparumu ir išskiria kelis jį didinančius veiksnius: atsiskyrimas nuo alkoholikų aplinkos, atsiskyrimas nuo tėvo, kompetencijos vystymas, sveikų santykių patyrimas už šeimos ribų ir jų internalizavimas, gynybos mechanizmų brendimas.

Walker ir Lee (1998) atliko išsamią atsparumo veiksnių, padedančių SAV geriau prisitaikyti, apžvalgą ir pabrėžia, jog tiek tyrėjai, tiek praktikai turėtų atsižvelgti į šias sritis bei į skirtingas vaiko raidos linijas prieš patologizuodami SAV, kaip grupę. Jie išskiria atsparumo veiksnius į tris grupes:

- 1) Brolių bei seserų stiprybės – jie gali atlikti palaikantį vaidmenį disfunkcinėje šeimoje;
- 2) Palaikantis santykis su nevartojančiu suaugusiuoju, kaip vienas svarbiausių atsparumą didinančių veiksnių.
- 3) Kontekstas, kuris padeda atskirti patologiją nuo adaptyvių asmenybės savybių. Autoriai kritikuoja parentifikacijos, kaip patologijos apibrėžimą, nes dalinis prisiėmimas suaugusiojo vaidmenų gali paspartinti raidą, skatinti adaptyvų elgesį, didinti savivertę, jeigu toks elgesys yra skatinamas, atitinkantis vaiko amžių ir kompetencijas.

Esminis šių autorių straipsnio akcentas – svarbu atsižvelgti į šeimą, kaip į dinamišką sistemą, kurioje gali įvykti įvairios sąveikos bei į subjektyvų vaikų patyrimą, kuris taipogi lemia skirtingas augimo su alkoholiku tėvu (ar tėvais) pasekmes. Šie autoriai iškelia hipotezę, jog atsitapatinimas (angl. *deidentification*) su alkoholiku tėvu ir idealizuotas santykis su nevartojančiu lemia geresnį prisitaikymą, nes taip internalizuojami adaptyvesni elgesio modeliai iš mažiau sutrikusio globėjo, ką patvirtina ir prieraišumo tyrimai (Kelley et al., 2008; Kelley et al., 2010). Matyti, jog tyrėjai, reflektuodami tyrimų gausos nevienareikšmiškumą, palaipsniui atsižvelgia į vis sudėtingesnius veiksnius, pavyzdžiui, socialinį palaikymą ar intrapsichinius mechanizmus, kurie potencialiai gali paaiškinti, kodėl vieni SAV patiria sunkumus, o kiti – ne.

1.2.3. SAV tyrimų kritika, ribotumai

Siekiant aiškesnio atsakymo į klausimą, ar SAV yra heterogeniška grupė, ne mažiau svarbu aptarti ribotumus, su kuriais susiduria SAV tyrimai. Vienas svarbiausių klausimų – kaip tyrimuose atskiriama SAV grupė nuo nAV. Viena didžiausių klaidų – paprastas klausimas „ar Jūsų tėvai/vienas iš jų buvo priklausomi nuo alkoholio?“ ir skyrimas priklausomai nuo atsakymo „taip“ arba „ne“. Akivaizdu, jog toks požiūris yra ribotas, nors ir esama autorių, teigiančių, jog tai yra pakankamai patikimas metodas (Hinz, 1990). Tačiau šitoks skirstymas nepasako nieko apie vaiko aplinką, kurioje jis auga: kiek tėvai vartoja alkoholį (ar vienas, ar abu), kada pradėjo (kiek metų buvo vaikui), kaip intensyviai (kokie periodai buvo sunkiausi), kas vyksta jiems apsvaigus (koks jų elgesys, kaip keičiasi santykiai šeimoje), kiek nukenčia funkcionavimas buityje (ar apsvaigę tėvai gali prižiūrėti vaikus, pagamina pietus ir pan., ar visai juos palieka). Šie ir daugybė kitų veiksnių yra paliekami nuošalyje, tačiau jie neabejotinai yra svarbūs, nes atspindi situacijos sunkumą, jos galimą neigiamą poveikį vaikui.

Didžioji dalis tyrimų išvengia šios klaidos, naudodami klausimyną, sukurtą būtent diferencijavimui SAV nuo nAV, pavadinimu Children of Alcoholics Screening Test (CAST), kurį sudaro 30 teiginių, susijusių su alkoholizmu šeimoje. Pažymėjus kaip tinkančius 6 arba daugiau teiginių, tiriamasis patenka į SAV grupę. Taip SAV atpažinimas įgauna subtilumo, tačiau problema netampa išspręsta: situacijos šeimoje bus reikšmingai skirtingos, priklausomai nuo to, ar tiriamasis pažymės 6 teiginius kaip tinkamus, ar visus 30. Kategorinis klasifikavimas neišvengia savo didžiausio trūkumo – matyti problemiško kontinuumą nuo lengvų sunkumų iki rimtos psichopatologijos ar ją skatinančios situacijos (Vail, Protinsky & Prouty, 2000; Harter, 2000). Šio trūkumo nepašalina ir CAST klausimynas.

Galima manyti, jog kategorinis klasifikavimas yra pagrindinis prieštarų SAV tyrimų rezultatų šaltinis, suvokiant, jog egzistuoja ir tokios problemos kaip: nepakankamas imties

dydis, jos reprezentatyvumas, skirtingi skirstymo pobūdžiai, kitų psichopatologijų ar priklausomybių komorbidiškumas ir kt. (Harter, 2000; Kroll, 2004). Atsparumo tyrinėjimai atskleidė, jog ne retas SAV sėkmingai prisitaiko dėka įvairių apsauginių veiksnių ir funkcionuoja taip pat ar net geriau nei bendra populiacija. Pastebėtina, jog dauguma tiriamųjų yra SAV, studijuojantys aukštosiose mokyklose, kas jau rodo sėkmingą prisitaikymą ir ne visai tiksliai reprezentuoja bendrą populiaciją (Vail, Protinsky, & Prouty, 2000). Taip pat pastebima, jog veikia įvairiausi papildomi veiksniai ir mechanizmai, didinantys alkoholikų šeimos situacijos įvairovę (pvz., aukščiau minėtieji auklėjimo stiliai, šeimos atmosfera, sutrikimų komorbidiškumo istorija šeimoje ir kt.). Tikslus žvilgsnis reikalautų į vaiko padėtį, augant su alkoholikais(-u) tėvais(-u), žiūrėti kaip į daugialypį procesą, kuriame sąveikauja įvairūs veiksniai, įskaitant ir paties vaiko subjektyvią patirtį ir jos įprasminimą. Šis procesas turėtų būti suvokiamas ne kaip deterministinis, o kaip tikimybinis.

Subjektyvus savo situacijos suvokimas – vienas kertinių aspektų, galimai padedančių suprasti SAV psichologinę situaciją bei jų santykį su taisyklėmis. Fineran ir kt. (2009) kritikuodami kiekybinius SAV tyrimus pasisako už tiriamųjų patirties bei pasekmių heterogeniškumą ir tvirtina, jog daugiau supratimo apie įvairius raidos procesus gali suteikti žvalgomieji/kokybiniai tyrimai. Pastebėtina, jog kiekybinė paradigma remiasi statistiniu, „suvidurkintu“ SAV portretu, kuris realybėje gali neegzistuoti, būti išvestinė įvairių skirtingų patirčių, kurios duomenyse neatsispindi. Egzistuoja nuomonė, jog bandymas priskirti šiai imčiai bendrą etiketę situaciją ne paaikškina, o daro ją dar nesuprantamesnę (Hibbart, 1987; Diaz et al., 2008). Šioje vietoje svarbu dar kartą reflektuoti kritiką, kurios susilaukė Woititz išskirtos SAV charakteristikos: pagrindinis kritikos atramos taškas – kiekybiniais tyrimais retai tepatvirtinamos sąsajos. Tačiau svarbu suvokti, jog Woititz (1999) remiasi fenomenologine paradigma, t. y. psichologė visų pirma yra praktikė, dirbanti su konkrečiais atvejais ir tik po to savo patirtį perkėlus i apibendrintų teiginių apie SAV patyrimą. Galima kelti prielaidą, jog būtent toks žvilgsnis gali atskleisti subtilesnius procesus, veikiančius SAV patirtį, todėl svarbu tokius tyrimus aptarti.

1.2.4. Kokybiniai SAV tyrimai

Pastebėtina, jog kokybinių tyrimų, nagrinėjančių SAV patirtį yra itin mažai. Galimai tai yra priežastis, dėl kurios prieštaravimai, sukelti gausos kiekybinių tyrimų paradoksalių rezultatų, neišsprendžia. Nuodugni kokybinė analizė leidžia prisiliesti prie patyrimo subtilybių ir pamatyti tai, ko neatsispindi klausimynų rezultatuose. Tai puikiai iliustruoja Järvinen (2015) atliktas tyrimas, kuriuo aiškintasi, kaip susiję augimo alkoholikų šeimoje padariniai su tuo, kaip suprantama priklausomybė nuo alkoholio. Psichologas išskyrė 3 grupes, pagal tai, kaip traktuojama priklausomybė ir su tuo susijusį patyrimą:

- 1) Priklausomybė kaip liga – taip tėvų alkoholizmą traktuojantys SAV labiausiai pateisina savo tėvų elgesį (suvokia juos kaip praradusius kontrolę) ir patiria mažiausiai santykio su tėvais sunkumų, dažniausiai kreipiasi pagalbos ir patys padeda tėvams gydytis nuo priklausomybės. Vaikystėje šie SAV dažnai prisiima suaugusiojo atsakomybes.
- 2) Priklausomybė kaip valingas elgesys – tėvai vartoja todėl, kad patys pasirenka vartoti, nors galėtų to nedaryti. Šių SAV santykis yra labiausiai emociškai įkrautas, vyrauja daug pykčio, neapykantos, nuvertinimo jausmų, nenoro bendrauti su alkoholiku tėvu(-ais), jie, dėka savo asmeninių sprendimų ir gyvenimo būdo, jaučiasi kitokie nei jų tėvai.
- 3) Priklausomybė kaip socialinis fenomenas – žmonėms įprasta vartoti alkoholį susitikus su draugais, įvairiomis progomis, tai yra kultūros dalis. Taip tėvų alkoholizmą suprantantys SAV teigia, jog alkoholikai niekuo nesiskiria nuo kitų žmonių, tiesiog jų žalingi įpročiai tapo labiau išreikšti. Toks požiūris pateisina tėvų elgesį, leidžia palaikyti artimą santykį su jais, tačiau būtent šie tiriamieji patys yra labiausiai linkę į priklausomybę nuo alkoholio.

Autoriai pastebi, jog tiriamieji, kurių tėvų priklausomybė buvo problematiškiausia, linkę traktuoti ją kaip ligą arba valingą elgesį, o į trečią grupę patenka lengviausią priklausomybę turinčių tėvų vaikai. Matyti, jog skirtingas tėvų priklausomybės įprasminimas yra susijęs su skirtingu patyrimu vaikystėje bei, tiriamieji įvardijo, jog su tuo susiję ir tai, kokį vaidmenį šeimoje užima AV ir kokį gyvenimo būdą pasirenka patys. Galima kelti prielaidą, jog tapatinimasis su tėvų gyvenimo būdu arba jo atmetimas, gali būti susiję su internalizuotų taisyklių pobūdžiu, t. y. koks elgesys yra priimtinas ir ar tėvai yra patikimas taisyklių šaltinis.

Corazzini, Williams ir Harris (1987) remdamiesi klinikiniais atvejais pastebėjo, jog alkoholikų šeimose vaikai prisiima vieną iš keleto dažniausių vaidmenų: herojaus – atsakingo vaiko, kuris imasi gelbėti situaciją namuose; atpirkimo ožio – tai vaikai, kurie labiausiai save tapatina su vartojančiuoju alkoholį tėvu ir kartu su juo prisiima kaltę už situaciją namuose; palikto vaiko – atsitraukimas nuo šeimos (tiek fizinis, tiek emocinis), liūdesio išgyvenimas; juokdario – toks vaikas, kuris savo skausmą maskuoja linksmumu, šmaikštumu, dideliu pozityvumu. Vernig (2011) taip pat reflektuoja skirtingų vaidmenų reikšmę šeimoje AV raidai bei teigia, jog kur kas svarbiau yra matyti SAV ne kaip tam tikrų savybių rinkinį, o suvokti sudėtingą šeimos dinamiką, tarpusavio santykius. Autoriai pastebi, jog beveik visiems SAV būdingas ryšio su savo jausmais praradimas (kas gali trikdyti spontaniškumo raišką ir perdėtą kliovimąsi normomis), neleidimas pripažinti sau neigiamų į tėvus nukreiptų jausmų, jautimasis vienišu su savo problemomis.

Baimę reikšti savo emocijas ir jų slopinimą pastebi Haverfield ir Theiss (2014), atlikdami teminę interneto SAV forumų analizę ir išskirdami temų grupes, kurios yra populiariausios tarp SAV susirašinėjimų, tai: įgalinimas per palaikymą; tėvo įsikišimas į SAV gyvenimą; ryšys su vidiniu vaiku ir auklėjimo iš naujo poreikis (jausmas, jog neturėjau vaikystės ir teigiamų elgesio modelių tėvuose); žema savigarba ir nesaugumas; pyktis ir įžeidumas; romantinių santykių problemos; komunikacijos problemos. Būdami vaikais, SAV patyrė tėvų kritiką, kaltinimus ir menkinimą, kai jie reikšdavo savo emocijas. SAV dažnai kaltina savo tėvus už jų gerovės sugriovimą. Taip pat dažni vienišumo jausmai bei bendravimo ir santykių sunkumai.

Breshears (2015) tyrinėjo SAV gebėjimą atleisti alkoholikams tėvams ir atskleidė, jog svarbiausias veiksnys, padedantis atleisti yra būtent suvokimas tėvo kaip aukos arba ligonio, kuris negali pasielgti kitaip. Tokiu būdu nuimama didelė atsakomybės dalis nuo tėvo ir patiriama kur kas mažiau neapykantos ar kitų neigiamų emocijų. SAV teigė, jog atleisti yra sudėtinga, nes jie vaikystėje patyrė nemažai traumų, fizinio, emocinio ar seksualinio smurto, yra linkę atsiriboti nuo šeimos situacijos per vengimą ar pabėgimą, taip bandydami tvarkytis su stresu, pykčio bei keršto jausmais. Matyti, jog ankstyvoji SAV patirtis yra iš tiesų nuspalvinta neigiamomis emocijomis, tačiau gebėjimas naujai įprasminti vaikystės patyrimą gali padėti jas palengvinti. Nepaisant to, tyrimu patvirtinama, jog AV yra linkę atsiriboti nuo šeimoje vyraujančių elgesio modelių, kas reiškia ir joje esančių taisyklių atmetimą.

Dar vienas itin svarbus procesas, vykstantis augant su alkoholiku tėvu (ar tėvais), yra šeimos rutinos, kasdienių įpročių ar ritualų pasikeitimas, priklausomai nuo girtaujančio tėvo būsenos (Haugland, 2005). Tyrimu buvo atskleista, jog dauguma tėvų, būdami išgėrę, nedalyvauja vaikų priežiūroje, apleidžia buitį ir dėka to pasikeičia taisyklės, kas yra leidžiama vaikams, o kas ne, pasikeičia vakarienės ritualai (kai kuriais atvejais visai jos nebelieka), ėjimas miegoti, laisvalaikio įpročiai, tarpusavio bendravimo būdas, įvyksta su socialine sfera susiję pokyčiai (dažniausiai – nebendraudama su aplinkiniais žmonėmis; vaikams neleidžiama arba jie patys nebendraudžia su savo bendraamžiais, išgyvendami gėdą dėl alkoholikų tėvų). Pastebėta, jog apsvaigę tėčiai (arba iškart po girtavimo epizodo) išgyvena kaltės jausmus, kuriuos siekia išpirkti būdami atlaidesni bei dosnesni savo vaikams (perkamos įvairios dovanėlės, daugiau leidžiama, bandoma patikti). Tačiau kai kurie tėčiai tapdavo griežtesni, siekdami susigrąžinti savo autoritetą arba dėl padidėjusio susierzinimo. Kitaip tariant, AV teigdavo, jog augdami turėjo du tėčius: vieną blaivų, tylų, pakankamai santūrų, padedantį, adekvačiai besielgiantį, atliekantį namų ruošos darbus; ir kitą – girtaujantį, besikeikiantį, agresyvų, sujaukiantį įprastą namų tvarką (Hall, 2008). Neabejotina, jog toks šeimos taisyklių, reguliuojančių bendravimo būdą, įpročius bei ribas, kintamumas apsunkina AV santykį su jomis ir sutrikdo galimybę vystytis pastovioms ribų reprezentacijoms bei prisitaikyti prie išorinio pasaulio kontekstuose galiojančių taisyklių.

Augant tokioje aplinkoje vienas ryškiausių pokyčių – šeimos atmosferos, emocinio tono svyravimai (Haugland, 2005; Hall, 2008). Išgėrę tėčiai dažniausiai tampa konfliktiški, agresyvūs, egocentiški, kaltinantys, pavydūs, o mamos – depresiškos, nerimastingos, piktos. Nusivylimas, pyktis, liūdesys, gėda – dažniausiai patiriamos AV emocijos. Daugiausia šeimose vyrauja konfliktai, tačiau kai kuriose „vaikštoma tarsi ant adatų“, nesikalbant tarpusavyje ir stengiantis nesupykdyti girtaujančio asmens. Augant tokioje aplinkoje vaikai patiria emocinius sunkumus, bandydami prisitaikyti prie aplinkos, t. y. šeimos, kurią suvokia kaip nesaugią, neaiškia, neprognozuojamą, neturinčią nuoseklių taisyklių. Joje vaikai negali išsiugdyti vidinio saugumo ir kontrolės jausmo, dėka kurio jiems dažnai atrodo, kad jie yra bejėgiai prieš gyvenimo įvykius, nuolat gali įvykti kažkas netikėto, ko jie negalės sukontroliuoti. SAV pasakodami savo gyvenimo epizodus linkę daugiau įtakos priskirti aplinkai nei patiems sau (McCoy & Dunlop, 2016). Be to, SAV nurodo, jog būdami suaugę susiduria su elgesio, seksualinėmis, intymių santykių kūrimo, pačių eksperimentavimo su svaigalais problemomis bei nuolatinio nepasitikėjimu savimi. Galima kelti prielaidą apie žemesnį SAV saviveiksmingumą, kurį gali lydėti kompensacinis perdėtas kliovimasis išorinėmis ar dirbtinai sukurtomis taisyklėmis (arba protestas prieš jas).

Kroll (2004) atliko teminę septynių kokybinių tyrimų analizę ir pažvelgė į subjektyvų SAV patyrimą bei jo įprasminimą. Paaiškėjo, jog alkoholikų šeimose neigimas ir slaptumas buvo vienas ryškiausių aspektų, t. y. nuolatinės pastangos išlaikyti geros šeimos įvaizdį, neleidimas apie tai kalbėti, atsiribojimas nuo sociumo. SAV įvardino, jog negalėjimas pažinti savo šeimos ir to, kas joje vyksta, trukdė pažinti ir save. Maža to, SAV jautėsi palikti nuošalyje, nematomi, nes alkoholiko problemos būdavo šeimos centras, aplink kurį organizuodavosi visos šeimos sąveikos, konfliktai. Nuo pastarųjų priklausė vaiko savijauta ir geros/blogos dienos kriterijus: jeigu tėvas girtas – bloga diena; blaivus – gera. Konfliktai ir neretai juos lydintis smurtas sukelia baimę vaikuose ar, priešingai, įniršį bei žudikiškus jausmus, nukreiptus į tėvus. SAV teigia, jog vaikystėje dažnai įvykdavo vaidmenų apsivertimas (tekdamo atlikti namų ruošos darbus, rūpintis tėvais), kuris, kitaip nei atsparumo tyrimuose, duoda priešingą efektą: apsunkina ribų santykiuose suvokimą; neleidžia jaustis lygiaverčiam su bendraamžiais (įvardija negalėjimą džiaugtis gyvenimu taip pat kaip kiti), nes atrodo, jog gyvenimo iššūkių dėka jiems teko anksčiau suaugti. Galiausiai visai tai išsinešama į suaugusiojo gyvenimą su žema saviverte, neaiškiu ribų pajutimu, emociniu skausmu, noru jaustis saugiu, laukiamu, svarbiu (neturint vidinio svarbos jausmo).

Nors ir kokybiniai SAV tyrimai, kaip matyti, nepasižymi išskirtine gausa, tačiau suteikia tikrai naudingos informacijos apie tai, kokie procesai vyksta jų psichikoje bei artimiausioje aplinkoje vaikystėje. Akivaizdu, jog vaikas susiduria su chaotiška ir emociškai įkrauta aplinka, kurioje kyla raidos sunkumai, stipriai susiję su alkoholiku, dažniausiai, tėvu. Svarbu atkreipti dėmesį, jog tėvų nuoseklumas auklėjime yra itin svarbus veiksnys sėkmingai vaiko raidai, stabilių

reprezentacijų susiformavimui, bei galėjimui toleruoti šeimoje vyraujančias chaotiškas taisykles. Remdamasis psichodinamine savasties teorija Hibbard (1987) teigia, jog alkoholikai tėvai dažnai patiria kaltės, gėdos, nusivylimo savimi jausmus, kurie, kartu su tėvų vaizdiniais, tampa internalizuota vaiko savasties dalimi. Be to, AV sukuria idealizuotą tėvų vaizdą, kuris yra iškreipiantis realybę: girtaujantis tėvas – blogas (ir nepastebimos jo stiprybės), nevartojanti mama – gera (ignoruojami trūkumai). Psichologas teigia, jog požiūris į SAV kaip į sutrikimą ar traumą, yra klaidingas ir neduoda supratimo vaisių. Tinkamiausia į šį fenomeną žvelgti kaip į patologišką fundamentalių psichinių struktūrų (objektų reprezentacijų, savasties ir kt.) raidą. Tokia perspektyva yra šio darbo atspirties taškas, iš kurio bus siekiama pažvelgti į suaugusių alkoholikų vaikų patirtis, jų santykį su išorinio ir vidinio pasaulio taisyklėmis remiantis analitine tėvo kompleksų samprata.

1.3. Komplekso konstrukto problema

Žymus šveicarų psichiatras C. G. Jung, plėtodamas žodžių asociacijų eksperimento metodą pastebėjo, jog egzistuoja konkrečios temos, turinčios žmogaus psichikoje tam tikrą energiją, paleidžiančią specifinius psichinius procesus, sutelkiančius psichikos turinius ir paruošiančius veiksmui (Jung, 2014a). Šiuos intrapsichinius darinius jis pavadino emociškai nuspalvintais kompleksais (vėliau, tiesiog – kompleksais), remdamasis pastebėjimu, jog jie yra susiję su dažnai gana intensyviais jausmais, supančiais konkrečią temą. Pagal šias temas buvo išskirti įvairūs kompleksai, pavyzdžiui: tėvo, motinos, Edipo, Elektros, mesijo, herojaus, sesers, brolio ir kt. Tyrinėdamas archaines mitologines reprezentacijas, religinę simboliką, sapnus bei asociacijas, Jung kelia prielaidą, jog kompleksai susiformuoja dalyvaujant dvejomis komponentėmis:

- 1) **Archetipams**, kuriuos Jungas įvardina kaip pirmines formas, apriorines vaizdinio formos galimybes, įgimtas, paveldimas ir struktūruojančias mūsų suvokimą (Jung, 2015). Juos galima suprasti panašiai kaip Darviniškuosius instinktus, kurie yra paveldimi, rūšiai būdingi požymiai, turintys biologinį pagrindą, tačiau skirtumas yra tas, kad instinktas yra tikslingas veikimas, o archetipas – nubrėžia tikslingą esamos situacijos suvokimą (Jung, 2013);
- 2) Konkretaus žmogaus konkrečiai **asmeninei patirčiai**, kurios reprezentacijos yra saugomos atmintyje. Kai kurie analitinės psichologijos atstovai remiasi epizodinės atminties samprata ir Stern apibendrintų sąveikų reprezentacijų (angl. *Representations of Interactions that have been Generalized - RIG*) konstruktu, siekdami parodyti tai, kaip saugoma ir aktyvuojama asmeninė patirtis psichikoje (Jacoby, 1999; Kast, 2002).

Jung teigia, jog kompleksų branduolys yra archetipai, kurie yra tampriai susiję su fiziologija ir iš esmės gali būti priskirti įgimtumui (Jacoby, 1999). Pastarajam sąveikaujant su aplinka, t. y. įgyjant asmeninę patirtį, palaiapsniui formuojasi kompleksai. Jie yra įkraunami tam tikra asmenine reikšme (išreiškiamą iš esmės emociškai), kuri dažniausiai sąmoningai nėra pasiekiamą; kitaip tariant, ten, kur prasideda kompleksų sritis, baigiasi sąmoningo ego laisvė (Jung, 2014a). Kuo sudėtingesnis yra asmeninis patyrimas, t. y. pasižymintis emocišmėmis traumomis, tarpasmeniniais ir intrapsichiniais konfliktais (pavyzdžiui, nuslopintomis emocišmėmis reakcijomis), tuo didesnę energiją nešasi kompleksai, įgaudami savitą, vis didesnę autonomiją, taip didindami psichopatologiją ir mažinantys ego laisvę.

Kaip tai pasireiškia?

Dažniausiai žmogus gyvena vadovaudamasis savo sąmoningumu, valingais sprendimais – kalbant analitinės psichologijos terminais – savo ego. Tai yra įprastinė, nuosekli psichinė nuostata. Tačiau kartais susiduriama su tokiomis situacijomis, kuriose išsikreipia suvokimas, užplūsta intensyvos emocijos, imama reaguoti impulsyviai, elgesys pasidaro primityvus, stereotipiškas, vis sunkiau kontroliuojamas, priklausomai nuo intensyvumo laipsnio (Kast, 1997; Kast, 2002). Analitinėje psichologijoje teigiama, jog tuo metu aktyvavosi tam tikras kompleksas, susijęs su ankstesne problemiška asmenine patirtimi. Šios mokyklos atstovai pastebi, jog kol kompleksas nėra įsisąmoninamas, tol jis yra projektuojamas į kitus žmones, situacijas (Kast, 1997).

Esminis sunkumas, kurį kelia kompleksų autonomiškumas – neadekvatus situacijos įvertinimas, sukeliantis neadekvačias, gynybiškas reakcijas, galinčias apsunkinti tarpasmeninius santykius ir individo gerovę plačiąja prasme. Tokią situaciją puikiai atspindi Jungo žodžiai: „Visi šiais laikais žino, kad žmonės ,turi kompleksų‘. Tačiau yra teoriškai daug svarbesnis ir kur kas mažiau žinomas faktas, jog kompleksai gali *turėti mus*“ (Jung, 2014a, p. 134). Šis pastebėjimas išryškina vieną iš sunkiausių pasekmių, kurią sukelia neįsisąmoninti kompleksai – asmeninės kontrolės individo gyvenime praradimą, kuris gali turėti destruktivius padarinius ne tik pačiam subjektui, bet ir aplinkiniams.

Apibendrinant galima teigti, jog kompleksas yra tam tikros psichinės situacijos vaizdinys, turintis vidinį nuoseklumą, visybiškumą ir autonomiją bei emociškai įkrautas. Jungo tvirtinimu, valingomis žmogaus pastangomis kompleksas tegali būti pristabdytas ar laikinai sustabdytas, tačiau ne panaikintas (Jung, 2014a). Dėl šios priežasties analitinėje psichologijoje svarbu suprasti, kaip kompleksai reiškiasi čia ir dabar, žmogaus suvokime, reakcijose, emocijose, elgesyje; bei padėti žmogui įsisąmoninti kompleksus, sukurti naują santykį su jais. Kast (1997) pastebėjimu, būnant sąmoningu kompleksų daromai įtakai sau, galima išsilaisvinti iš jų, tapti nepriklausomu, gebėti kurti ir palaikyti artimesnius bei geresnius tarpasmeninius santykius.

1.3.1. Tėvo reikšmė individo raidoje bei komplekso formavimasis

Nors ir raidos psichologijoje didžiausias dėmesys skiriamas vaiko-mamos santykiui, derėtų aptarti taip pat vaiko raidai svarbų (kartais net lemtingą) santykį su tėvu, apie kurį kalbėti pradėjo jau psichoanalizės kūrėjas Freud, pastebėjęs konkurencijos, identifikacijos procesus, Edipo bei Elektros kompleksus (Rukšaitė, 2008). Viena pirmųjų savo raštų analitinės psichologijos pradininkas Jung (2014b) aptaria kelis psichoterapinius atvejus, kur klientų gyvenime centrine figūra tapo tėvas. Remdamasis jais analitikas taria, jog tėvo vaidmuo vaiko raidoje yra reikšmingas ne tik dėl jo charakterio, bet ir dėl to, jog už jo yra tėvo archetipas, kuriame glūdi didžiulė jėga, kadangi vaikas nuo gimimo yra pasiruošęs priimti tėvų daromą įtaką jam.

Tėvo archetipas veikia kaip struktūra, kuri iš anksto nulemia, jog aplinka (šiuo atveju – tėvas) bus suvokiamas daugiau ar mažiau dėsningai, kitaip tariant, taip, kaip suvokiamas tėvas, kokios savybės priskiriamos jam, yra nulemta archetipinio pagrindo (Samuels, 1988). Iš to galima daryti išvadą, kad net ir neturint tėvo kaip ryškios, stiprios figūros, individo sąmonėje vis viena formuojasi vidinis tėvo vaizdinys bei tėvo kompleksas, kadangi vaikas, nepriklausomai nuo jo lyties, turi įgimtą lūkestį turėti santykį su tėviškumu, vyriškumu (Kast, 2002). Be to, Jacoby (1999) pabrėžia, jog santykis formuojasi net visai neturint realaus asmeninio tėvo. Kiti autoriai pastebi, jog tėvas gali būti subjektyviai patiriamas, kaip nesantis, kitaip tariant, emociškai išgyvenamas tėvo trūkumas ir tai taipogi gali stabdyti individuaciją (Samuels, 1988). Kast (1997) papildo teigdama, jog net ir nesant realiems tėvams šalia, komplekso procesas nuolat ieško vyriškų ar moteriškų figūrų, galinčių juos pakeisti. Tai gali suteikti kompleksui įvairiapusiškumo, tačiau tuo pat metu apsunkinti atsiskyrimą nuo jo, nes tokiu atveju nėra poreikio atsiskirti. Todėl galima pakankamai pagrįstai teigti, jog realių tėvų buvimas savaime neleidžia kalbėti apie psychopatologiją. Svarbu suprasti, koks buvo realus tėvas ir kas prisidėjo prie individo vidinio tėvo vaizdinio formavimosi.

Jacoby (1999) mini tyrimus, kurie parodo, jog ir tėčiai turi poreikį rūpintis vaikų (net ir kūdikių) auginimu. Ankstyvosios raidos laikotarpiu mama labiau rūpinasi kūdikio saugumu, fizine gerove, o tėvas atlieka žaidimų draugo vaidmenį, kuriame su vaiku eina į energingesnę, rizikuojantį, fiziškai įtraukiantį santykį, kviečiantį įvairesniems užsiėmimams. Nors ir pats autorius reflektuoja, kad šie pastebėjimai gali būti ne tiek objektyvūs, kiek paveikti tėvo archetipinio vaizdinio, psichologas pritaria minčiai, jog tėčiai daugiausiai prisideda prie kūdikio pasirengimo rizikuoti ir atverti naujas raidos galimybes. Kiti autoriai, bando apibrėžti sąvoką „mylintis tėvas“ (lygindami ją su Winnicott' iškaja „pakankamai gera mama“) ir teigia, jog toks tėvas turi gebėti priimti kūdikio teisę turėti poreikius, norus, fantazijas bei jausmus (Samuels, 1988). Jeigu tam tikri vaiko impulsai yra neigiami, tuomet jis nesijaučia priimtas toks, koks yra, ir tampa priklausomas nuo tėvo vertinimo, kuris palaipsniui tampa internalizuotu (tėvo kompleksas).

Su pastaruoju teiginiu sutinka kita analitinės psichologijos atstovė, Kast (1999), kuri kritikuoja tradicinį raidos psichologijos požiūrį į tėvo vaidmens suvokimą kaip paskutinį vaiko raidos etapą, atitraukiantį nuo simbiotinio kūdikio-mamos santykio ir išvedantį į platesnę visuomenę. Ji tvirtina, kad esminė tėvo funkcija yra sukurti su vaiku kitokį, nei kūdikio-mamos, santykį, kuris besivystančiai asmenybei suteikia alternatyvų santykio su kitais ir su pasauliu užmezgimo būdą. Matydamas du skirtingus pavyzdžius vaikas gali rinktis, kaip kurti santykį, ar bent jau turėti įsivaizdavimą apie galimybę tai padaryti įvairiai. Būtent tai, anot Kast (1999), padeda individo psichikoje susiformuoti įvairiapusiškiems vidiniams santykiams ir apsisaugoti nuo vienpusiško motinos komplekso užvaldymo. Galima daryti išvadą, jog tėvo vaidmuo vaiko asmenybės formavimesi yra ne mažiau, o gal net ir taip pat reikšmingas, kaip ir motinos. Tad santykio su tėvo vaizdiniu tyrinėjimas analitinės psichologijos perspektyvoje gali suteikti svarbios informacijos apie žmogaus subjektyvų pasaulio matymą, emocines reakcijas bei elgesį.

Tėvo bei motinos kompleksai yra vieni reikšmingiausių ir didžiausių įtaką individo raidai darančių kompleksų. Jung teigia, jog psichikos veikimo mechanizmas yra paremtas gebėjimu skirti priešybes ir palaiapsniui jas integruoti (Samuels, 1988). Tam, kad galėtų įvykti savasties integracija, individo psichikoje visų pirma turi būti atskirtos priešybės. Pirminis sąmonės raidos uždavinys yra atskirti tėvo ir motinos reprezentacijas vieną nuo kitos, kaip pirmines priešybes. Priklausomai nuo to, kiek sklandžiai vyks žmogaus raida, tiek individualioje psichikoje atskirti kitos rūšies vyriškumo ir moteriškumo kompleksai gebės atsiskirti nuo pirmųjų, padėdami suformuoti savarankišką asmenybę (Kast, 2008, cit. iš Bieliauskienė, 2014). Žmogaus ego kompleksas, kuris apibūdinamas savasties, tapatumo jausmu, reikiamu laiku turi atsiskirti nuo tėvo ir motinos kompleksų bei prisiiimti reikiamas raidos užduotis tam, kad galėtų būti sklandžiai suformuotas (Kast, 1997). Tai įgyvendinus įmanomu tampa sėkmingas santykių su kitais užmezgimas, susitvarkymas su gyvenime kylančiais iššūkiais, pasitenkinimo ir pilnatvės jausmų pajautimas. Tačiau tai nereiškia, jog žmogus niekada nepasielgs impulsyviai: Kast (1997) teigimu, net ir tie individai, kurių tėvo bei motinos kompleksai yra harmonijoje, kartais gyvenime patirs situacijas, kurios aktyvuos ganėtinai vienpusiškas komplekso reakcijas. Bet kuriuo atveju, kompleksų samprata parodo, jog santykiai su tėvu bei motina yra pagrindas asmenybės formavimesi ir lemia vidinių santykių dinamiką bei autonomiškumo formavimąsi.

Šiame darbe analizuojamas tėvo komplekso veikimas, tačiau svarbu nepamiršti, jog žmogų veikia tiek tėvo, tiek motinos kompleksai kartu (Kast, 1997). Kiekvienas individas turi unikalią gyvenimo istoriją, santykius su artimiausia aplinka bei įvairių patirčių gausą, todėl beveik neįmanomas yra komplekso išskyrimas kaip griežtos kategorijos ar diagnozės. Klausimas yra ne „ar tu turi kompleksą?“, bet „kada ir kaip tą kompleksą patiri?“. Galima teigti, jog siekiant suprasti

žmogų, svarbu žinoti komplekso charakterį, kuris ir bus toliau aprašomas, tačiau apibūdinti jo unikalią raišką žmoguje įmanoma tik turint konkretų atvejį.

1.3.2. Tėvo archetipas bei tėvo komplekso pobūdis

Prieš detalizuojant tėvo kompleksą, svarbu suprasti, kas sudaro jo branduolį, t. y. koks yra tėvo archetipas, kadangi tėvo vaizdinio daromam poveikiui įtakos turi tiek asmeninė patirtis, tiek kultūrinės vertybės, tiek paveldas. Pastarieji du yra tampriai susiję su individo lūkesčiais bei įsivaizdavimais apie tai, koks turėtų būti tėvas (Samuels, 1985, cit. iš. Rukšaitė, 2008). Analitinės psichologijos atstovai sutaria, jog kadaise buvęs nekvestionuojamas patriarchališkas autoritetas šiuolaikinėje epochoje nebeteko didelės dalies savo reikšmės (Jacoby, 1999; Zoja, 2006). To rezultatas yra ganėtina miglotu tapęs lyčių vaidmuo santykiuose, vaikų auklėjime, visuomenėje, kurioje iš naujo bandomos apibrėžti lyčių vertybės ir lytis kaip tokia. Nepaisant to, iš esmės sutariama, jog tėvo vaidmuo vaiko raidoje yra susijęs su motyvacija aplinkos tyrinėjimui (įskaitant išėjimą už šeimos ribų) bei savęs įtvirtinimui (Jacoby, 1999). Šiose srityse tėvas yra idealizuojamas, jam yra priskiriama didelė kompetencija bei svarba.

Archetipinis tėvo vaizdinys iš esmės reiškiasi vyriausiojo Dievo figūromis (Dzeusas, Odinas, Ozyris, Dievas Tėvas), kurių pagrindinė funkcija yra suteikti pasauliui tvarką, struktūrą, iš esmės – jį sutverti (Kast, 1997). Šie dievai apibūdinami kaip turintys didžiausią galią bei energiją, kurią pasitelkdami chaosą paverčia kosmosu (tvarka). Tai yra susiję su minėtais tyrinėjimo bei savęs įtvirtinimo aspektais, kurie archetipiškai reiškia labai panašų aspektą: sąmonės raidą iš pirminės nediferencijuotos stadijos; ėjimą į nežinomą teritoriją ir tam tikros struktūros (logoso) joje sukūrimą (Jung, 1956; Samuels, 1988). Tą patvirtina ir šiuolaikiniai analitinės psichologijos atstovai: Kast (1997) teigimu, žmonės turi poreikį tokiai figūrai, kuri suteiktų pasauliui tvarką, kuri supranta, kas yra gyvenimas, ir gali tą supratimą perduoti, kuri turi stiprų autoritetą ir gali kurti įstatymus, taisykles. Tokie lūkesčiai dažnai projektuojami į asmeninį tėvą bei į patriarchališkas sritis (mokslą, teisę, politiką) ir jose esančias autoritetingas figūras.

Tačiau svarbu pabrėžti, jog archetipiškasis Tėvas yra dvejopas: saugantis, suteikiantis tvarką, stabilumą, tačiau tuo pat metu ir tironiškas, nelankstus, paralyžiuojantis (Jung, 2014b; Peterson, 1999). Taigi jis iš esmės turi teigiamą ir neigiamą aspektus, kurie atspindi svarbų tėvo vaidmens pobūdį: jis yra reikalinga pagalba saugiam individo augimui, tačiau visiška identifikacija su juo ne tik stabdo individuaciją, bet ir griaua žmogaus autonomiją bei individualumą. Kuo labiau tėvas identifikuojasi su archajišku tėvo archetipu, tuo labiau žalojanti įtaka vaiko asmenybei, tikėtina, bus padaryta (Jung, 2014b). Pagal tai išskiriami ir du tėvo komplekso tipai – teigiamas ir neigiamas,

remiantis tuo, koks santykių pobūdis, kokios emocijos vyravo tarp tėvo ir vaiko (Lozovska ir Gudaitė, 2010).

Teigiamas tėvo kompleksas yra susijęs su autoritetingo, įkvepiančio tėvo figūra, su kuria santykis pagrįstas pasididžiavimo ir žavėjimosi jausmais, paklūstama jo taisyklėms, stengiamasi įtikti (Kast, 1997). Toks santykis yra slopinantis individo autonomiją, nes vaikas, siekdamas tėvo žavesio, pamina savo individualumą (Samuels, 1988). Suaugus šis kompleksas reiškiasi per autoritetingų figūrų paiešką, priklausymo jausmą nuo jų įvertinimo ar savo pasiekimų, vertinimą tvarkos, taisyklių, kartais iki obsesiškumo, polinkio kontroliuoti aplinką ar laikytis struktūros, spontaniškumą patiriant kaip grėsmingą. Tuo tarpu neigiamas tėvo kompleksas susijęs su griežto, kontroliuojančio, žeminančio, agresyvaus tėvo figūra, nelanksčiai įsitikinusio savo nuostatomis bei teisingumu (Kast, 1997). Santykis su tokiu tėvu grindžiamas baimės ir pykčio jausmais, bendrumo jausmo stoka, tėvo taisyklės yra absoliučios, žlugdančios vaiko autonomiją. Su neigiamu tėvo kompleksu susiję kaltės, gėdos, pykčio, keršto, nereikšmingumo, pažeminimo jausmai, galimi keli raiškos būdai: per maištą prieš tėvą ir jo taisykles, per užsisklendimą, atsitraukimą ir bandymą patenkinti autoritetus, per identifikaciją su tėvo tironiškumu, tačiau nė vienas šių būdų nepadedą įtvirtinti savarankiškumo.

Esminis sunkumas, su kuriuo susiduria tėvo kompleksą turintys žmonės, yra apsunkintas atsiskyrimas nuo tėviškosios figūros ir savo individualumo įtvirtinimas. Šio proceso sustabdymas turi rimtas pasekmes asmenybei: vidinės savo vertės jausmo neturėjimą ir priklausymą nuo kitų žmonių pripažinimo, sprendimų, ribų; slopinamas gebėjimas pažinti ir konstruktyviai išreikšti vidinius impulsus, didesnė jų kontrolė; pakankamai siaurą ir nelanksčią vertybių, vertinimų, taisyklių sistemą ir kt. Žmonės, kuriuose tėvo kompleksas dominuoja, sunkiai gali pasitikėti savo pačių bei gyvenimo spontaniškumu ir yra labiau linkę kliautis nu(si)statytomis vidinėmis ir išorinėmis taisyklėmis, suteikiančiomis iliuzinį stabilumo jausmą.

1.4. SAV tėvo komplekso raiška santykiyje su taisyklėmis bei tyrimo aktualumas

Atsižvelgiant į SAV tyrimų rezultatus, galima kelti prielaidą, jog šeimose, kuriose tėvas yra priklausomas nuo alkoholio, egzistuoja didesnė tikimybė AV psichikoje formuotis funkcionavimą trikdančiam tėvo kompleksui. Pastebima, jog tokios šeimos pasižymi nepastovumu, chaotiškumu, kasdienės rutinos, ritualų bei taisyklių pokyčiais, tarpusavio santykių konfliktiškumu, neigiama emocine atmosfera, šeimos dinamikos priklausomybe nuo girtaujančio tėvo būsenos (Kroll, 2004; Haugland, 2005; Hall, 2008; McCoy & Dunlop, 2016). Bandymas prisitaikyti prie gyvenimo tokiose šeimose vaikuose sukelia nestabilumo, vidinio neaiškumo jausmą, trikdantį autonomiškumo raidą bei paliekantį įvairias psichologines pasekmes, aptartas šiame darbe. Galima manyti, jog AV,

augantiems chaotiškoje ir destruktvyvioje šeimoje yra būdingas poreikis turėti autoritetingą bei struktūrą suteikiančią figūrą, kas remiantis analitine psichologija, yra būdinga tėvo archetipui ir su juo susijusiais lūkesčiais, nukreiptais į tėvą (Samuels, 1985, cit. iš. Rukšaitė, 2008; Kast, 1997). Dėl šios priežasties (bei dėl dažnesnio vyrų alkoholizmo) šiame darbe pasirinkta nagrinėti AV santykių būtent su tėvo taisyklėmis, kurios, tikėtina, yra apsunkintos su priklausomybe nuo alkoholio susijusio chaotiškumo.

Remiantis gelmine psichologija, keliamos prielaidos apie sutrikusią SAV savasties reprezentaciją dėl apsunkintos identifikacijos su tėvu, teigiamos figūros nebuvimo ar neigiamos figūros internalizacijos procesų. Spėjama, jog tokį procesą lydi apsunkintas santykis su ribomis bei taisyklėmis (dėl sutrikdyto autonomijos jausmo), kuris gali reikštis per maištą prieš jas, atsitraukimą nuo jų, perdėtus bandymus paklusti, vidinių reikalavimų sau kėlimąsi ir laikymąsi nelanksčių principų, griežtų taisyklių brėžimą aplinkiniams ir pan. Minimos galimos santykio su taisyklėmis formos, paremtos gelminės psichologijos prielaidomis bei empirinių SAV tyrimų duomenimis, tačiau svarbu reflektuoti, jog tėvo komplekso raiška gali būti pakankamai individuali, todėl šioms prielaidoms patikrinti reikalingas santykio su taisyklėmis tyrimas, kuris atliekamas šiame darbe. Kita vertus, galima manyti, jog dėl nestabilios ir neigiamos tėvo figūros patyrimo vaikystėje, formuojasi emociškai įkrautas santykis su tėvo taisyklėmis. Spėjama, jog tokia emociškai reikšminga patirtis gali atsinaujinti (aktyvuojantis kompleksui) įvairiose taisyklių situacijose suaugus ir tokiu būdu apsunkinti adaptaciją suaugus.

Kadangi taisyklių patyrimas SAV literatūroje yra nenagrinėta tema nei pasaulyje, nei Lietuvoje, galima numanyti, jog šis tyrimas galėtų suteikti vertingos informacijos apie AV patyrimą vaikystėje bei galimus psichologinius sunkumus suaugus, kurie pasireiškia santykyje su taisyklėmis. Galima teigti, jog toks tyrimas papildytų mokslinių SAV tyrimų kontekstą svarbiu nauju aspektu. Galbūt remiantis šio darbo rezultatais išryškės galimybė suformuluoti psichologinės pagalbos SAV rekomendaciją, kas galimai praverstų specialistams, dirbantiems su SAV. Taigi, šiame darbe nagrinėjamas SAV santykis su taisyklėmis (kaip vienas iš tėvo komplekso raiškos aspektų) ir siekiama atskleisti emocinę santykio su taisyklėmis pusę vaikystėje, paauglystėje bei suaugus.

1.5. Tyrimo tikslas, uždaviniai

Darbo tikslas yra patyrinėti SAV santykį su tėvu vaikystėje ir paauglystėje bei santykį su taisyklėmis vaikystėje, paauglystėje ir suaugus.

Darbo uždaviniai:

- 1) Aprašyti tėvo poveikslą vaikystėje ir paauglystėje;
- 2) Atskleisti tiriamųjų santykį su nuo alkoholio priklausomu tėvu vaikystėje ir paauglystėje;
- 3) Tyrinėti, kokios buvo taisyklės jų šeimoje, kurioje augo SAV ir kaip jos buvo patiriamos;
- 4) Aprašyti, kaip SAV supranta taisykles ir jų svarbą jų pačių gyvenime;
- 5) Analizuoti SAV santykį su taisyklėmis įvairiuose jų gyvenimo kontekstuose.

2. METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimė dalyvavo 8 žmonės (4 vyrai ir 4 moterys), kurie gyveno ir augo kartu su priklausomu nuo alkoholio tėvu (bei jo priklausomybę įvardija kaip problemiška) nuo gimimo iki mažiausiai 13 metų (6 iš 10 dalyvių kartu su tėvu gyveno iki pilnametystės ir daugiau). Kadangi tyrimais yra pastebėta, jog Lietuvoje gyvenančių žmonių santykis su autoritetu kiek skirtingas priklausomai nuo kartos ir patirtų kultūrinių traumų, siekiant sumažinti šiuos galimus skirtumus, buvo pasirinkta tyrinėti asmenis, gimusius ir augusius nepriklausomoje Lietuvoje, kurie yra sulaukę pilnametystės (Gailienė ir Kazlauskas, 2014; Gudaitė, 2016). Galutinę imtį sudarė 24-28 metų amžiaus tiriamieji, visi studijuojantys arba baigę aukštąsias mokyklas (1 lentelė). Be to, atrenkant tiriamuosius, buvo užtikrinta, jog vaikystėje ir paauglystėje nebuvo laikotarpių, kuomet tėvas gyventų atskirai, nebuvo tėvų skyrybų, siekiant užtikrinti, jog tėvas buvo dalyvaujantis šeimos gyvenime.

1 lentelė. *Demografinė informacija apie tyrimo dalyvius.*

Interviu nr.	Lytis	Amžius	Išsilavinimas	Dirba/mokosi	Kartu su tėvu gyveno
1	Vyras	25	Aukštasis	Dirba	Iki 13m.
2	Moteris	24	Aukštasis	Dirba	Iki 14m.
3	Vyras	24	Aukštasis	Dirba/mokosi	Iki 19m.
4	Vyras	27	Aukštasis	Dirba	Iki 24m.
5	Vyras	28	Aukštasis	Dirba/mokosi	Iki 19m.
6	Moteris	28	Aukštasis	Dirba	Iki 19m.
7	Moteris	28	Aukštasis	Dirba	Iki 18m.
8	Moteris	26	Aukštasis neuniversitetinis	Dirba	Iki 19m

Visi tyrimo dalyviai buvo kviečiami sudalyvauti tyrimė (trumpai pristatant tyrimo objektą) internetu, taip užtikrinant pakankama tyrėjo santykio su tiriamaisiais distanciją. Atsiliepę žmonės buvo trumpai apklausiami ir atrinkti aukščiau minėtais kriterijais bei buvo apklausiami apie tėvo priklausomybę: kiek tėvas vartodavo alkoholio (tiek, kad ženkliai pasikeistų būseną), kaip dažnai (ne rečiau kelis kartus per mėnesį), siekiant užtikrinti, jog tėvo priklausomybė buvo pakankamai dažna ir turėjo įtakos šeimos gyvenimui (buvo klausama, ar tėvo priklausomybė būdavo patiriama kaip problemiška). Prieš pradėdant interviu tiriamieji buvo pakartotinai apklausiami apie tėvo priklausomybės mastą. Tiriamiesiems buvo pateiktas sutikimas dalyvauti tyrimė (žr. 2 priedas), informuojant apie tyrimo tikslus bei užtikrinant duomenų konfidencialumą.

Tyrimo dalyviai noriai pasakojo savo patirtis, išsamiai atsakinėjo į interviu pateiktus klausimus, todėl visi interviu buvo įvertinti kaip tinkami tyrimui.

2.2. Tyrimo eiga ir metodai

Tyrimo metodai. Informacijai surinkti buvo naudojamas pusiau struktūruoto interviu metodas, kuris įgalina struktūruotą duomenų surinkimą, tačiau ir suteikia laisvės įsigilinti į subtilesnius tyrimui aktualius aspektus. Tam, kad būtų gauti tyrimui reikalingi duomenys, buvo pateikiami iš anksto paruošti klausimai su galimybe užduoti papildomus klausimus, kurie galėtų geriau atskleisti emocinę patyrimo dalį. Interviu klausimai (su papildomas klausimais) patiekiami priede (žr. 1 priedas). Iš pradžių buvo gilinamasi į tėvo poveikslą vaikystėje ir paauglystėje, jo pasikeitimus priklausomai nuo būsenos, ankstyvą santykio su juo patyrimą, po to klausinėjama apie taisykles, vyravusias šeimoje, tėvo vaidmenį taisyklių reguliavime, reakcijas į jas bei emocinę patirtį. Galiausiai tiriamųjų buvo klausama apie dabartinį santykį su taisyklėmis ir jų patyrimą įvairiuose kontekstuose. Pabaigoje interviu, dalyviu prašoma pareflektuoti, kokią įtaką vaikystės patyrimas galėjo padaryti šiandienai.

Siekiant užtikrinti, ar pateikti klausimai sklandžiai atskleidžia dalyvių patyrimą, reikalingą darbo uždaviniams įgyvendinti, buvo atliktas žvalgomasis tyrimas. Remiantis jo rezultatais ir supervizuojantis su darbo vadove, buvo nuspręsta, jog klausimai tyrimui yra tinkami, tačiau buvo minimaliai pakoreguotas jų eiliškumas. Žvalgomojo tyrimo interviu buvo įvertintas kaip tinkantis naudoti pagrindiniame tyrime.

Tyrimo eiga. Visi interviu buvo atlikti tyrimui palankiose patalpose – ramiaame kabinete, be trukdžių, pašalinių garsų. Pokalbiai buvo įrašomi diktofonu. Jų trukmė 40-60 minučių (M – 50min). Po pokalbio tiriamųjų buvo pasiteirauta apie jų emocinę būseną, trumpai pasikalbama tam, kad sumažinti galimą interviu temų keliamą diskomfortą, skiriama laiko pasidalinti reakcijomis į tyrimą. Vėliau visi interviu tyrėjo buvo sutranskribuoti ir šios procedūros metu pašalinti tikriniai vardai (tiriamųjų ar jų pažįstamų) bei pavadinimai (pvz., darboviečių), siekiant užtikrinti informacijos anonimiškumą. Interviu transkripcijų apimtys – 12-16 puslapių.

Tyrėjo santykis su tyrimu. Tyrėją ši tema sudomino tuo, jog yra susijusi su santykiu su autoritetais, o nustatomomis taisyklėmis yra tarsi savita autoriteto raiškos forma (ar tai būtų išorinė iš žmogaus, institucinė, ar vidinių taisyklių forma – kaip vidinis autoritetas). Svarstant apie galimą tyrimo imtį, iškilo idėja patyrinėti taisyklių patyrimą augant su nuo alkoholio priklausomu tėvu, kadangi literatūroje yra kalbama apie chaotišką šeimos gyvenimą, tačiau visiškai nenagrinėjamas taisyklių ir santykio su taisyklėmis aspektas. Pasirinkta tyrinėti SAV ne tik dėl chaotiškos aplinkos, bet ir dėl susidomėjimo, kas tai per specifinė žmonių grupė ir kylančių klausimų – ar tai yra specifinė grupė? Ar SAV galima laikyti diagnoze? Norėjosi ne tik paieškoti atsakymų į šiuos klausimus, bet ir patyrinėti subtilesnius augimo su priklausomu nuo alkoholio tėvu patyrimo aspektus, šiame kontekste

– santykį su taisyklėmis. Pasirinkta kokybinio tyrimo metodika leido prisiliesti prie šių patyrimo subtilumų. Siekiant kuo labiau išvengti galimo tyrėjo subjektyvumo ir nuostatų į šią temą, tyrimui naudojama indukcinės teminės analizės metodika, kuri įgalina likti pakankamai arti tiriamųjų patirties.

2.3. Duomenų analizė

Duomenims analizuoti buvo pasirinktas teminės analizės metodas, kurį Braun ir Clarke (2006) apibrėžia kaip metodą, leidžiantį identifikuoti, analizuoti ir aprašyti išskylančius paternus (temas) turimoje informacijoje. Kaip teigia Boyatzis (1998), įvairiuose socialiniuose moksluose teminė analizė leidžia sklandžiai struktūruoti gautą gausią medžiagą ir ją pateikti suprantamu būdu. Toks metodas įgalina tyrėją neprisirišti prie jokios teorinės paradigmos ir išlikti arti tiesioginės informacijos bei pačių tyrimo dalyvių įprasminamos patirties. Siekiant labiau atsiriboti nuo teorinės informacijos, buvo pasirinktas indukcinės teminės analizės metodas, kuriuo remiantis temos iškyla ne iš teorijos (kas būtų teorinėje teminėje analizėje), bet iš pačių duomenų. Taikant šį metodą, buvo naudojama visa interviu medžiaga, nepriklausomai nuo to, ar ji susijusi su tyrimo klausimu, ar ne. Informacijai koduoti bei struktūruoti buvo naudojamos Microsoft Word bei Microsoft Excel programos.

Duomenų analizė buvo atlikta keliais etapais:

- 1) Perklausomi ir sutranskribuojami interviu;
- 2) Iš naujo perskaitomi interviu, pasižymint tam tikrus esminius aspektus, apie kuriuos kalba tiriamieji, siekiant geriau susipažinti su medžiaga ir matyti bendrą kontekstą;
- 3) Pirminiai trys interviu buvo suskirstomi į prasminius vienetus, kas yra smulčiausias informacijos vienetas (beveik citata);
- 4) Po to tie patys pirminiai trys interviu buvo koduojami, tekstui priskiriant kodus bei stengiantis juos išlaikyti kuo smulkesnius, tačiau, kitaip nei žymint prasminius vienetus, kodai buvo žymimi neįtraukiant informacijos konkretybių, buvo šiek tiek labiau apibendrinantys;
- 5) Remiantis pirminių trijų interviu medžiaga, buvo sukurta pirminė kodavimo sistema, kuri buvo naudojama koduoti likusiems penkiems interviu;
- 6) Sukodavus visus interviu, kodavimo sistema buvo iš naujo skaitoma, analizuojama, struktūruojama ir pakoreguota, siekiant didesnio jos jautrumo įvairiai informacijai. Kadangi kai kurie kodai buvo įvertinti kaip pernelyg konkretūs arba persidengiantys, jie buvo apjungti tarpusavyje sukuriant juos apjungiantį kodą arba vieni kodai buvo įtraukiami po kitais kodais, taip sudarant galutinę kodavimo sistemą.
- 7) Visi turimi interviu buvo iš naujo sukoduojami remiantis išbaigta kodų sistema.

- 8) Galiausiai kodai buvo grupuojami ir pergrupuojami tol, kol buvo suformuotas galutinis kategorijų bei pakategorių žemėlapis, apjungiantis visą kodavimo sistemą ir aiškiai struktūruojantis gautą informaciją. Kategorijoms ir pakategorėms buvo suteikti pavadinimai. Jų sąrašas bei aprašymai pateikiami 3 priede.

Siekiant užtikrinti tyrimo duomenų patikimumą bei validumą, keliais etapais buvo konsultuojamasi su darbo vadove ir atsižvelgiant į pastabas koreguojami kodai, kodavimo sistema bei kategorijų žemėlapis. Sukūrus galutinę kodavimo sistemą, buvo pasitelktas nepriklausomas tyrėjas (turintis psichologijos išsilavinimą bei turintis darbo su temine analize patirtį), kuris sukodavo vieną interviu (pasirinktą kaip sudėtingiausią). Tai atlikus buvo lyginama su tyrėjo sukoduotu tuo pačiu interviu. Po šios procedūros kodavimo sistema buvo įvertinta kaip patikima. Be to, atlikus 7 duomenų analizės etapą, buvo padaryta išvada, jog turima kodavimo sistema leidžia patikimai aprėpti turimos informacijos kiekį.

3. REZULTATAI

Analizuojant interviu medžiagą ir atliekant kodavimą, buvo išskirtos keturios pagrindinės kategorijos: dvilypis tėvo poveikslas, apsunktas santykis su tėvu, tokios taisyklės šeimoje bei nevienareikšmiškas santykis su taisyklėmis. Kiekviena kategorija apima su ja susijusias pakategores, kurios visos detalios pateikiamos ir aprašomos 3 priede. Šioje darbo dalyje rezultatai pateikiami, struktūruojant juos pagal išskirtas kategorijas (kategorijos sudaro šios dalies skyrius): iš pradžių aprašomas tėvo poveikslas; toliau analizuojamas santykio su tėvu patyrimas; atskleidžiamos tiriamųjų refleksijos apie taisyklių patyrimą šeimoje vaikystėje bei paauglystėje; galop aprašomas tiriamųjų santykis su taisyklėmis suaugus.

3.1. Tėvo poveikslas bei santykis su juo vaikystėje ir paauglystėje

3.1.1. Sunkumai apibūdinti tėvą dėl jo uždarumo bei nepastovumo

Prieš pradėdant kalbėti apie santykį su taisyklėmis, dera aptarti ir pailiustruoti tai, kas išryškėjo tyrimo dalyvių patirtyje gilinantis į tėvo poveikslą bei santykį su juo vaikystėje ir paauglystėje. Tai svarbu dėl to, kad tai, koks yra tėvas, koks santykis su juo, tampriai susiję su taisyklėmis šeimoje ir jų patyrimu. Tyrimo dalyviai reflektuoja savo ankstyvą patirtį kaip itin chaotišką, nepastovią, greitai besikeičiančią, sunkiai prognozuojamą ir visa tai yra daugiausiai susiję su tėvo priklausomybe nuo alkoholio, kintančiomis jo būsenomis ir spontanišku elgesiu. Apibendrinant interviu medžiagą, pastebėta aiški tendencija vertinti tėvo poveikslą kaip dvilypį (tėvo poveikslo dvilypisumas buvo išskirtas kaip viena iš kodavimo kategorijų). Visi tyrimo dalyviai apibūdina tėvą tiek neigiamomis, tiek teigiamomis savybėmis, iš kurių pastarosios pasireiškėdavo rečiau (dėl priklausomybės nuo alkoholio) arba yra mažiau įsiminusios, mažiau įvardijamos. Iliustruojant interviu ištrauka: „*Tai jis yra nu tokia dvilypė asmenybė, bent jau tarkim iš vaikystės kalbant, kai jis yra tas labai daug darantis, labai daug mokantis, auksaliežuvis, bet jis turi tą tamsiąją savo pusę, kurią mato vaikai.*“ (1i) Tyrimo dalyvių patirtyse iš teigiamų savybių atsispindėjo tėvo vertinimas kaip gabaus, socialiai aktyvaus žmogaus, šeimą aprūpinančio finansais, tačiau tuo pat metu gadinančio savo gyvenimą (švaistančio talentus, gadinančio santykius) dėl intensyvaus alkoholio vartojimo, pavyzdžiui: „*<...> kaip asmenybė, manau, jisai buvo talentingas žmogus, kuris sugriovė savo kaip ir gyvenimą, sakyčiau.*“ (2i). Toks tėvo nepastovumas tiriamiesiems kelia sunkumus tėvą apibūdinti kaip nuoseklų, integralų.

Kitas svarbus tėvo poveikslo aspektas, taip pat susijęs su sunkumu jį apibūdinti, yra tėvo uždarumas, kuris išskiriamas kaip charakterio savybė. Tyrimo dalyviai dažnai tėvą apibūdina kaip užsisklendusį žmogų, mažai kalbantį, atsitraukusį, nerodantį savo jausmų, pvz.: „*Nu jisai šiaip toks*

gana jautrus, uždaras <...> tokio užsisklendimo, kaip apie ką. kažko tai viduj nenori dalintis.“ (4i) Išryškėja, jog tėvas neretai ne tik užsidaręs viduje, tačiau ir labiau atsitraukęs nuo šeimos gyvenimo, nesidomintis tiriamųjų kaip vaikų pasiekimais, savijauta, pomėgiais, pvz.: „Mano tėtis, atsimenu jis kažkada net manęs klausė, kokią mokyklą aš baigiau, tai tokiam lygy. Jisai nebuvo mano nei mokyklos išleistuvėse, nei univero diplomų teikimuose.“ (7i) Dėl tokios ryškios tėvo tiek fizinio, tiek emocinio atsiribojimo tendencijos, tiriamieji taip pat dalinasi sunkumu apibūdinti tėvą, nes santykio tiek vaikystėje, tiek paauglystėje buvo mažai, tėvas užsidaręs ir to pasekoje „aš kažkaip ne nesijaučiu labai perteikęs tą jo paveikslą ir to santykio paveikslą... Nors nu, gal todėl, kad nelabai ir yra to santykio ir nelabai aš jo iš vis kaip žmogaus pažįstu, dėl to gal man taip ir sunku perteikti. Gal todėl taip ir sunku... nu negali pasakyt ko nėra, šiaip.“ (3i) arba „<...> man sunku išsiplėst, nes nėra kur. Nepažįstu realiai aš to žmogaus.“ (8i). Taigi, apibendrintai galima teigti, jog sunkumas apibūdinti tėvo paveikslą yra susijęs su tėvo uždarumu, atsitraukimu bei radikaliu charakterio pokyčiu priklausomai nuo būsenos, sukeltos alkoholio vartojimo.

Sunkumai apibūdinti tėvą kyla ir dėl patiriamo tėvo dvilypumo, pasireiškiančio dėl alkoholio vartojimo paveiktos būsenos, kuri ženkliai kinta nuo blaivios būsenos, pvz.: „Koks jisai yra... mhm... jisai labai skirtingas būna, žinai. Ta prasme, kai būna blaivas ir kai būna girtas, yra du skirtingi žmonės, visiškai. Visiškai.“(3i). Visi tyrimo dalyviai apibūdina ženklų skirtumą tarp tėvo blaivaus ir tėvo apsvaigusio, tarsi tai būtų du skirtingi tėčiai. Iš interviu atsispindi tiriamųjų apsunkintas tėvo vaizdinio patyrimas, pvz.: „<...> kartais susimaišo tos savybės, nes kai girtas žmogus yra vienaip, o kai blaivas yra kitaip, ir tada net susimaišo, koks yra iš tiesų tas žmogus, nu kur yra tikrasis žmogus, o kur čia paveiktas priklausomybės.“ (6i) Panašu, jog tiriamieji susiduria su sunkumais integruojant tėvo paveikslą į vientisą ne tik dėl skirtingų jo savybių matymo, bet labiau dėl skirtingų tėvo būsenų patyrimo, dažnos ir ryškios jų kaitos vaikystėje ir paauglystėje.

3.1.2. Chaotiškas tėvo įsitraukimas į šeimos gyvenimą

Tyrimo rezultatai atskleidžia chaotišką tėvo dalyvavimo šeimos gyvenime pobūdį, kuris taipogi tampriai siejasi su kintančiomis tėvo būsenomis. Bendrai tėvas atsiskleidė kaip linkęs į uždarumą, atsiribojimą nuo šeimos, tačiau pakitus būsenai, įvyksta perdėtas įsitraukimas į šeimos gyvenimą. Šis įsitraukimas taip pat pasireiškia dvejopai: viena vertus tėvas gali įsitraukti per didesnę lipšnumą, atvirumą, klausinėjimą, įkyrų dėmesio rodymą, kuris vaizdžiai atskleidžiamas (4i): „O apsvaigęs jisai toks... dažniausiai būna toks ganėtinai lipšnus, ten pastoviai kilnoja mane, oj ten kaip myliu, ten kaip tau ten sekasi, aš noriu su tavim pasikalbėti, ten ateidavo vis apie merginas pasišnekėt, ko niekada gyvenime nebuvo ten, kai girtas kaip tau ten sekasi, nu ir... ir realiai nei aš su juo ten bendraudavau kai jisai blaivus būdavo, nei ten kai girtas, nes tai kai girtas tokių dalykų klausia tai

irgi atrodo toks cmon, nesinori net atsakyt žinai <...> kažkaip nepatogu tada būdavo, atrodo kad jis atvirai šneka, klausia tokių dalykų, kurių aš kaip ir norėčiau išgirst iš jo, bet nu kad jisai visgi girtas ir tai daro neadekvačiai, per daug žinai lenda...“ Tiriamieji apibūdina neigiamas reakcijas (dažniausiai pykčio/atmetimo arba susivaržymo/nepatogumo) į tokį tėvo elgesį, kuris patiriamas kaip neadekvatus, nenuoširdus. Toks tėvo įsitraukimas atsiskleidžia 4/8 interviu.

Kitas tėvo įsitraukimo į šeimą pobūdis yra agresyvus, tironiškas. Jeigu įprastai tėvas būna atsitraukęs, mažiau reguliuojantis šeimos gyvenimą, tai pasikeitus būsenai gali agresyviai įsitraukti, nustatinėti savo tvarką, demonstruoti galią arba savo įsiveržiančiu buvimu stipriai pakeisti visą šeimos atmosferą. Tokį tėvo elgesį vaizdžiai nusako (1i): *„kai mes su broliu maži buvom, mama išvažiavo dirbti, tėvas nu... kambary panašiai, jo, lygiai tokiam pačiam, kaip šis, dydžio, mes gulim kitam kambary, jis ateina ir apipylė mus vandeniu iš ąsočio. Ir mes nesupratom kodėl. Tiesiog, kad jis norėjo parodyti, nu, galią tarkim. Ir nu, tas vaizdinys realiai yra įstrigęs, nes buvom išsigandę ir nežinojom, ką daryti ir am... nes jis tiesiog apipylė ir nuėjo <...> būdavo tokių labai labai spontaniškų, visiškai, taip sakant, tu niekada to nesurežisuosi, kažkokių tokių įvykių. Būdavo pykčio protrūkių. Visada jam būna, kai jisai išgeria realiai, nes jisai tada nori būti valdingas labai.“* Kaip matyti šiame pavyzdyje, toks tėvo elgesys patiriamas kaip neprognozuojamas, agresyvus ir keliantis vidinę sumaištį, kadangi vaikystėje nepajėgiama jo įprasminti, suprasti, ką vaizdžiai įvardija (6i): *„Man norėdavosi, kad kitaip kad būtų, bet tuo metu nesuprasdavau, žinai, kas čia vyksta, atrodo, nu tokį patiri gyvenimą, tokį ir gyvendavau.“* Tyrimo dalyviai atskleidė apsunkintą, įtemptą, konfliktišką santykį su tėvu, kuris tampriai susijęs su tokiais tėvo agresyviais įsiveržimais į šeimos gyvenimą, kas bus aptariama toliau. Svarbu paakcentuoti, jog tiriamieji tėvą vaikystėje reflektuoja kaip chaotišką, nepastovų, besikaitaliojančių būsenų ir tai trukdo integruoti tėvo paveikslą į nuoseklų vaizdinį.

3.1.3. Tėvo kaita priklausomai nuo būsenos

Šioje vietoje svarbu išsamiau aptarti tėvo paveikslo skirtumus, priklausomai nuo apsvaigimo būsenos, kurie jau atsispindėjo tėvo įsitraukimo į šeimą pobūdyje. Iš tyrimo dalyvių pasidalinimų išryškėja tėvo dvilypumo du poliai, kurių viename gale tėvo paveikslas įgauna laisvesnio, labiau bendraujančio, atlaidesnio, einančio į susitarimus, kiek atviresnio bendravimo pobūdį, pavyzdžiui: *„nu kažkoks linksmenis jisai, labiau bendrauja, labiau, nu kaip ir sakiau, aišku, gilaus to tokio bendravimo nebūdavo, bet šiaip kažkaip malonesnis ir gyvesnis būdavo jeigu truputėlį išgėręs.“* (2i). Tuo tarpu kitas tėvo paveikslo polius nusako tėvą kaip tironišką: impulsyvų, agresyvų, smurtauojantį, kategorišką, labai griežtą, nuvertinantį, žeminantį, kaltinantį kitus, irzlų, nekantrų, greitai susierzinantį, priekabų, keliantį įtampą bei baimę, pavyzdžiui: *„<...> nes jis kai išgerdavo, būdavo labai piktas ir agresyvus, daug smurto šeimoj būdavo, ir ten žodžiais, ir ir ten veiksmais“* (5i).

Kuris polius pasireiškš tėvui būnant blaiviam arba apsvaigusiam, tiriamųjų pasidalinimuose varijuoja: 4 tiriamieji blaivų tėvą apibūdina kaip laisvesnį ir girtą kaip tironišką, tuo tarpu kiti keturi atvirksčiai – blaivus tėvas yra tironiškas, o apsvaięs tampa labiau atsipalaidavęs, laisvesnis, tačiau ir lipšnus, įkyrus.

Tiriamieji atskleidė, jog tėvo tironiškumas pasireiškia keletu aspektų, kuriuos vertinga aptarti detaliau. Jau aukščiau minėta, kad tėvas būna agresyvus, smurtaujantis, tiek fiziškai, tiek emociškai: „*Prieš mane tai dažniausiai toks emocinis, tiesiog žodžiais ten visaip mane keikdavo, rėkdavo ant manęs, o prieš brolių, tai drąsiai ten, mušdavo jį*“ (2i). Tiriamieji reflektuoja žeminantį tėvo elgesį: „*<...> pas jį va toks labai yra... toks žinai, toks, biški toks žeminimas maždaug, kad jis ten pasikviečia tave ten prie kokių stalo ten ir „nu ir kaip tau čia atrodo, maždaug, švaru? Žinai, tai kaip tau čia? Švaru?“ tokiu maždaug klausinėjimu <...> kaip ir su tavim palaiko dialogą, bet iš karto matosi jo nuostata ir toks kaip ir... toks... iš aukšto žiūrėjimas*“ (4i). Taip pat įvardijamas tėvo konfliktiškumas: „*jam labai svarbu pasiginčyt. Nesvarbu, ar jisai teišus, ar ne, bet toksai ginčų žmogus. Mėgstantis įrodinėt savo tiesą.*“ (3i) bei kategoriškumas, griežtumas šeimos narių atžvilgiu: „*Nu, griežtas, labai nori, kad būtų jo tiesa.*“ (6i) Jau anksčiau yra užsiminta apie tai, tačiau svarbus tėvo neigiamo poveiklo aspektas yra jo neprognozuojamumas, pvz.: „*jis neprognozuojamas kai išgėręs*“ (6i) arba: „*Jo, jisai buvo labai impulsyvus, vieną akimirką galėjo pagirti „o, [tiriamosios vardas], šaunuolė, tą ir tą padarei“, kitą akimirką jį kažkas suerzina ir jisai ten visais keiksmažodžiais iš eilės keiksnoja, pravardžiuoja, ir po to – šast, vėl jisai gražiai su tavim.*“ (7i), bei agresyvus impulsyvumas, pvz.: „*atsimenu pavyzdį vieną kart kai aš ruošiau namų darbus, jisai grįžta namo girtas, piktas, ateina į mano kambarį ir... visiškai be jokio preteksto, be jokios priežasties, tiesiog nes jis piktas, viską nuo stalo nutaško, visas ten mano pratybas šveičia lauk ir ant manęs rėkia šaukia su keiksmiais visokiais*“ (5i). Taip pat išryškėjo tėvo nuvertinantis santykis, pvz.: „*<...> atsimenu su šaškėm žaisdavom. Tai jisai nebūdavo taip, kad leidžia man laimėt, žinai. Irgi su tokia pajuoka kartais.*“ (3i) arba: „*ar kartais net rūbus sakydavo, kad „va, šitas rūbas yra kvailas“. Anksčiau gi du tūkstantaisiais buvo plačių kelnių mada, tai „kvailos kelnės, kas čia per kelnės?“ (1i). Kaip matyti, tyrimo dalyviai reflektuoja tėvo destruktivumą, pasireiškiantį skirtingais būdais, tačiau visi jie yra susiję su impulsyviu bei agresyviu santykiu. Toks tėvo poveikslas, kaip matysime, yra susijęs su tyrimo dalyvių santykiu su tėvo taisyklėmis ir reakcija į jas.*

3.2. Apsunkintas santykis su tėvu

3.2.1. Tėvo autoriteto bei gilaus ryšio stoka

Iš tyrimo dalyvių refleksijų apie santykį su tėvu vaikystėje ir paauglystėje išryškėjo nemažai patiriamų sunkumų. Aukščiau minėtas tėvo uždarumas atsiskleidė kaip esantis tampriai

susijęs su bendravimo su tėvu stoka – visi 8 tyrimo dalyviai teigė, jog buvo mažai bendravimo su tėvu, pvz.: *„Jeigu būdavo blaivas tai nei kiek [bendravimo], o jeigu girtas, tai minimaliai ir... sakyčiau, per 18 metų bendrai paėmus apie... toks susidarytų gal keturių valandų pokalbis.“*(8i) arba: *„Mažai, aš sakyčiau, kad tikrai mažai. Kaip dabar yra mažai, taip ir anksčiau mažai būdavo. To bendravimo... buvo toks formalus dažniausiai bendravimas. Jeigu taip nuo vaikystės imant, tai tikrai labai mažai.“* (3i). Taip pat visi tyrimo dalyviai reflektavo stoką gilesnio emocinio ryšio su tėvu: *„aš jaučiu, kad man trūko tokio tikro bendravimo, tokio nuoširdaus, nu tokio kaip būna sūnaus-tėvo pokalbiai tikri, to realiai nebūdavo.“* (5i) arba: *„Nebūdavo to kontakto, to tikroviško kontakto.“* (2i). Tiriamieji dalinosi apie tai, jog trūko tikro, nuoširdaus ryšio su tėvu, kadangi tėvas yra uždaras arba apsvaigęs, kas trikdo sveiko santykio užmezgimą. Su tuo yra susijęs ir nerealizuotas poreikis turėti tėvą kaip autoritetą, teigiamą pavyzdį, kurio tyrimo dalyviams trūko, jie išgyveno autoriteto stoką, pvz.: *„<...> aš sau kaip gero tėvo, aš jaučiu kad neturėjau, tai aš jaučiu realiai kaip stoką to, ką aš atsimenu ankstyvoj labai vaikystėj, kai jis dar buvo toks dar, nu, geresnio tėvo pavyzdžio, nu, toks, tas geresnis tėvas. Po to aš jaučiausi to netekęs.“* (5i) arba: *„matydavau, kad ten draugo mano pavyzdžiui tėvai kaip nevarioja alkoholio, kaip jie ten sutaria, sako, klausia ten, konsultuojasi... aš tai taip negalėjau ateit pas savo tėvą ir kažko paklaust.“*(6i) Kaip matyti, tiriamieji reflektuoja trūkumą tėvo autoriteto, kas taip pat, kaip bus atskleista toliau, yra susiję su tėvo taisyklių priėmimu. Kadangi tėvas patiriamas kaip neautoritetingas, santykis su jo taisyklėmis tampa apsunkintas.

3.2.2. Intensyvūs jausmai santykiyje su tėvu: baimė ir pyktis

Kita vertus, tyrimas atskleidė ne vien tik tėvo paveikslo dviprasmiškumą, tačiau ir dvilypį santykį su tėvu. Nepaisant to, kad tyrimo dalyviai reflektuoja gilaus santykio bei tėvo kaip autoriteto stoką, kas byloja apie ryšio su tėvu siekimą, tačiau tuo pat metu santykiyje patiria neigiamus intensyvius jausmus tėvo atžvilgiu. Išryškėja dvi emocinės linijos, susijusios su patiriamu santykiu su tėvu: baimės ir įtampos bei su pykčiu susijusių jausmų. Kadangi toks emocinis santykis su tėvu tyrimo kontekste atsiskleidė kaip reikšmingas tėvo taisyklių patyrimui, verta tai aptarti išsamiau.

Tyrimo dalyviai dalinosi apie tai, kad vaikystėje ir paauglystėje būdami šalia tėvo jausdavo įtampą, pvz.: *„<...> nežinau kaip elgtis būnant su juo kartu, nežinau, ką daryt. Nu va tokia įtampa, žinai, nesaugumas toksai.“* (3i) Taip pat reflektuojamas baimės jausmas būnant šalia tėvo, pvz.: *„<...> būdavo baimė, kad kažkas va nepatiks, jo smurtas prasidės“* (2i) arba: *„Nu tas toks kažkoks, nuolatinis baimės jausmas, kad kažkas bus, žinai“.* (4i) Su tuo susijęs ir atitinkamas tiriamųjų elgesys vaikystėje, patiriant įtampą ir baiminantis tėvo emocinio arba fizinio smurto, t. y. dedamos pastangos prisiderinti prie chaotiškos ir nenuspėjamos tėvo nuotaikos, koregavimas elgesio tam, kad neišprovokuoti tėvo pykčio. Tai vaizdžiai atsispindi šioje ištraukoje: *„<...> aš tokios ir baimės daug*

jam jausdavau, ir įtampos tokios visą laiką namie kai jis grįžta, nes kai jis grįžta atrodo, kad kažkas... nu visą laiką stengdavausi kažkaip elgtis kad jo neišprovokuot. Nes jis greitai pradėdavo rėkt, keikt, žemint, keletą kartų ir fiziškai prieš mane smurtavo...“ (5i) Vienas iš tiriamųjų dalinasi atsiradusiu padidintu jautrumu aplinkai: *„nu, nereiški savo emocijų, savo kaprizų, savo poreikių, o būni taip, labai... ramiai šalia <...> Nu iš veido atskirdavai, ką tu gali daryt. Ar tu gali daugiau savęs parodyt, pasakyt, nu, savo poreikius kažkaip.“* (3i). Kaip matyti, aukščiau aprašytas neigiamas tėvo paveikslas, tampriai susijęs su vaikystėje patiriamu nesaugumo jausmu, negalint prognozuoti tėvo elgesio.

Kita jausminė linija, kuri atsispindi tiriamųjų patyrimė, yra su pykčiu susiję intensyvūs jausmai (neapykanta, pagieža, pasišlykštėjimas). Beveik visi tiriamieji teigia jautę pyktį tėvui, pvz.: *„Su pykčiu, pykčiu tokiu dideliu, įniršiu, pasišlykštėjimu. Nu tokia panieka visiška.“* (3i) arba: *„Jis man atrodydavo visą laiką, visą vaikystę aš prisimenu, ir paauglystę, paauglystėj tas DAR [pabrėžtinai] aštriau, dar daugiau prisikaupė to pykčio, man jis toks šlykštus žmogus man atrodydavo visą laiką. Aš jo nekėsdavau, aš jam PAGIEŽĄ, NEAPYKANTĄ [abu pabrėžtinai] jausdavau.“* (5i) Matyti, jog patiriami tikrai intensyvūs neigiami jausmai, kuriuos pagrindžia ir tiriamojo neverbalinės balso išraiškos. Iš pastarosios citatos matyti, kad tiriamieji ne tik pyko ant tėvo dėl jo priklausomybės ar elgesio, bet jausdavo nuvertinimą tėvui, nusivylimą juo, nepagarbą, pvz.: *„Man jisai nebuvo kad kaip žmogus, vertas pagarbos dėl to, kad nu, kad, automatiškai, kai tu žmogų dažnai randi apsimyžusį kažkur virtuvėje iš pat ryto anksčiausio, nu, sunku pagarbą jausti tam žmogui.“* (2i) arba: *„tu gali kiek nori, žinai, sakyti, išrėkt, pažeminti, bet tas kažkaip nepasiekia to žmogaus visai. Tai tas bevil, nu ant galo, nu, pyktis pereinantis į tokią pagiežą, panieką, paskui toks beviltiškumas. Va taip. Nu ir toks liūdesys, kad čia bevertis dalykas.“* (3i). Be to, tiriamieji dalinosi ir noru gyventi be tėvo, jo nematyti, pvz.: *„kai tėvai išsiskyrė, nu bent jau aš, bet ir mano brolis irgi, nu mes džiaugėmės, aš pavyzdžiui, buvau žiauriai laiminga, kad jis išėjo gyvent kitur, nes pajaučiau realiai, kad nu aš nieko neprarandu realiai. Tik tai tą, kad jis keldavo sumaištį, įtampą namuose, pastoviai būdavo nervuotas, ir to nebeliko ir buvo tik tai džiaugsmas, kad to nebėra.“* (7i). Iš šių pavyzdžių matyti, jog tiriamieji jautė nemažai intensyvių neigiamų jausmų, dėl ko ir santykį su juo patyrė kaip konfliktišką.

Svarbu pabrėžti, jog šie jausmai tėvui yra taip pat dvilypiai, patiriami kaip chaotiški: viena vertus tėvo bijoma ir siekiama prie jo prisitaikyti, kita vertus ant jo pykstama ir norima jam priešintis. Tačiau šalia egzistuoja ir gilaus emocinio ryšio poreikis bei noras turėti artimą santykį su tėvu. Tiriamieji reflektuoja norą pasipriešinti tėvui dėl patiriamos neteisybės, pvz.: *„Aš visą laiką jaučiau, kad tai yra neteisybė, ką jisai daro.“* (5i) Dėl tėvo grėsmingumo ir siekio išlaikyti ryšį dažnu atveju siekiama prisiderinti prie jo, neišprovokuojant pykčio ir siekiant būti geru vaiku, pvz.: *„kuo mažiau keli tėčiui piktų kažkokių, nu, neigiamų sakykim jausmų, tuo tu esi geresnis vaikas.“* (8i) Iš to, kiek neigiamų jausmų atskleidžia tiriamieji, galima numanyti, jog prisitaikymas prie tėvo įvyksta daugiau išoriškai, tačiau ne integraliai, t. y. viduje išlieka nerealizuotas noras priešintis tėvui, ką

vaizdžiai atspindi ši citata: „*būdavo tokio pykčio, bet jis būdavo kažkaip ne tiesiogiai išreiškiamas, aš ten pykdavau vienas. Ten vienas pykdavau, nervindavausi, verkdavau, bet ne prie jo kažkaip...*“ (4i) Apibendrintai tariant, santykis su tėvu atsiskleidė kaip, visų pirma, tolimas dėl tėvo uždarumo ir gilaus emocinio ryšio stokos bei, antra, konfliktiškas: įkrautas sunkiais baimės, įtampos bei pykčio, neapykantos, nusivylimo jausmais, kurie yra mažai išoriškai išreiškiami, daugiau siekiama prisitaikyti prie tėvo chaotiškumo. Kaip bus matyti toliau, toks santykis su tėvu yra tampriai susijęs su jo taisyklių nustatymo pobūdžiu ir tiriamųjų patiriamu santykiu su tomis taisyklėmis.

3.3. Santykis su taisyklėmis

3.3.1. Šeimos gyvenimas sukasi aplink tėvą

Aptariant tėvo poveikslą atsiskleidė jo chaotiškumas, dvilypmuas, neprognozuojamumas, impulsyvumas kaip iškylančios temos, nusakančios tėvo patyrimą vaikystėje ir paauglystėje. Išaiškėjo, kad tai, koks yra tėvas, priklauso nuo jo apsvaigimo būsenos, kadangi tiriamieji girtą ir blaivų tėvą patyrė kaip dvi skirtingas asmenybes. Taip pat išryškėjo tėvo uždarumas, atsitraukimas nuo šeimos gyvenimo ir sporadiškas įsiveržimas su destruktiviu elgesiu, kas tyrimo dalyviams sukelia sudėtingus jausmus santykyje su tėvu. Tai yra reikšminga kalbant apie taisykles, kurios vyravo šeimoje ir jų patyrimą, kadangi tėvo poveikslas nėra atsiejamas nuo to, kokios yra taisyklės, kaip jos nustatomos ir kaip į jas reaguojama. Apibendrintai žvelgiant, iš interviu medžiagos išryškėjo centrinė tema, nusakanti tai, kaip struktūruojamas šeimos gyvenimas: taisyklės šeimoje patiriamos kaip tokios, kintančios, chaotiškos ir šeimos gyvenimas daugiau vyksta pagal tėvą, priklauso nuo jo būsenos, nuotaikos, elgesio, pvz.: „*vieną dieną valgai, viskas tvarkoj; kitą dieną valgai – jau nebe tvarkoj*“ (1i). Ne tiek svarbu, ar tėvas labiau šeimoje išoriškai nustato taisykles, ar jų nenustato, tačiau kasdienybės struktūros bei šeimos atmosferos prasme vyksta kismas priklausomai nuo tėvo nepastovumo. Kaip matyti iš pastarosios citatos, ne tiek svarbu konkrečiai kokia taisyklė yra nustatoma, nes pati taisyklė kaip tokia gali kisti priklausomai nuo tėvo būsenos pokyčių. Taigi, atsiskleidė sąsaja tarp tėvo chaotiškumo ir į šeimos kasdienybę įnešančio neorganizuotumo, kuris sukelia taisyklių kintamumą bei nevienareikšmišką santykį su jo taisyklėmis.

3.3.2. Takios taisyklės šeimoje

Svarbu aptarti, jog visi tyrimo dalyviai reflektuoja taisyklių nepastovumą, takumą, priklausomai nuo tėvo, siekiant prie jo prisitaikyti, pvz.: „*daugiau viskas pagal tėvą. Nes <...> viskas vyksta taip, kad tik jo nesupykdyt. Tai atrodo, kad rašytų tų taisyklių, įvardintų nebuvo, bet tarsi reikėdavo elgtis taip, kad jam neužkliūt.*“ (4i) arba patiriant neišvengiamą šeimos kasdienės struktūros

suardymą: „Ten sakykim dešimtą ar ten vienuoliktą, pas mus ten yra, kad einam ten miegot, bet jeigu tėvas girtas grįžta, tai gali čia visus, nu kaip čia, kabutėse pasakius [nusijuokia], ant kojų visus pastatyt, nežinia prie kurio prieis, prisikabins ir kada tu nueisi miegot, ar išsimiegosi, ar neišsimiegosi. Nu tai toksai chaosas buvo.“ (6i) Kaip matyti iš šių pavyzdžių, tėvo destruktivus buvimas liečia ir kasdienybės struktūrą bei patyrimą to, koks elgesys yra šeimoje galimas ar leistinas, o koks yra nepriimtinas.

Taip pat tyrimo dalyviai reflektuoja taisyklių kintamumą priklausomai nuo tėvo apsvaigimo laipsnio. Išryškėjo, jog apsvaigęs tėvas tampa griežtas, kategoriškas ir nustatantis naujas taisykles, pvz.: „mes niekada nesijūsinom šeimoje, mes į kiekvieną kreipėmės „tu“. Kai jisai supykdamo, kai jis... ar labiau išgėręs būdavo, em, nepatenkintas, tai jis visada sakydavo tą „kreipkis į mane „jūs“ ir tai būdavo visada taisyklė iš dangaus atsirandanti, nes niekada to nėra, ir kai jisai yra nepatenkintas ir piktas, tai tada atsiranda ta taisyklė<...> tu labai karštai reaguoji į tą taisyklę, nes tau ji yra nepriimtina, nes niekada anksčiau jos nebuvo ir jinai atsiranda tiesiog va taip va nepagrįstai.“ (1i) Kaip matyti, toks tėvo pasikeitimas yra susijęs ir su nustatomomis taisyklėmis, kurios taip pat tampa nepastovios. Šiuo atveju, atsiranda naujos taisyklės, kurios įprastai šeimos gyvenime nefigūruoja ir į tai reaguojama su pasipriešinimu. Ta taisyklė kelia vidinį diskomforto jausmą, nes yra primetama, išgyvenamas neteisybės jausmas, sumaištis dėl to, kas yra galima ir kas yra draudžiama.

3.3.3. Konfliktiškas santykis su tėvo taisyklėmis

Nors ir tyrimo dalyviai reflektuoja viduje kylantį konfliktiškumą tėvo taisyklių atžvilgiu, norą joms priešintis, pvz.: „viduje visą laiką turėdavau kažkokį velniuką, kuris norėdavo pasipriešint taisyklėm“ (2i), tačiau vaikystėje išgyvenamas sunkumas tą konfliktą realizuoti dėl tėvo agresyvumo ir negalėjimo jam pasipriešinti, todėl išoriškai linkstama į prisitaikymą, pvz.: „negaliu sugalvoti kažkada, kad būtų iškilęs konfliktas, kad aš kažką padaryčiau ne taip tėčiui, nes aš visada buvau prisitaikius 100% prie to, koks jis yra“ (8i) arba: „kai jis tapdavo girtas, tai nu, atsirasdavo tokie, tokių naujų taisyklių, galima sakyti, nu bet neįvardintų, kad nebandyk jam prieštaraut, nes tada pareis didžiulė agresijos banga“ (5i) Šis prisitaikymas, atsiskleidė kaip susijęs su konfliktišku situacijos patyrimu – jautimas pykčio tėvui, tačiau paklusimas iš baimės, neretu atveju baiminantis tėvo agresijos, pvz.: „aš ten labai mažai konfrontuodavau, bet jis tada pradėdavo labai agresyviai kalbėt, už kaklo paimdavo pavyzdžiui ir suspausdavo ir baisu...“ (4i) Iš tiriamųjų pasidalinimų, kaip matyti, išryškėjo griežtos, impulsyvios ar smurtinės tėvo reakcijos į prieštaravimą taisyklėms ar jų nesilaikymą, taip siekiant sukontroliuoti situaciją: „taisyklės atmetimas išprovokuoja visą didelį burbulą, sproгимą ir tada tėtis nueina ir išgeria dar daugiau <...> tada supyksta, jisai dar labiau tada nori kažko... kad, kad iš pykčio galvoja, kad išgaus kažką. Na, čia aš piktas aš čia dabar

nustatysiu taisykles, jus manes bijot ir jus turit susitaikyti.“ (1i) Kaip matyti, tėvo tironiškumas patiriamas kaip agresyvus bandymas nustatyti griežtą, kategorišką struktūrą, kurios galbūt anksčiau net nebūdavo.

Dar vienas svarbus emocinis elementas, iliustruojantis apsinkintą santykį su tėvo taisyklėmis, yra patiriamas neteisybės jausmas dėl tėvo taisyklių. Šį jausmą ir čia aprašomą vidinį konfliktą dėl tėvo taisyklių iliustratyviai nusako ši ištrauka: *„didžiulė baimė, baisu, nes nežinau, ką jis gali padaryt, daug didesnis už mane ir stipresnis, ir labai didelis pyktis ir toks pasišlykštėjimas juo, labai bjauru buvo ką jisai daro. Aš visą laiką jaučiau, kad tai yra neteisybė, ką jisai daro, bet negalėjau pasipriešint.*“ (5i) Kaip rodo šis pavyzdys, konfliktas su tėvo taisyklėmis veikiau internalizuojamas nei perkeliamas į išorę aktyvaus pasipriešinimo forma. Tai susiję su didesne tėvo galia ir agresyvumu, kurio akivaizdoje tiriamieji jausdavosi bejėgiai, pvz.: *„kelis kartus ten buvau irgi ar ten supykęs, nu kažkaip ar balsą pakėlęs, kad jisai ten irgi žiauriai agresyvus tada pasidarė, vos ne nu irgi taip kad vos ne iki smurto tokio <...> O jis toks gan tvirtas buvo ir man baisu buvo <...> daugiau nesinorėjo prieštaraut.*“ (4i)

Kaip buvo minėta aukščiau, pusė tiriamųjų prisimena blaivų tėvą kaip atlaidesnį, o apsvaigusį kaip tironišką, tačiau kita pusė tiriamųjų apibūdina priešingą variantą: blaivus tėvas yra griežtas, agresyvus, šalia jo jaučiama įtampa, o apsvaigęs tampa labiau atsipalaidavęs, atlaidesnis. Tai atsispindi ir tėvo nustatomų taisyklių patyrimo, pvz.: *„kada jis būdavo linksmesnis [apsvaigęs], tai tos taisyklės ne tokios griežtos būdavo“* (2i) arba, pvz.: *„Kai apsvaigęs, tai jis dažniausiai būdavo toks švelnus arba eidavo miegot“* (4i). Taip pat išryškėjo kraštutinis tėvo taisyklių pasikeitimas tėvui esant girtam, pvz.: *„jeigu jis ten visiškai gatavas, tai automatiškai taisyklių apskritai jau nebėra, nes nebėra kam tų taisyklių duot. To žmogaus, kaip adekvataus žmogaus, kuris vertintų, ar tu atlieki savo pareigą, ar neatlieki, kaip ir nėra“* (2i) Kaip matyti, tiek tuomet, kai apsvaigęs tėvas tampa tironiškas, tiek tuomet kai tampa laisvesnis, patiriamas taisyklių šeimoje nepastovumas, dažna jų kaita.

Šioje vietoje verta pridurti, kad vieni tyrimo dalyviai įvardija, jog šeimoje, apskritai, buvo konkrečių taisyklių (dauguma jų nustatytos tėvo), tuo tarpu kiti teigia, jog šeimoje buvo laisvė taisyklių atžvilgiu, kuri turi tiek teigiamą, tiek neigiamą atspalvį, pvz.: *„pas mus šeimoj nelabai buvo taisyklių. Pas mus buvo žiauriai daug laisvės ir tarkim, pas mane niekada netikrindavo, ar aš namų darbus darau, kokie mano pažymiai <...> Ta prasme nebūdavo jokių ribų, ir mano mama pati laikydavo įjungtą teliką ir jisai ten per naktį būna įjungtas...“* (7i) Kaip matyti, išryškėja neigiamas laisvės taisyklių atžvilgiu aspektas: vaikas tokioje atmosferoje patiria apleistumą, negatyvią laisvę priima kaip nesidomėjimą juo.

Apibendrintai tariant, vaikystėje ir paauglystėje šeimos struktūra, įskaitant ir tėvo taisykles, patiriami kaip chaotiški, kintantys. Šioje vietoje svarbu atkreipti dėmesį, jog vyrauja ganėtinai radikalūs kraštutinumai – tarp tironiško griežtumo ir visiškos laisvės iki apleistumo. Tokia

aplinka neišvengiamai sukelia pokyčius joje gyvenančio vaiko savijautoje ir, dažniausiu atveju, sukelia vidinės sumaišties jausmą. Šio tyrimo kontekste santykis su mama ir jos taisyklėmis nėra tyrimo objektas, tačiau pasigilinus į tai, galima būtų kelti prielaidą apie tai, kad dar didesnę vidinės sumaišties jausmą kelia skirtingas tėvo ir mamos taisyklių nustatymas, kuris iškilo keliuose tyrimo dalyvių pasidalinimuose, pvz.: „gyvenau tarp dviejų priešingybių: tu gali daryt ką nori, bet ir tu negali daryt ką nori. Tai toksai plėšymasis ganėtinai būdavo“ (2i). Šioje ištraukoje aiškiai įvardijamas vidinis konfliktas dėl nenuoseklių taisyklių šeimoje patyrimo.

Be to, kas paminėta aukščiau, svarbu aptarti ir tėvo kaip autoriteto stokos sąsają su patiriamomis reakcijomis į tėvo taisykles. Kadangi tyrimo dalyviai dalinosi tuo, jog tėvą patyrė kaip blogą pavyzdį, iš to kyla tėvo taisyklių atmetimas arba ignoravimas, pvz.: „atmetimo būdu viskas yra. Arba tu stengiesi pabėgti nuo tos situacijos, arba, tai tada jau kovoji.“ (1i) arba, pvz.: „buvo bandoma tas taisykles brėžt, bet nepavykdavo, nes to paties tėčio niekas negerbdavo. Jis ką pasako, niekam nerūpėdavo.“ (8i) Taip pat išryškėjo kitas reagavimo pobūdis – pasipriešinimas tėvo taisyklėms, kuris, svarbu pabrėžti, anot tiriamųjų daugiau ėmė rasti paauglystėje (kai tuo tarpu vaikystėje labiau buvo prisitaikoma prie tėvo iš baimės jam), pvz.: „į tą paauglystės periodą, aš jau pradėjau ragus augintis ir pradėjau daugiau su juo kovoti <...> kadangi nuo mano vaikystės iki paauglystės jis vis daugiau gerdavo <...> tuo mažiau jam pagarbos jaučiau <...> kuo mažiau jam tos pagarbos, tos baimės jutau, taiti, tuo daugiau aš už save pastovėdavau ir daugiau su juo pakovodavau.“ (2i). Kaip matyti, santykis į tėvo autoritetą yra tampriai susijęs su reakcija į jo taisykles. Esant didesnei baimei, linkstama išoriškai prisitaikyti, paklusti (nors nuslopinant vidinį norą priešintis), o jaučiant nepagarbą tėvui bei, paauglystėje labiau subrendus, vidinis noras priešintis yra aktualizuojamas labiau.

Su reakcija į tėvo taisykles taip pat yra susijęs patiriamas neteisybės jausmas dėl tėvo taisyklių ar elgesio, kas vaizdžiai atsispindi šioje ištraukoje: „man būdavo vienodai, aš varau ir nelabai kreipiu dėmesį, ką jis ten sako <...> Nesvarbi. Jo nuomonė <...> Jeigu jis kažką pasakydavo, aš žinodavau, kad čia yra, nu bandymas tiesiog kažką pasakyt, kad kitaip. Vat paauglystėj, jo va paauglystėj. Va vaikystėj ir tokioj ankstyvoj paauglystėj man jis buvo, kad ne, tėvas jisai neteiskus yra. Jisai ne nežino kaip čia <...> jeigu sako, tai tiesiog kad paprieštaraut, tiesiog kad kitaip būtų.“ (3i) Kaip matyti, į tėvo taisykles reaguojama jau su konfliktiško santykio kontekstu ir patiriamu neteisybės jausmu dėl tėvo elgesio, kas susiję su mažesniu atsižvelgimu į tėvo nuomonę bei taisykles.

Tyrimas atskleidė, jog neigiama reakcija egzistuoja ne tik į griežto, tironiško tėvo taisykles bei elgesį, tačiau neigiamai patiriamas ir apsvaigusio tėvo lipšnumas, pvz.: „jis nori kalbėt, aš sakau nenoriu <...> kartais susipykstat, kartais ten būna šauksmai riksmi <...> jeigu nesielgi taip, kaip jisai nori, nes jisai nori pakalbėt <...> tie nuolatiniai, kad nuo rytojaus negersiu ar ten, tai žinai, kaip vaikas jau atsibosta tau klausyt visa tai, nes žinai, kad rytojais niekada ir neateina.“ (7i) Panašią reakciją atspindi aukščiau cituotas pavyzdys apie apsvaigusio tėvo lipšnumą, kuris patiriamas

kaip neadekvatus, nenuoširdus ir daugiau kelia vidinio diskomforto, nes nėra patiriamas kaip autentiškas santykis.

Taigi, tyrimo dalyvių refleksijos atskleidė tokias, chaotiškas taisykles šeimoje vaikystėje ir paauglystėje bei emociškai apsunkintą jų patyrimą: viena vertus dėl apsunkinto santykio su tėvu, kita vertus dėl pačių taisyklių pobūdžio (jų kaitos, patyrimo kaip nepatikimų, neteisingų). Išryškėjo emociškai reikšmingos linijos, susijusios su tėvo taisyklėmis: neteisybės jausmas dėl tėvo taisyklių, pyktis ir noras pasipriešinti, kuris retu atveju aktualizuojamas, nes tėvui jaučiama baimė dėl galimos agresijos ir elgesiu daugiau stengiamasi prisitaikyti prie tėvo, paklusti, neišprovokuoti pykčio. Akivaizdu, jog taisyklių tema vaikystėje yra neigiamai emociškai įkrauta ir apipinta probleminių situacijų patyrimais, kurie interviu metu iškyla kaip konfliktiški, sunkūs prisiminimai. Toliau darbe bus aptariamas dabartiniame gyvenimo laikotarpyje tyrimo dalyvių patiriamas santykis su taisyklėmis įvairiuose kontekstuose ir jų sąsaja su patirtimi vaikystėje.

3.4. Nevienareikšmiškas santykis su taisyklėmis suaugus

3.4.1. Prieštara tarp sąmoningo santykio su taisyklėmis ir emocinių reakcijų

Gilinantį į tyrimo dalyvių dabartinį patiriamą santykį su taisyklėmis skirtinguose jų gyvenimo kontekstuose, išryškėjo sunkumai patiriant taisykles, kurie, kaip bus matyti toliau, turi sąsajų su ankstesne gyvenimo šeimoje patirtimi. Prieš kalbant apie tai, svarbu aptarti, jog tiriamieji, apibūdinami taisyklių įprasminimą ir jų reikšmę, linkę pateikti neutralų arba pozityvų taisyklių apibrėžimą, pvz.: „*Man taisyklės yra tam tikri principai, kurie nurodo, kaip elgtis kažkokiose situacijose, kaip normos*“ (5i) arba: „[taisyklės reiškia] ribas, kurių reikia laikytis. Kad, nu... kad galėtum orientuotis, ką daryt ir ko daryt“ (2i), arba: „*būdas reaguoti į tam tikrą situaciją... paremtas, am, tarkim kitų patirtim ar bendrinių nuostatų kažkokių paisymu*“ (8i). Iš šių pavyzdžių matyti pakankamai neutralus taisyklių įprasminimas. Keliama prielaida, jog toks apibrėžimas yra daugiau išreikštas per sąmoningą nuostatą ir labiau atspindintis norimą santykį su taisyklėmis nei kiek realų, kadangi realus santykis su taisyklėmis išryškėjo kaip emociškai įkrautas ir keliantis sunkumus.

Interviu gilinimasis į konkrečius kontekstus, kuriuose susiduriama su taisyklėmis atskleidė, jog santykis su taisyklėmis nėra toks neutralus, kokios jos apibūdinamos bendrai klausiant apie jų apibrėžimą, pavyzdžiui: „*kaip ir vertinu taisykles, kad jos turi būt, egzistuoti, bet, am, visą laiką viduje kažkas plėšosi, kad reikia jas kažkaip keist*“ (2i) arba: „*Man dažniau jos atrodo kaip suvaržymas, kaip pažabojimas žmogaus negu kad padedantis žmogui augti. Nors čia irgi taip dviprasmiškai. Atrodo automatinė daugiau reakcija yra ta, kad tai yra kaip suvaržymas ir prieš jį reikia maištaut, bet protu suvokiu, kad natūraliai ir pagalbinis dalykas, gelbstintis*“ (5i) Pastarosios ištraukos vaizdžiai atspindi dviprasmišką santykį su taisyklėmis: viena vertus sąmoningai

įsivardijama ir suvokiama, kad taisyklės yra reikalingos ir padedančios, tačiau emociškai į jas reaguojama konfliktiškai – kyla vidinis noras joms pasipriešinti, taisyklės patiriamos ir įprasminamos daugiau kaip suvaržymas, kaip iš išorės primestas reikalavimas, pvz.: „[taisyklės yra] *visuomenės ar kažkokių aplinkinių sugalvotas dalykas, kurio tu neva privalai laikytis*“ (1i) arba „[taisyklės yra] *Kažkas nuleista iš viršaus*.“ (4i) Kaip matyti, nors ir tiriamieji taisykles įvardina kaip neutralų arba pozityvų konstruktą bei mato jų teigiamą reikšmę gyvenime, tačiau emociškai atsispindi konfliktiškas santykis – jausmas, jog taisyklės yra suvaržymas, primetamas kitų žmonių, bei kyla noras joms priešintis.

3.4.2. Taisyklių kvestionavimas ir prisiderinimas prie aplinkos

Su šiuo vidinio pasipriešinimo taisyklėms jausmu yra susijusi tyrimo dalyvių refleksijose iškilusi taisyklių kvestionavimo tema. Išryškėjo, jog taisyklės nėra priimamos besąlygiškai, tiriamieji yra linkę kvestionuoti jų prasmę, pvz.: „*jeigu žiūriu arba įžvelgiu, kad ta numesta taisyklė man yra kvaila, aš ją atmetu <...> Bet jeigu ta taisyklė yra, nors ir primesta, bet jinai turi tą pagrindimą, kodėl taip reikia elgtis, tada aš jos nelaužysiu*“ (1i) arba: „*jeigu yra kažkieno kito nustatytos, tai jau man sukelia sunkumų, nes aš pradėdu svarstyti, ar verta jų laikytis, ar ne, ar čia teisinga, ar ne*“ (8i). Kaip matyti, tyrimo dalyviai reflektuoja taisyklių patyrimą kaip primestų ir varžančių, tačiau išryškėja ir tvarkymosi su šia emocine reakcija pobūdis: taisyklių kvestionavimas, ieškant jų pagrindimo. Panašu, jog sąmoningos pastangos suprasti taisyklių prasmę veikia raminančiai vidinio priešiško atžvilgiu, ką atspindi ir šis pavyzdys: „*aš taisykles atsirengu, jeigu matau, kad jos turi prasmę. Jeigu aš jas priimu kaip prasmingas ir pagrįstas, tai aš tada be jokių priekaištų jų laikausi, o jeigu [ne] <...> tai man būtų vėl kažkokia ta taisyklė tam, kad ne pagerint kažką, bet kad pablogint*“ (5i). Šioje vietoje galima kelti prielaidą apie patiriamą nesaugumo jausmą ryšyje su santykiu su taisyklėmis kaip varžančiomis. Kaip atspindi paskutinė ištrauka, taisyklių nubrėžimas priimamas kaip keliantis grėsmę, potencialiai sukelsiantis neigiamas pasekmes.

Su tuo susijęs ir reflektuojamas polinkis prisiderinti prie kitų žmonių, laikytis taisyklių tam, kad kitiems neužkliūti, nesukelti neigiamos reakcijos, pvz.: „*aš laikausi tų taisyklių, kur nu aš esu tarsi atskaitinga, tarsi kiti žmonės pamatys*“ (7i) arba: „*dalį jų laikantis tu gali būti ir niekam neužkliūsi labai ir nieks prie tavęs labai nekibs, va tų tai [nesilaikau]*“ (3i). Taipogi iškilo polinkio paklusti taisyklėms aspektas – santykis su autoritetingu žmogumi, kuriam jaučiama pagarba, pvz.: „*su pagarba žiūriu ir absoliučiai laikausi, nes jis yra mokytojas*“ (8i) arba: „*kad išlaikyti santykį kažkokį ten su dėstytoju ten kokiu, rodyt pagarbą ten tam dėstytojui*.“ (2i) Kaip matyti, pozityvus santykis su taisyklėmis yra susijęs su pasitikėjimu ir pagarba, jaučiamais autoritetingam asmeniui, kurio taisyklėms linkstama paklusti. Kita vertus, iškilo ir konfliktiška šio aspekto pusė – perdėtai baimingas taisyklių laikymasis.

3.4.3. Vidinės taisyklės – vidiniai tironai

Tyrimo dalyviai atskleidė problemišką santykį su vidinėmis taisyklėmis, t. y. tomis, kurias nustato patys sau ir stengiasi jų laikytis. Tiriamieji teigė jaučiantys (ar bent jau jautę) perdėm atsakingą išorinių taisyklių laikymąsi, kuris susijęs daugiau ne su išoriniu spaudimu, tačiau su jų patiriamu santykiu į tas taisykles, pvz.: „*griežtai žiūrėdavau, dabar tai jeigu 5-10 minučių pavėluoju, tai dėl objektyvių priešasčių, autobuso, ar kažko, man anksčiau tai būdavo tragedija <...> man atrodydavo, kad viską turiu padaryt*“ (6i) arba: „*esu super atsakinga ir tarkim... darbe aš esu vienintelis žmogus nė kart nepavėlavęs į darbą <...> būna sunku, nes norisi, kad būtų tobula <...> nusimenu labai jeigu kažkas nesigauna*“ (7i) Kaip matyti, reflektuojamas polinkis būti atsakinga(-u), tačiau jis lydimas vidinio diskomforto jausmo, patiriamo streso dėl realios ar numanomos nesėkmės laikantis taisyklių. Tiriamieji kalba apie nuogąstavimą grėsmingų nesėkmės padarinių – jei ne išorinių, objektyviai patiriamų, tai subjektyviai išgyvenamų sunkių jausmų, susijusių su savęs nuvertinimu.

Tyrimas atskleidė šių neigiamų jausmų ryškų iškilimą vidinių (sau keliamų ir taikomų) taisyklių atžvilgiu. Išryškėjo tendencija kelti sau vidines taisykles ir griežtai jų laikytis, pvz.: „*aš labai principingas žmogus esu ir umm... aš jeigu nusibrėžiu taisykles, aš jomis vadovaujuosi*“ (1i) arba: „*turiu savo tokių moralinių įsitikinimų labai stiprių, kurie man kartais trukdo*“ (6i). Jau šiuose pavyzdžiuose yra užuominų į griežtas vidines taisykles, tačiau toks santykio su tironiškomis vidinėmis taisyklėmis pobūdis vaizdžiai atsiskleidžia nagrinėjant tyrimo dalyvių patyrimą tuomet, kai nepavyksta laikytis sau iškeltų taisyklių, pvz.: „*Nekenčiu savęs. Nekenčiu ir bandau ištaisyti klaidą.*“ (8i) arba: „*aš anksčiau šlykščiai jausdavausi jeigu vėluoju [vidinė taisyklė – nevēluoti]*“ (1i) Taipogi išryškėjo su vidinėmis taisyklėmis susijęs kaltės jausmas: „*Kaltinu, kad nesigavo <...> Norisi laikytis tų išsikeltų sau taisyklių griežčiau.*“ (7i) arba: „*sąžinė dažniausiai užgriaužia, jeigu nesilaikai tų taisyklių, kurių nori laikytis. Tokia kaltė lengva įsijungia*“ (3i). Taigi, tyrimo rezultatai atskleidė sunkius jausmus, kurie kyla tuomet kai nepavyksta laikytis vidinių taisyklių: kaltės, savigraužos, nusivylimo arba pasišlykštėjimo savimi, neapykantos sau.

Svarbu paminėti, jog patys tyrimo dalyviai įsisąmonina patiriamą diskomfortą, jaučia pernelyg griežtai save kontroliuojantys ir įvardina norą jaustis laisviau vidinių taisyklių atžvilgiu, pvz.: „*esu plėšoma su tom taisyklėm ir aš nebenoriu tų taisyklių daugiau turėti apskritai. Ir kartais net jaudinuosi, kad apskritai į lankas nueisiu su tom taisyklėm, visas taisykles nubraukšiu nuo savo gyvenimo ir darysiu ką noriu, tas chaosas irgi nebūtų gerai gyvenime*“ (2i) bei: „*labai atsakingai jų laikaisi dažniausiai, kartais net pernelyg atsakingai, kartais norėtusi daugiau atsipalaiduot tuo klausimu*“ (7i) Tiriamieji ne tik reflektuoja perdėtą griežtumą savo paties atžvilgiu bei norą jaustis

laisviau, tačiau ir įvardija negebėjimą to pakeisti, pvz.: „*jaučiu, kad reikėtų atsipalaiduoti truputėlį ir mažiau griežtai kitų taisykles priimti ir savo, bet nesugebu. Spaudimą didelį tiesiog sau darau, nes kiekviena, kiekviena man, kiekviena man priimtina taisyklė yra dogma.*“ (8i) Kaip matyti iš šių pavyzdžių, vidinės taisyklės patiriamos tarsi vidiniai tironai, kurių atžvilgiu tiriamieji yra linkę baimintis nesėkmės, stengiasi griežtai jų laikytis, nusižengus joms patiria sunkius neigiamus jausmus, reflektuoja norą jaustis laisviau, tačiau negalėjimą atsipalaiduoti. Stebimas vidinis polinkis labiau kontroliuoti save, situacijas ir baiminimasis didesnio spontaniškumo, kuris gali sukelti realiais ar numanomas neigiamas pasekmes.

3.4.4. Skirtingas taisyklių patyrimas skirtinguose gyvenimo kontekstuose

Aptarta vidinė priešprieša tarp polinkio kontroliuoti ir siekio jaustis laisvesniu atsiskleidė tiriamųjų pasakojimuose apie taisykles, vyraujančias artimuose santykiuose. Išryškėjo dabartinio gyvenimo kontekstų skirtumai – jeigu tolimesniuose (darbiniuose, akademinuose, sociumo) santykiuose santykis su taisyklėmis kuriamas adaptyvesnis (tačiau neignoruoja ir juose patiriamų sunkumų), tuo tarpu poros santykiuose arba kasdieniame (gyvenant kartu su kambariokais ir pan.), kai yra artimesnis ir dažnesnis kontaktas, iškyla didesni sunkumai, kyla stipresnės emocijos. Išryškėjo, jog polinkis kontroliuoti persiduoda ir į artimą santykį, pvz.: „*nelabai net suprasdavau, kad tai yra mano taisyklės, tai daugiau buvo mano kritika kažkokia <...> aš tiesiog kritikuodavau <...> daug moralizuodavau, aiškinau, kaip ir būdavau tokioj aukštesnėj pozicijoj, mažai girdėdavau ją*“ (4i) Kaip matyti, polinkis kontroliuoti persiduoda ir į artimą santykį ir yra susijęs su stipriomis pykčio reakcijomis bei buvimo nevertinamu ir atstūmimo išgyvenimu, kai yra nesilaikoma nustatomų taisyklių, pvz.: „*Man kyla labai daug pykčio, kad tas žmogus taip, gal nevertina manęs, jisai drįsta neva nesilaikyti to susitarimo.*“ (2i.) arba: „*Pykstu, išsižeidžiu, skaudu būna [kai partneris nesilaiko taisyklių]. Tada toks pažemintas jaučiuos. Nu ne tai kad pažemintas, bet toks atstumtas*“ (4i). Nors ir sąmoningai įvardijamas noras priiminėti susitarimus, naujai kurti santykį su taisyklėmis, tačiau vis viena išryškėja vidinis polinkis kontroliuoti situaciją. Tai atsispindi ir reakcijose į partnerio(-ės) taisykles, į kurias dažniau reaguojama su susierzinimu ar pykčiu, pvz.: „*Pikta jaučiuosi, taip, nes aš manau, kad jos [partnerio taisyklės] yra neteisingos.*“ (8i) Kaip matyti, vidinis noras priešintis primetamoms taisyklėms išryškėjo ir poros santykiuose, kuriuose jis yra aštresnis lyginant su kitais gyvenimo kontekstais.

3.4.5. Santykio su taisyklėmis sąsaja su vaikystėje bei paauglystėje patirtomis taisyklėmis

Tyrimo metu buvo prašoma tiriamųjų paretlektuoti jų pačių suvokiamą ankstyvo taisyklių patyrimo šeimoje (iš esmės – tėvo taisyklių) vaikystėje ir paauglystėje įtaką dabartiniam jų gyvenimo laikotarpiui. Paaškėjo, jog kiekvienas tiriamasis įsisąmonina santykio su tėvo taisyklėmis įtaką dabartiniam taisyklių patyrimui, pvz.: „*kai aš anksčiau matydavau, kad ta taisyklė <...> atsiranda iš niekur, jinai yra, na, nepagrįsta <...> tiesiog aš noriu, kad tu taip elgtumeisi, nes taip pasakė tėvas<...> Ir dabar dar yra tas iš po senovės... jeigu aš dabar matau, kad tai neefektyvu, tai aš tuo nesivadovausiu.*“ (1i) arba: „*tai manau jo, per didelis griežtumas tasai lemia suaugus atitrūkimą kažkokį...*“ (2i) bei „*vaikystė manyje pasėjo maištininką viduje, kuris atgyja, kai susiduria su tokiom neprasmingom taisyklėm ar reikalavimais kažkokiais*“ (5i). Šiuose pavyzdžiuose atsispindi noras taisyklėmis priešintis, kuris nebuvo realizuotas santykyje su tėvu, tačiau persiduoda į suaugusiojo gyvenimą.

Reflektuojamas ir kitokio santykio su taisyklėmis perėmimas iš šeimos, pvz.: „*šeimoj tas būdavo, kad visąlaik matuojiesi, kiek tu gali, kiek tu negali <...> Tas toksai "kaip ir derinimasis prie aplinkos, reikalavimų. Tai va, tas persidavė kažkaip tai.*“ (3i) Kaip matyti, šiame pavyzdyje atsispindi polinkis prisitaikyti prie aplinkos. Kita vertus, pastebimi ir įvidinti tėvo elgesio modeliai, pvz.: „*aš perėmęs iš tėvo biškį tą tokį autoritarinį režimą tokį, kad aš irgi noriu, kad mano taisyklėmis vadovautųsi, kurias aš nubrėžiu kitam*“ (4i) arba: „*Aš manau, vien dėl to aš ir esu griežtai linkusi laikytis, nes tos taisyklės, kurias aš turėjau, suformavo mane kaip asmenybę.*“ (8i) Iš šių ištraukų matyti, jog tėvo tironiškumas yra susijęs su taisyklių griežtumu sau bei kitiems žmonėms keliamomis taisyklėmis.

Be to, iškilo svarbus tokio patyrimo aspektas – tiriamieji reflektuoja, jog šeimoje susiformavo neadaptyvūs santykio su taisyklėmis bei reagavimo į jas modeliai, kurie tuo metu buvo padedantys, tačiau suaugus kelia daug sunkumų. Tą iliustratyviai perteikia ši ištrauka: „*taisyklė, iš namų tą atsineši, kad tu niekam nieko negali sakyti<...> bandau jas, tarp savų žmonių elgtis priešingai negu šeimoj, nes aš suprantu, kad <...> taisyklės <...> realiam gyvenime, jeigu sveiko tokio suaugusio žmogaus gyvenime neveikia. Man tiktai ten buvo jos reikalingos kaip išgyvenimo kažkokios strategijos <...>. O dabar keičiasi.*“ (6i) Matyti, kad tyrimo dalyviai įsisąmonina ankstyvos aplinkos destruktivumą ir galimai žalingai suformuotus adaptacijos joje būdus. Suaugę alkoholikų vaikai, išėję į savarankišką gyvenimą, patiria kitokią aplinką ir supranta, jog tai, kas buvo normalu šeimoje, neveikia dabartiniame jų gyvenime. Tuomet prasideda kitokio, naujesnio, adaptyvaus santykio su taisyklėmis ieškojimas, kuris iškilo kaip ryški tema visų tyrimo dalyvių pasidalinimuose.

3.4.6. Ieškojimas kitokio santykio su taisyklėmis

Visi tiriamieji įvardino dabartiniame gyvenimo laikotarpyje vykstančias daugiau ar mažiau sąmoningas kitokio santykio su taisyklėmis paieškas, kadangi šeimoje suformuotas santykis patiriamas kaip destruktivus. Tyrimo dalyvių refleksijose atsispindėjo didesnis įsisąmoninimas, jog taisyklės, dėka jų patyrimo šeimoje, yra neadaptiviai suvokiamos kaip primestos, pvz.: „*dabar tai atrodo, kad taisyklės apie susitarimą, bet anksčiau tai būdavo apie gautus nurodymus*“ (4i) bei kaip varžančios, pvz.: „*kažkaip bent jau dabar aš stengiuosi tą savo požiūrį keisti į tas taisykles, kad tai nėra kažkas mane varžančio*“ (2i) arba: „*Anksčiau man tos taisyklės atrodė savotiškas sukaustymas žmogaus <...> Bet dabar kažkaip aš kitaip matau. Aš matau tas taisykles kaip, daugiau kaip, kaip vat kelią.*“ (3i) Kaip matyti, tiriamieji įvardina jaučiamus pokyčius tarp to, kaip taisyklės buvo patiriamos vaikystėje ir paauglystėje bei dabarties.

Taip pat reflektuojamas mažiau diskomforto keliantis ir mažiau griežtas kitų taisyklių laikymasis bei mažėjantis baimingumas dėl galimos nesėkmės, pvz.: „*Nėra to tokio įsišaknijusio jausmo, kad uoj, aš privalau gal kažką praleisiu, gal bus blogai ar dar kažką, daugiau atsipalaiduoji ir lengviau žiūriu į tą taisyklę.*“ (2i) arba: „*anksčiau aš tiesiog paklusdavau <...> Net aš, net nesijausdavau blogai, nes privalau ir tiek. Ir nėra to tokio „oj ir vėl reikia kažką ten daryt“. O dabar, pastaruoju metu aš ir jaučiuosi „oj ir vėl reikia kažką daryt“ ir nebenoriu to daryti ir dėl to pradėdau laužyt tas taisykles*“ (2i) Tyrimo dalyviai sąmoningai įvardija nenorą būti tokia santykiu su taisyklėmis, kokiame jie susiformavo šeimos aplinkoje. Išryškėjo noras laisvėti, jausti daugiau spontaniškumo ir būti pajėgiu(-ia) tai patirti, kadangi, kaip buvo minėta aukščiau, išryškėjo sunkumai bandant atsipalaiduoti taisyklių atžvilgiu.

Svarbu tai, jog naujo santykio su taisyklėmis paieškos yra procesas, reikalaujantis pastangų, darbo su savimi, kaip tai įvardijama šiame pavyzdyje: „*čia kelio daug reikėjo nueit su savim darbo, kad, nu, būtų toksai, kaip pasakyt, neneštų man labai daug neigiamų išgyvenimų ir diskomforto, kad aš, žinai, penkias minutes vėluoju ir čia jau tragedija. Nu iš tikrųjų nėra gi tragedija, o anksčiau atrodė, kad taip yra <...> o šiandien dienai man tai jau netrukdo gyvent, nekelia tiek diskomforto. Nu keičiasi keičiasi tas santykis.*“ (6i) Matyti, jog sąmoningų pastangų dėka atsiranda galimybė patirti santykio su taisyklėmis pokyčius, nepaisant to, jog dažnai automatinės emocinės reakcijos išlieka apsunkintos. Sėkmingu atveju, žmogus įgauna daugiau šansų prisitaikyti adaptiviau, tačiau tai įvyksta tik rimtų pastangų dėka. Tam nesant, santykis su taisyklėmis išlieka sutrikdytas ir keliantis įvairias neigiamas emocines reakcijas.

Apibendrintai galima teigti, jog chaotiškas, nevienareikšmiškas taisyklių patyrimas šeimoje yra susijęs su dviprasmišku taisyklių patyrimu dabartiniame gyvenimo laikotarpyje. Šeimoje patirtas taisyklių kintamumas, priklausomai nuo tėvo būsenos, svyruojantis radikaliuose kraštutiniuose – nuo visiškai laisvės iki tirioniško griežtumo – galimai internalizavosi kaip vidinės sumaišties patyrimas. Kadangi pagrindinė tema, išryškėjusi dabartiniame tiriamųjų santykiu su

taisyklėmis yra prieštaravimas tarp siekio būti laisvu, spontanišku, nepriklausomu, vidinio noro priešintis kitų taisyklėms bei griežtų vidinių taisyklių nustatymo sau ir kitiems, perdėto ir diskomfortą keliančio išorinių taisyklių laikymosi.

4. REZULTATŲ APITARIMAS

4.1. Šeimos bei tėvo chaotiškumas

Tyrimo rezultatai atskleidė, jog vienas ryškiausių bruožų, būdingų šeimai, kurioje SAV augo, yra jos chaotiškumas, nepastovumas. Išaiškėjo, jog šeimos gyvenimas yra tampriai susijęs su priklausomo nuo alkoholio tėvo būsenos kaita: kartu su ja šeimoje keičiasi atmosfera, santykiai, kasdienė rutina, įskaitant ir nustatomas taisykles arba jų reguliavimą. Žvelgiant bendriau į tėvo paveikslą, išryškėjo tėvui būdingas uždarumas, atsitraukimas, mažai bendravimo su vaiku, dėka ko tiriamieji tėvą patyrė kaip nesirūpinantį, neatsakingą, nesidomintį jais, reflektavo sunkumą įvardinti jo charakterio savybes, tėvą apibūdino daugiau kaip nepažįstamą žmogų. Pastarasis atradimas sutampa su Kroll (2004) tyrimo rezultatais apie SAV sunkumą pažinti savo šeimą bei save, kas galimai siejasi su sunkumais kuriant vientisą, aiškų vidinį tėvo vaizdinį (Kast, 1997). Taip pat atsiskleidė tyrimo dalyvių poreikis patirti gilesnį emocinį ryšį su tėvu, turėti jį kaip pavyzdį ar pagalbininką, tačiau dėl tėvo uždarumo bei nepastovumo šis poreikis išgyvenamas kaip nerealizuotas, kalbama apie stoką. Tai sutampa su Corazzini, Williams ir Harris (1987) atradimais apie atsakingo ir palikto vaiko vaidmenį, kurį nesąmoningai prisiima AV, stengdamiesi išoriškai palaikyti šeimos gerovę, tačiau viduje jausdami ryšio su tėvu bei palaikančio santykio stoką.

Nepaisant to, jog tėvas apibūdinamas kaip uždaras, atsitraukęs, tyrimo rezultatai atskleidė chaotiškus tėvo įsiveržimus į šeimos gyvenimą bei neprognozuojamus tarpusavio santykius, kurie atsiradavo pasikeitus tėvo būsenai dėl alkoholio vartojimo. Dalis tiriamųjų reflektavo apie įprastai neutralesnį tėvo buvimą, tačiau išgėrus tapimą impulsyviu, neprognozuojamu, agresyviu, smurtaujančiu, griežtu, kategorišku, nustatančiu naujas taisykles, nuvertinančiu, demonstruojančiu galią. Toks tėvas tiriamųjų patiriamas kaip keliantis įtampą, baimę, vidinę sumaištį, pykčio jausmus, kurie dažniausiai būdavo slopinami (išskyrus paauglystės periodą, kuriame dažniau išreiškiamas pyktis) dėl baimės išprovokuoti tėvo agresiją, ką atspindi ir Breshears (2015) tyrimas apie SAV naudojamas įveikas. Kiti tiriamieji kalbėjo apie neblaivaus tėvo įsikišimą į šeimos gyvenimą per didesnę atsipalaidavimą, siekį bendrauti, lipšnumą, perdėtą atvirumą ir įkyrumą, kurie būdavo patiriami kaip neadekvatūs, nenuoširdūs dėl tėvo neblaivumo. Šalia tokio tėvo jaučiamas susivaržymas, nepatogumas, gėda, pyktis, noras vengti tokių situacijų arba atmetimas tėvo neautentiško atvirumo. Kaip matyti, abiem atvejais toks tėvo pasikeitimas tiriamiesiems kėlė vidinę sumaištį ir į santykį įnešė sunkių neigiamų emocijų.

Su tėvo būsenų kaita susijusi ir tyrimo dalyvių refleksija apie tėvo paveikslą kaip dvilypi: pusės tyrimo dalyvių apibūdinamas tėvas yra tironiškas tuomet, kai yra blaivus, o apsvaigęs tampa labiau atsipalaidavęs, lipšnesnis, įkyrus; kitos pusės dalyvių – atvirkščiai. Iš to kyla išryškėję sunkumai tėvą apibūdinti kaip nuoseklų, integralų, kadangi tėvo pasikeitimai patiriami daugiau kaip

spontaniški, neprognozuojami, keliantys neaiškumo jausmą, koks iš tiesų yra tėvas. Verta paminėti, jog abi tėvo pusės yra apibūdinamos daugiau neigiamomis savybėmis, patiriamos kaip keliančios vidinį diskomfortą. Taip pat atskleistas neigiamomis emocijomis įkrautas santykis su tėvu. Pagrindinės emocinės linijos išryškėjo kaip susijusios su baime (įtampa, nerimas, bejėgiškumas, noras pabėgti) bei su pykčiu (neapykanta, nepagarba, pasibjaurėjimas, noras gyventi be tėvo, neteisybės jausmas). Remiantis tuo, galima kelti prielaidą apie tėvo chaotiškumo sutrikdytą nuoseklaus tėvo vaizdinio formavimąsi, kas yra reikalinga sveikos asmenybės vystymesi, bei susiformavusį neigiamą tėvo kompleksą, kuris yra įkrautas būtent su pykčiu ir baime susijusiomis emocijomis (Samuels, 1988; Kast, 1997; Jacoby, 1999; Peterson, 1999; Jung, 2014b).

Svarbu pridurti, jog tyrimo rezultatai atspindi kituose tyrimuose apčiuoptus AV šeimos pokyčius, susijusius su tėvo būsenomis: kaip atspindi Haugland (2005) bei Hall (2008) tyrimuose, šeimose su girtaujančiu tėvu įvyksta reikšmingi kasdienės rutinos pokyčiai, susiję su vaiko priežiūra, sutrinka kasdieniai ritualai (pvz., kada einama miegoti arba kada valgoma), pasikeičia tarpusavio bendravimo būdas. Kaip pastebi Kroll (2004) šeimos centru tampa alkoholio suaugusiojo problemos, apie kurias sukasi visos šeimos sąveikos ir kyla nemažai konfliktų. Būtent tarpusavio santykių chaotiškumas bei konfliktiškumas pastebėtas kaip vyraujantis tokiose šeimose. Toliau svarbu aptarti su tuo susijusį tėvo taisyklių nustatymo pobūdį bei santykį su jomis.

4.2. Santykis su tėvo taisyklėmis vaikystėje ir paauglystėje

Tėvo dvilypumas bei chaotiškumas atsiskleidė kaip tampriai susijęs su jo nustatomų taisyklių pobūdžiu. Tyrimo dalyviai dalinosi kiek skirtingomis patirtimis: daugumos tėvas įprastai buvo atsitraukęs, nenustatinėjantis taisyklių, kitų – griežtai kontroliuojantis; tačiau visus juos vienija tėvo taisyklių nepastovumo patyrimas. Priklausomai nuo to, ar apsvaigęs tėvas yra agresyvus, ar atsipalaidavęs, skiriasi ir nustatomų taisyklių pobūdis – tėvui esant laisvesniam taisyklės tampa švelnesnės, mažiau kontroliuojama arba jų visai nelieka (tai pasireiškia ir tuomet, kai tėvas visiškai prisigeria). Pastebėta, jog tėvo atsitraukimu sudaroma laisvė taisyklių atžvilgiu patiriama kaip negatyvi, tiriamieji ją išgyveno per apleistumo jausmą, reflektavo tėvo rūpesčio bei autoriteto stoką. Tuo tarpu tėvui agresyvėjant taisyklės tampa destruktivos: jos nustatomos impulsyviai, griežtai, kategoriškai, gali atsirasti visiškai naujos įprastai šeimos gyvenime nevyraujančios taisyklės. Taip pat svarbu paminėti, jog pastaruoju atveju kontrolė įgaudavo tironiškumo atspalvį: tiriamieji dalinosi tuo, jog tėvas tampa žeminantis, smurtaujantis (tiek emociškai, tiek kai kuriais atvejais fiziškai), demonstruojantis savo galią ir už taisyklių nesilaikymą baudžiantis arba dar labiau įpykstantis. Šitoks patyrimas atsiskleidė kaip emociškai reikšmingas, kalbant apie tiriamųjų santykį su taisyklėmis tiek vaikystėje, tiek dabartiniame gyvenimo laikotarpyje.

Rezultatai atskleidė, jog tokių nepastovių ir destruktivių taisyklių patyrimas šeimoje yra susijęs su neigiamų emocijų išgyvenimu bei sudėtingomis reakcijomis, siekiant prisitaikyti tokioje įtemptoje aplinkoje. Pastebėta, jog dalis tiriamųjų į tėvo taisykles reaguodavo paklusdami iš baimės (tėvo agresijos ar smurto), stengdavosi elgtis taip, kad neišprovokuoti tėvo pykčio (paklūstant, neišsakant savo nuomonės, nerodant poreikių), prisiderindavo prie šeimos narių nuotaikos ir esamos situacijos. Svarbu paminėti, jog dauguma tiriamųjų jautė su pykčiu susijusius jausmus, tačiau reflektavo, jog vaikystėje nebuvo pajėgūs pasipriešinti, todėl slopino pyktį tam, kad neišprovokuoti daugiau tėvo agresijos, arba prisitaikė todėl, kad labiau siekė tėvo pritarimo, palaikymo, persiimdami „gero, niekuo neužkliūvančio“ vaiko vaidmenį. Šie paklusti linkę tiriamieji drąsesni jautėsi tik paauglystėje, kai pasijuto labiau pajėgūs išsakyti savo nuomonę. Tuo tarpu kita dalis tiriamųjų aktyviai priešinosi tėvo taisyklėms dėl patiriamo neteisybės jausmo bei pykčio tėvui arba stengdavosi išvengti su taisyklėmis susijusių namų situacijų, ignoruodavo tėvo taisykles. Toks reagavimo būdas atsiskleidė kaip labiau susijęs su neigiamu tėvo autoritetu – nepagarbos, nusivylimo juo, neapykantos jam jausmais, kurie kėlė viduje jausmą, jog tėvo nuomonė yra nesvarbi, jis yra neteisybės. Paklusimo reakcijos daugiau išryškėjo kaip susijusios su didesniu tėvo agresyvumu, dažnesniu smurtavimu, kai tuo tarpu tie tėvai, kuriems buvo pasipriešinama, apibūdinami kaip ne tokie destruktiviūs.

Tyrimo dalyvių pasakojimai rodo, kad augant tokioje nesaugioje ir neprognozuojamoje aplinkoje susiformuoja elgesio būdai ir gynybos, reikalingos išbūti joje bei tvarkytis su patiriamu emociniu bei psichologiniu diskomfortu. Kaip rašo Haverfield ir Theiss (2014) AV dėl tėvo agresyvaus įsikišimo į šeimos gyvenimą, linkę slopinti savo emocijas, patiria baimę jas išreikšti, jaučia nesaugumą, patiria žeminantį santykį. Tai atsispindėjo ir šio tyrimo dalyvių refleksijose apie bandymą adaptuotis destruktivioje šeimos aplinkoje per išorinį paklusimą, prisitaikymą, pastangas neišprovokuoti tėvo pykčio ar savo asmeniniu įsitraukimu kaip nors kitaip neįnešti į šeimą chaoso dar daugiau, ką pastebi ir Hall (2008) tyrimas. Tuo tarpu labiau besipriešinusių tėvui tiriamųjų patyrimas sutampa su Järvinen (2015) tyrimo rezultatais, kuriuose autoriai išvelgia atsitapatinimo su tėvu procesus, pasireiškiančius su pykčiu susijusiais jausmais tėvui, noru atsitraukti nuo jo, jausmu, jog esi kitoks nei tėvas arba baimė būti panašiu į jį. Be to, svarbu paminėti vieną skirtumą tarp lyčių, išryškėjusį šiame tyrime – moterys atsiskleidė kaip labiau linkusios perimti reagavimo į tėvo taisykles modelį (paklusimas iš baimės), o vyrai yra daugiau linkę priešintis, nepaklusti. Galima kelti prielaidą, jog šis skirtumas atsiranda dėl berniukuose vykstančių ryškesnių atsitapatinimo su destruktiviu tėvu procesų nei mergaičių, ką aprašo ir analitinės psichologijos literatūra, kalbėdama apie neigiamą tėvo kompleksą (Kast, 1997). Kadangi berniukų raidai svarbus tapatinimasis su pozityviu tėvo pavyzdžiu, esant destruktiviam santykiui šis procesas yra sutrikdomas ir formuojasi vidinis neigiamas tėvo vaizdinys (pakrautas intensyviomis neigiamomis emocijomis), su kuriuo dažniausiu atveju vaikas nenori savęs tapatinti bei siekia būti kitoks.

4.3. Santykis su taisyklėmis suaugus

Tyrimas atskleidė svarbius skirtumus tarp tiriamųjų sąmoningai įvardijamo santykio su taisyklėmis (ir taisyklių apibrėžimo) bei jų patyrimo įvairiuose gyvenimo kontekstuose. Tyrimo dalyviai pateikė pakankamai pozityvų taisyklių apibūdinimą – apibendrintai: tam tikri standartai, padedantys struktūruoti įvairias situacijas. Tačiau nagrinėjant jų patyrimą įvairiuose kontekstuose pastebėtas neigiamomis emocijomis įkrautas reagavimas į taisykles. Išryškėjo, jog kuo artimesnis santykis (poros arba buityje su buto draugais), tuo jautriau reaguojama į taisykles: atsiskleidė įvairios emociškai neigiamos reakcijos, kurios detaliau bus aptartos šioje dalyje. Tuo tarpu tolimesniuose ryšiuose (darbe, draugystės santykiuose, visuomenėje), taisyklių patyrimas labiau atitinka sąmoningai įvardijamą santykį su jomis. Tokia priešara tarp sąmoningai įvardijamo santykio su taisyklėmis ir jų patyrimo bei skirtingo reagavimo priklausomai nuo konteksto galėtų būti suprasta per analitinės psichologijos suformuluotą komplekso sampratą, kadangi kuo artimesnis yra ryšys, tuo lengviau aktyvuojasi emociškai įkrauti kompleksai ir juos lydinčios neadekvačios reakcijos (Jung, 2014a).

Analizuojant tyrimu atskleistą emocinę santykio su taisyklėmis pusę, išaiškėjo, jog taisyklės daugiau patiriamos kaip suvaržymas – tai, kas apriboja laisvę, yra nenaudingos, kai kurių tiriamųjų refleksijose netgi patiriamos kaip žalingos. Atsiskleidė polinkis kvestionuoti taisykles: kelti klausimus apie jų prasmę, naudingumą, nesilaikyti tų taisyklių, kurios subjektyviai atrodo nenaudingos bei lengviau priimti taisykles tuomet, kai jų prasmė suprantama. Mėginant suprasti tokį atradimą, galima kelti prielaidą apie automatinę reakciją (dėka ankstyvos patirties šeimoje) į taisykles kaip į grėsmingas, galimai destruktivias. Tai panašu į McCoy ir Dunlop (2016) pastebėjimą, jog SAV linkę daugiau įtakos priskirti aplinkai nei patiems sau, kas galimai siejasi su apsunkintu vidiniu autonomijos jausmu bei pagrindžia komplekso veikimą reaguojant į taisykles. Pastebėtina, jog patiriant taisykles kaip suvaržymą, jos suvokiamos kaip primestos iš šalies, patiriant panašų į šeimoje jaustą neteisybės jausmą dėl staiga atsirandančių taisyklių. Galima manyti, jog tai siejasi su tyrimo dalyvių patiriamu vidiniu konfliktu tarp autonomijos siekio bei jausmo, kad esi kontroliuojamas, varžomas per taisykles.

Dalis tiriamųjų reflektavo vidinę įtampą keliantį polinkį perdėti atsakingai prisitaikyti prie išorinių taisyklių (dažniausiai tai atsiskleidė darbo kontekste). Išaiškėjo, jog toks santykis su taisyklėmis susijęs su jaučiama baime, nuogastavimu dėl galimos nesėkmės, savęs nuvertinimu tuomet, kai nepavyksta taisyklės laikytis (pvz., vėluojant į darbą). Toks patyrimas sutampa su Woititz (1999) išvalgomis apie tai, jog AV siekdami išgyventi disfunkcinėje šeimoje patiria sunkias tokio prisitaikymo pasekmes, pvz.: jautrus reagavimas į permainas, perdėtas atsakingumas, polinkis prisiderinti prie aplinkos, tačiau jaučiamas vidinis noras priešintis,

negailėstingumas sau. Galima manyti, jog šio tyrimo dalyviai taip pat patiria santykio su tėvo taisyklėmis pasekmes, kuomet jos būdavo nustatomos tironiškai ir į nusižengimus būdavo reaguojama agresyviai. Galimai tai siejasi su aukščiau minėtu apsunktu autonomijos jausmu. Pastebėtina, jog šioje vietoje išryškėjo skirtumas tarp lyčių: rezultatai parodė, jog moterys yra labiau linkusios perdėti atsakingai prisiderinti prie išorinių taisyklių, jausti baimę dėl galimo nusižengimo arba patirti savęs nuvertinimo jausmus. Tuo tarpu vyrai atsiskleidė kaip labiau linkę į taisyklių kvestionavimą, neprasmingų taisyklių nesilaikymą. Toks skirtumas galėtų būti interpretuojamas per berniukų ryškesnius atsitapatinimo su tėvu procesus, minėtus aukščiau (Kast, 1997).

Kalbant apie daugiau vyrams tiriamiesiems būdingus santykio su taisyklėmis aspektus (tačiau pastebimus ir moteryse), atsiskleidė vidinis noras priešintis taisyklėmis, polinkis maištauti, apeiti neprasmingas taisykles. Toks patyrimas išryškėjo kaip keliantis vidinį konfliktą tarp sąmoningai suvokiamo taisyklių naudingumo ir kylančios emocinės reakcijos, susijusios su pykčio jausmais, noru priešintis. Tai atspindi tiriamųjų patiriamą vidinį diskomfortą, kurį kelia taisyklių patyrimas kaip varžančių, galimai keliančių grėsmę autonomijai, kas galėtų būti interpretuotina remiantis komplekso veikimo samprata (Kast, 1997; Jung, 2014b). Kelinama prielaida apie taisyklių situacijoje besiaaktyvuojantį emociškai įkrautą kompleksą, kuris susiformavo kartojantis destruktivioms sąveikoms su tėvu ir jo taisyklėmis vaikystėje bei paauglystėje.

Kita vertus, svarbu atkreipti dėmesį, jog tiriamieji net turėdami emociškai apsunktą santykį su taisyklėmis, neįvardijo grubių jų laužymo apraiškų, pavyzdžiui, elgesio problemų ar delinkventinio elgesio, ką tuo tarpu pastebi Drake ir Vaillant (1988) tirdami SAV elgesio sunkumus. Galima kelti prielaidą apie šio tyrimo dalyvių pakankamą atsparumą, kadangi visi tyrimo dalyviai yra baigę (arba šiuo metu baigia) aukštąjį mokslą, turi darbus, draugus, kas atspindi pakankamai gerą prisitaikymą gyvenime, ką pastebi ir kiti autoriai (Vail, Protinsky, & Prouty, 2000). Tai sutampa su Walker ir Lee (1998) įžvalgomis apie dėka atsitapatinimo su destruktviu alkoholiku tėvu vykstančius atsparumo raidos procesus, kuomet siekiant nekartoti neadaptivaus tėvo pavyzdžio paskatinamas asmenybės augimas ir judama geresnės adaptacijos link. Tikėtina, jog delinkventinis elgesys yra lydimas daugiau raidą apsunkinančių faktorių nei vien tėvų priklausomybė nuo alkoholio, ką patvirtina ir tyrimai, nerandantys didesnių elgesio problemų SAV grupėje (Fulton & Yates, 1990; Hinkin & Kahn, 1995; Schroeder & Kelley, 2008). Tuo tarpu šiuo tyrimu atskleistas SAV santykis su taisyklėmis byloja daugiau apie emociškai įkrautas reakcijas į taisykles, tačiau nesiekia tokio lygio elgesio sutrikimų lygmens.

Bene labiausiai emociškai apsunktas santykis su taisyklėmis išryškėjo artimuose ryšiuose, t. y. poros arba buto/kambario draugų. Rezultatai atskleidė su pykčiu susijusias reakcijas poros santykyje į partnerio(-ės) taisykles, kurios priimamos kaip primestos, neteisingos, kyla vidinis noras joms priešintis. Išryškėjo vidinė priešara tarp grėsmės būti kontroliuojamu bei noro jaustis

laisvu, kuri patiriama ir poros santykiuose kaip konfliktiška. Taip pat atsiskleidė tiriamųjų didesnis polinkis kontroliuoti santykį, nustatyti savo taisykles bei jautriai reaguoti į jas arba jų pažeidimus: rezultatai parodė, jog kai partneris(-ė) nesilaiko tiriamųjų taisyklių, kyla pykčio reakcijos arba jausmas, kad esi nevertinamas, nesvarbus. Panašios reakcijos atsispindėjo ir reaguojant į buto/kambario draugų taisykles arba nustatant taisykles jiems. Tyrimo dalyviai įvardijo išgyvenamą konfliktiškumą santykiuose dėl tokio jautraus reagavimo į taisykles, reflektavo tokias savo reakcijas kaip neadaptivias, perdėtas. Woititz (1999) taip pat yra pastebėjusi, jog SAV neretai kyla sunkumai intymiuose santykiuose dėl patiriamų emocinių reakcijų, kurios šio tyrimo kontekste atsiskleidė kaip tampriai susijusios su santykiu su taisyklėmis poroje. Galima kelti prielaidą, jog pozityvesnis santykis su taisyklėmis galėtų palengvinti artimuose ryšiuose kylantį konfliktiškumą.

Tyrimas taip pat atskleidė svarbų taisyklių patyrimo aspektą: vidinių taisyklių kėlimą sau bei su tuo susijusį neigiamą emocinį patyrimą. Išryškėjo, jog tiriamieji stengiasi griežtai laikytis sau nustatytų reikalavimų, kurie jaučiami kaip tironiški: vidinės taisyklės kelia įtampą, stresą, o nepavykus jų laikytis iškyla sunkios reakcijos – savęs nuvertinimo, nusivylimo ar net pasišlykštėjimo savimi, neapykantos sau, kaltės, sąžinės graužaties. Greta to, iškilo ir noras jaustis laisvesniu vidinių taisyklių atžvilgiu, tačiau sunkumai tai realizuoti. Tiriamieji teigė, jog jaučia vidinį nelankstumą dėl sau keliamų moralinių reikalavimų. Tokia vidinė dinamika galėtų būti interpretuotina per komplekso veikimą, kuris, anot autorių, suvaržo individo autonomiją bei sąmoningo pasirinkimo laisvę, kas išryškėjo vidinių taisyklių atžvilgiu (Kast, 1997; Jung, 2014b). Svarbu paminėti, jog ir Woititz (1999) pastebėjo apie SAV perdėtai rimtą požiūrį į save, griežtumą sau bei perdėtą pareigingumą. Kaip pastebi Hibbard (1987), vaikui augant destruktivioje aplinkoje, neigiamas tėvo vaizdinys internalizuojamas kartu su gėdos, kaltės, nusivylimo savimi jausmais, kurie tampa savasties dalimi. Iš to neretai kyla spontaniškumo baimė bei nesąmoningas siekis perdėtai kontroliuoti situacijas (McCoy & Dunlop, 2016). Remiantis šio tyrimo rezultatais galima manyti, jog tokios destruktivos vidinės reprezentacijos yra susijusios su sunkumais, patiriamais santykiuose su tironiškais vidinėmis taisyklėmis bei greta jaučiamu noru jaustis laisvesniu, kurio realizacija sutrikdoma dėl spontaniškumo patyrimo kaip grėsmingo.

4.4. Sąmoningos santykio su taisyklėmis paieškos

Svarbu aptarti ir tyrimu išryškėjusią tendenciją ieškoti alternatyvaus santykio su taisyklėmis. Kaip rodo šio tyrimo rezultatai, tiriamieji vaikystėje išmokus elgesio modelius ir savo reakcijas patiria kaip neadaptivius bei ieško kitokio būdo tvarkytis su santykiu su taisyklėmis. Pastebėtina, jog didesnis šių procesų įsisąmoninimas lydi geresnę adaptaciją ir kintantį santykį su taisyklėmis. Tai sutampa su analitinės psichologijos autorių mintimis apie tai, jog tapimas sąmoningu

kompleksų daromai įtakai yra procesas, kurio metu galima pasiekti didesnę vidinę laisvę jų atžvilgiu (Kast, 1997; Jung, 2014a). Su tokia sėkmingesne individo integracija susijusios ir didesnės galimybės patirti teigiamus tarpasmeninius ryšius, užmegzti intymius santykius bei sumažinti kylančias neigiamas emocines reakcijas. Tyrimas atskleidė tokių tiriamųjų judėjimą link didesnio įsisąmoninimo bei adaptyvesnio santykio su taisyklėmis, tačiau taip pat išryškėjo, kad šis procesas reikalauja sąmoningų pastangų bei darbo su savimi.

Tokie tyrimo rezultatai leidžia formuluoti rekomendacijas psichologinei pagalbai dirbant su SAV. Tyrimas parodė, jog tiriamieji jaučia poreikį labiau įsisąmoninti chaotiškumą, kuris vyravo šeimoje, suprasti, kaip jie į tai reagavo ir kokią įtaką tai turi dabartiniam gyvenimui: šio tyrimo kontekste – nevienareikšmišką ir emociškai apsunkintą taisyklių patyrimą įvairiuose gyvenimo kontekstuose (darbe, buityje, poroje bei vidinių taisyklių atžvilgiu). Galima teigti, jog psichologinis konsultavimas ir psichoterapija bei ja pagrįstos intervencijos (pavyzdžiui SAV grupės) yra veiksmingos pagalbos priemonės SAV įgalinimui, ką pastebi ir Woititz (1999), remdamasi klinikine darbo su SAV patirtimi. Galima manyti, jog didesnis psichologo ar psichoterapeuto jautrumas santykio su taisyklėmis temai gali duoti didesnę darbo efektyvumą dirbant su SAV.

4.5. Tyrimo kokybė bei ribotumai

Kadangi tyrimas yra aprašomojo pobūdžio, jo rezultatai negali būti taikytini bendrai populiacijai. Be to, pati imtis yra pakankamai homogeniška tiek amžiaus, tiek socialinio statuso prasme ir nėra žinoma, ar rezultatai galėtų būti pakartoti, pavyzdžiui, keliasdešimt metų vyresnio amžiaus tiriamųjų arba klinikinėje imtyje. Paminėtina, jog tyrimo dalyviai yra pakankamai aukštos akademinės kvalifikacijos (visi baigę arba baigiantys aukštąjį mokslą), tad tyrimo rezultatai gali ženkliai skirtis, pavyzdžiui, tiriant SAV, augusius asocialiose arba žemą socioekonominį statusą turinčiose alkoholikų šeimose.

Nepaisant to, remiantis kitų SAV tyrėjų darbais galima išvelgti bendrų tendencijų, nurodančių apsunkintą SAV patyrimą vaikystėje ir paauglystėje. Pastebėtina, jog daugiau bendrumų randama būtent ankstyvajame gyvenimo periode, tačiau kalbant apie dabartinį gyvenimo laikotarpį jų yra kiek mažiau, galimai dėl subjektyvaus vaidmens, pavyzdžiui, šiame tyrimo kontekste atsiskleidusių sąmoningų pastangų ieškant adaptyvesnių elgesio modelių nei tie, kurie susiformavo vaikystėje. Be to, žvelgiant iš analitinės psichologijos perspektyvos, pastebimos tamprios sąsajos tarp literatūroje aprašomo neigiamo tėvo komplekso raiškos bei tyrimo dalyvių reflektuojamos patirties. Tuo remiantis galima kelti prielaidą, jog gelminėje plotmėje tyrimo rezultatai atskleidžia daugiau universalius sunkumus, susijusius su neigiamu tėvo kompleksu nei tuos, būdingus išimtinai SAV kaip atskirai tiriamųjų grupei. Kita vertus, šiuo tyrimu atsiskleidęs tėvo ir jo taisyklių patyrimas gali

reikšmingai papildyti tėvo komplekso sampratą per vaikų, augusių su alkoholiku tėvu patirtį. Neigiamai emociškai įkrautas santykis su taisyklėmis išryškėjo kaip subtilus patyrimo aspektas tampriai susijęs su vidinio tėvo vaizdinio chaotiškumu, kurį lydi didesnis tapatumo fragmentiškumas, patiriamas per prieštarą tarp noro būti laisvu ir polinkio kontroliuoti (tiek save, tiek kitą, esantį artimame ryšyje). Taip pat svarbu įvertinti, jog tyrimu daromos išvados yra interpretacinio pobūdžio, t. y. daugiau kaip prielaidos nei statistiškai patvirtinti dėsniai.

Kalbant apie tyrimo validumą, galima paminėti, jog jis buvo siektas užtikrinti remiantis literatūroje nurodytomis metodologinėmis rekomendacijomis, konsultuojantis su darbo vadove, keliais etapais peržiūrėta kodavimo sistema bei jos įvertinimu kaip patikimos, pasinaudojant nepriklausomo koduotojo pagalba. Taip pat svarbu paminėti, jog šio darbo autoriui tyrimo tema yra artima, tačiau yra perdirbta psichoterapijoje. Be to, siekiant išvengti žymaus subjektyvumo pasireiškimo duomenų interpretavime, buvo supervizuojamasi su darbo vadove, remiamasi moksline literatūra, taikomas indukcinės teminės analizės metodas, leidžiantis išlikti arti tiriamųjų patirties. Kita vertus, galima teigti, kad joks socialinių mokslų tyrimas nėra nepalietas tyrėjo subjektyvumo, kas galioja ir šiam darbui. Nepaisant to, šis tyrimas suteikia vertingų įžvalgų apie SAV patyrimą bei jų santykio su taisyklėmis pobūdį.

5. IŠVADOS

1. Priklausomo nuo alkoholio tėvo paveikslas vaikystėje ir paauglystėje pasirodė esąs nenuoseklus, chaotiškas, kintantis priklausomai nuo tėvo būsenos nuo tironiško (griežto, agresyvaus) iki atsipalaidavusio (švelnesnio, linksmesnio).
2. Santykį su tėvu vaikystėje sunkino patiriama gilaus emocinio ryšio stoka, tėvo autoriteto stoka, konfliktiškas santykis su tėvu bei patiriami intensyvūs baimės ir pykčio tėvui jausmai.
3. Taisykles tėvų šeimoje dalyviai patyrė kaip takias, kintančias priklausomai nuo tėvo apsvaigimo nuo visiško ribų nebuvimo iki griežtos kontrolės. Santykis su taisyklėmis tėvų šeimoje vaikystėje ir paauglystėje patiriamas kaip konfliktiškas bei įkrautas intensyviais neigiamais jausmais (baimės, pykčio, neteisybės).
4. Nors tyrimo dalyvių sąmoningas santykis su taisyklėmis pasirodė gana pozityvus, konkrečių patyrimo epizodų analizė atskleidė, jog susidūrimas su taisyklėmis jiems kelia daug neigiamų emocijų.
5. Tiriamųjų santykis su taisyklėmis suaugus atsiskleidė kaip konfliktiškas.
  - 5.1. Išryškėjo polinkis kvestionuoti taisykles (daugiau būdingas vyrams) bei polinkis perdėtai prisitaikyti prie išorinių taisyklių (daugiau būdingas moterims).
  - 5.2. Atsiskleidė artimuose santykiuose patiriamos neigiamos emocinės reakcijos taisyklių atžvilgiu.
  - 5.3. Išryškėjo polinkis kelti sau griežtas vidines taisykles, pastangos atkakliai jų laikytis ir neigiamos emocinės reakcijos tuomet, kai nepavyksti atitikti sau keliamų reikalavimų.
  - 5.4. Atsiskleidė noras jaustis laisviau vidinių taisyklių atžvilgiu, sunkumai tai pasiekti.
  - 5.5. Išryškėjo tiriamųjų sąmoningos paieškos alternatyvaus santykio su taisyklėmis suaugus, reflektuojant, jog vaikystėje bei paauglystėje išmokti reagavimo į jas būdai yra neadaptyvūs.

6. PRIEDAI

1 priedas. Interviu klausimai

Demografiniai.

Ar tėvas buvo priklausomas nuo alkoholio? Kiek laiko gyvenote kartu? Ar buvo skyrybų, laikotarpių, kuomet gyvenote atskirai? Ar palaikote ryšį dabar?

1 dalis. Tėvas, santykis su juo.

Papasakokite apie savo tėvą (kokį prisimenate jį vaikystėje?).

Kaip reiškėsi tėvo priklausomybė nuo alkoholio? Kaip dažnai vartodavo? Kokie skirtumai tarp blaivaus tėvo ir apsvaigusio? Gal prisimenate pavyzdį, iliustruojantį tai?

Kokie buvo jūsų santykiai su tėvu vaikystėje ir paauglystėje?

Ar galėtumėte papasakoti kokį nors prisiminimą ar situaciją su tėvu, kuri yra įsiminusi? Kuo tai reikšminga? Kaip tuomet jauteisi?

Kiek svarbi būdavo jo nuomonė/autoritetas priimant sprendimus/darant pasirinkimus? Gal prisimenate pavyzdį?

2 dalis. Taisyklės, santykis su jomis.

Ką jums reiškia taisyklės? (Kaip jūs suprantate, kas tai yra? Kiek jums svarbu laikytis tam tikrų principų ar taisyklių?)

Kokios taisyklės vyraudavo šeimoje vaikystėje? Kas šeimoje nustatydavo taisykles? Kas būdavo leidžiama, o kas draudžiama? Kas nutikdavo jų nesilaikant?

Kokias taisykles kurdavo tėvas? Kaip taisyklės keisdavosi tėvui būnant blaiviam ir apsvaigusiam?

Kaip elgdavotės susidūręs su taisyklėmis, kaip reagavote į tai? (Kaip jautėtės?)

Ar buvo skirtumų tarp tėvo ir mamos taisyklių? Kaip tada reaguodavote?

3 dalis. Dabartinis santykis su taisyklėmis.

Koks dabartinis jūsų santykis su taisyklėmis? Ar namuose (darbe, universitete, visuomenėje, hobiuose, socialiniuose ryšiuose, romantiniuose santykiuose) tenka susidurti su taisyklėmis? Kaip jas patiriate? Kaip reaguojate? Kokių taisyklių laikotės ir kokias keliate kitam (pvz., partneriui)?

Kaip manote, kaip taisyklės vaikystėje galėjo paveikti dabartinį jūsų santykį su taisyklėmis?

[Po kiekvienos dalies seka klausimas:] ar yra dar kažkas, ką jūs pats(-i) norėtumėte pasakyti/pridėti į šią temą?

2 priedas. Informuotas sutikimas dalyvauti tyrime

Tyrimo tikslas – atskleisti suaugusių alkoholikų vaikų santykį su tėvu vaikystėje ir paauglystėje, santykį su taisyklėmis vaikystėje ir dabartiniame gyvenimo laikotarpyje.

Tyrimą atlieka Vilniaus universiteto klinikinės psichologijos magistrantūros studentas Gediminas Tumėnas. Interviu metu gautieji duomenys bus panaudoti tik apibendrintame moksliniame tyrime. Individualūs duomenys ir faktai nebus atskleisti.

Interviu garso įrašai bus sunaikinti pasibaigus mokymo procesui, t.y., ne vėliau kaip 2018m. liepos 1d.

Tyrime dalyvauti sutinku / nesutinku (pabraukti).

Vardas, pavardė, parašas

Sudarymo data:

Tyrėjo kontaktinis el.p.: gediminastum@gmail.com

3 priedas. Teminės analizės būdu sudarytos kategorijos, pakategorės ir jų aprašymai.

1. Dvilypis tėvo paveikslas. Į šią kategoriją įtraukiami tėvo paveikslo apibūdinimai, kurie atsiskleidė kaip dvilypiai – girtas ir blaivus tėvas vaikystėje ir paauglystėje buvo patiriami kaip du skirtingi žmonės.

1.1. Teigiamas tėvo paveikslas. Ši pakategorė apima teigiamus tėvo apibūdinimus, pvz.: gabus, darbštus, gerai dirbantis, rūpestingas, šeimos finansų šaltinis, komunikabilus, kompanijos siela, daug bendraujantis ir pan. Dažniausiai šios teigiamos tėvo savybės įvardijamos, apibūdinant tėvo charakterį nepaveiktą alkoholio.

1.2. Neigiamas tėvo paveikslas. Apima neigiamas tėvo charakterio savybes, nepriklausomai nuo tėvo būsenos, pvz.: tėvas impulsyvus, greitai supykstantis, nekantrus, agresyvus, smurtaujantis, žeminantis, neatsakingas, kategoriškas, griežtas, linkęs kaltinti kitus, griauantis savo gyvenimą.

1.3. Blaivus tėvas – uždaras ir pasyvus. Blaivaus tėvo apibūdinimai kaip atsitraukusio, mažai dalyvaujančio šeimos gyvenime, pasyvaus, mažai prisiimančio atsakomybių, uždaro žmogaus, nerodančio savo jausmų, mažai bendraujančio, tylaus, nerodančio savo nuomonės. Ši ir kitos dvi pakategorės apima tėvo apibūdinimus blaivioje būsenoje kontraste su alkoholio užvartojusiu (pvz.: „kai būna blaivus, tai jis toks...“).

1.4. Blaivus tėvas – laisvesnis. Apibūdina blaivų tėvą (kontraste su apsvaigusiu) kaip labiau atsipalaidavusį, sukalbamesnį, linksmesnį, švelnesnį, labiau bendraujantį.

1.5. Blaivus tėvas – tironiškas. Apibūdina tėvą blaivioje būsenoje (kontraste su apsvaigusiu) kaip griežtą, impulsyvų, nekantrų, greitai supykstantį, agresyvų, smurtaujantį, žeminantį, kategorišką, kaltinantį, baudžiantį.

1.6. Apsvaigęs tėvas – laisvesnis. Apibūdina apsvaigusį tėvą, kuris tampa laisvesniu, atviresniu, labiau atsipalaidavusiu, bendraujančiu, ne tokiu griežtu (kontraste su blaiviu tironišku tėvu), tačiau ir lipšnesnį, atviraujantį, įkyriai einantį į emociškai arimą kontaktą.

1.7. Apsvaigęs tėvas – tironiškas. Apibūdina apsvaigusio tėvo tironiškumą kontraste su blaiviu laisvesniu (panašiai kaip ir blaivų tironišką) kaip agresyvų, impulsyvų, neprognozuojamą, griežtą, smurtaujantį, baudžiantį, žeminantį, nesilaikantį susitarimų, demonstruojantį savo galią.

2. Apsunkintas santykis su tėvu. Apima emocinius santykio su tėvu aspektus vaikystėje ir paauglystėje.

2.1. Konfliktiškas santykis su tėvu. Santykio su tėvu patyrimas kaip konfliktiškas, t. y. einama į atvirą ginčą, konfliktą dėl tėvo elgesio (įeina ir didesnis pasipriešinimas, atsirandantis

- paauglystėje), tėvo nuomonė suprantama kaip nesvarbi ar kvaila, santykiuose vyraujantis neteisybės jausmas ir rodymas elgesiu, kad tėvas yra neteisus (ignoravimas, pasipriešinimas).
- 2.2. Tėvo autoriteto stoka. Apima santykį su tėvu kaip autoritetu: tėvas nekelia pagarbos jausmo, yra blogas pavyzdys, reflektuojama tėvo, kaip pavyzdžio stoka, emocinis poreikis turėti autoritetą (žmogų, kuris patartų, palaikytų). Į tai įeina ir tėvo alkoholio vartojimo pateisinimas, t. y. tėvas patiriamas ne kaip autoritetas, o kaip ligonis, kuris negali elgtis kitaip, tačiau vis viena nėra teigiamas pavyzdys.
  - 2.3. Gilaus emocinio ryšio stoka. Apima refleksijas tolumo santykio su tėvu dėl jo uždarumo, atsiribojimo, mažai bendravimo arba paviršutiniško, buitisko bendravimo, tėvas patiriamas kaip menkai pažįstamas žmogus, pakankamai svetimas (emocinio santykio prasme). Apima refleksijas apie gilaus, autentiško emocinio ryšio ar atvirų pokalbių su tėvu stoką.
  - 2.4. Tėvui jaučiami su pykčiu susiję jausmai. Įtraukia santykio su tėvu emocinę liniją, susijusią su pykčiu. Reflektuojami tėvui jaučiami intensyvūs neigiami jausmai: pyktis, neapykanta, panieka, pasišlykštėjimas, nepagarba, nusivylimas juo, noras gyventi be tėvo (jausmas, jog šeimoje būtų geriau be jo), noras atsiriboti nuo jo.
  - 2.5. Tėvas kelia baimę. Įtraukia santykio su tėvu emocinę liniją, susijusią su baime: reflektuojama būnant šalia tėvo jaučiama įtampa, baimė tėvui dėl jo impulsyvumo, neprognozuojamumo, agresijos bei jaučiama kaltė, kad esi kažkaip atsakingas už tai, dėl ko tėvas baudžia ar žemina. Apima ir su baime susijusį elgesį: pastangas neišprovokuoti tėvo pykčio, paklusti arba prisiderinti iš baimės (nors viduje jaučiant norą priešintis).
- 3. Takios taisyklės šeimoje.** Įtraukiamas taisyklių šeimoje vaikystėje ir paauglystėje patyrimas kaip chaotiškų, kintančių, įtraukiant ir emocinį reagavimą į jas.
- 3.1. Šeimos gyvenimas sukasi aplink tėvą (čia įtraukiau ir taisyklės keičiasi pagal tėvo būseną). Ši kategorija įtraukia tiriamųjų refleksijas apie tai, kaip šeimoje tėvas nustatinėja taisykles arba net ir nesant aiškiai apibrėžtų tėvo taisyklių, šeimos gyvenimas vis viena yra priklausomas nuo tėvo (jo būsenų, nuotaikų, elgesio), kadangi tėvo įsiveržimai į šeimą pakeičia visą jos atmosferą ar kasdienę rutiną, t. y. pasikeičia taisyklės (senosios nebeveikia arba atsiranda naujos).
  - 3.2. Kontroluojanti šeimos atmosfera. Apima konkrečių griežtų taisyklių šeimoje buvimą (kas gali būti susijęs ne tik su tėvo, bet ir su mamos elgesiu), kontroliavimą vaiko elgesio (pvz., kur ir kiek ilgai gali išeiti). Taip pat įtraukia ir šeimos uždarumą aplinkinių žmonių atžvilgiu: norą atrodyti gerai, šeimos problemų pasilikimą sau, taisykles susijusias su uždarumu (pvz., negalima atsivesti svečių, nes grįš girtas tėvas).
  - 3.3. Liberali šeimos atmosfera. Apima reflektuojamą šeimoje vyravusią laisvę taisyklių atžvilgiu: beveik viskas leidžiama (pvz., gali eiti kur nori, mokytis kada nori), nėra kontrolės, nėra

taisyklių, kiekvienas atsako pats už save. Ši laisvė patiriama kaip negatyvi: dėka jos reflektuojamas apleistumo, paliktumo, buvimo nesvarbiu jausmas, patiriama rūpesčio ir domėjimosi iš tėvų stoka.

3.4. Griežtos tėvo reakcijos į taisyklių pažeidimus. Apima griežtą tėvo taisyklių nustatymo pobūdį ir intensyvias reakcijas į taisyklių pažeidimus: žeminimą, moralizavimą, baudimą, pyktį, agresiją, smurtą (tiek fizinį, tiek emocinį). Taip pat įtraukia ir tironiškas tėvo reakcijas jeigu šeimoje kas nors vyksta ne pagal jį, t. y. net nesant aiškiai įvardintų taisyklių, dėka kintančių tėvo nuotaikų ar būsenų, išreiškiamos destruktivos reakcijos.

3.5. Konfliktiškas santykis su tėvo taisyklėmis. Apibūdina emociškai įkrautą santykį su tėvo taisyklėmis: baimę tėvo bausmių ar smurto, neteisybės jausmą dėl tėvo taisyklių, vidinį norą priešintis, tačiau iš baimės negalėjimą to padaryti. Taip pat apima priešiškas reakcijas į tėvo taisykles: jų ignoravimą, atmetimą, pasipriešinimą, siekį atsiriboti, išvengti situacijų susijusių su tėvo taisyklių nustatymu (pvz., nebūti namų aplinkoje).

4. Nevienareikšmiškas santykis su taisyklėmis. Ši kategorija apima sunkumus santykyje su taisyklėmis, išskylančius dabartiniame gyvenimo laikotarpyje.

4.1. Taisyklių kvestionavimas. Apima taisyklių patyrimą kaip suvaržančių, primestų, potencialiai grėsmingų ir su tuo susijusių taisyklių kvestionavimą: laikymąsi tik tų taisyklių, kurių prasmė yra suprantama, taisyklių atsirinkimą pagal tai, ar jos naudingos, ar ne, vidinį norą priešintis taisyklėms, polinkį taisykles apeiti, nepaklusti toms taisyklėms, kurios patiriamos kaip primestos.

4.2. Prisiderinimas prie aplinkos. Įtraukia santykį su taisyklėmis per prisiderinimą prie aplinkos (darbinės, akademinės, santykiuose – prie kito žmogaus), paklusimą taisyklėms tam, kad neužkliūti kitiems (išvengti neigiamos kitų reakcijos). Į šią pakategorę įeina ir perdėtai atsakingas (keliantis vidinę įtampą) išorinių taisyklių laikymasis, baimė dėl galimos nesėkmės padarinių, savo nuomonės nereikškimas tam, kad prisitaikyti prie aplinkinių.

4.3. Noras nustatyti griežtas taisykles. Apibūdina tiriamųjų polinkį kontroliuoti situaciją, nustatyti savo taisykles socialiniuose santykiuose, poroje, buityje. Taip pat apima tiriamųjų jautrias reakcijas į jų taisyklių nesilaikymą (pykčio, nusivertinimo, nesvarbos jausmo), pykčio bei susierzinimo reakcijas į partnerio(-ės) arba buto/kambario draugų taisykles bei su tuo susijusius santykių sunkumus poroje, buityje, draugų tarpe.

4.4. Griežtos vidinės taisyklės. Sau keliamos taisyklės, kurių stengiamasi griežtai laikytis. Taip pat ir su jomis susijusios emocinės reakcijos kai nepavyksta atitikti sau nustatomų reikalavimų: nusivylimas savimi, neapykanta sau, pasišlykštėjimas savimi, kaltė, savęs nuvertinimas.

- 4.5. Noras sąmoningai kurti santykį su taisyklėmis. Apibūdina sąmoningą norą ieškoti alternatyvaus, pozityvesnio santykio su taisyklėmis, reflektuojant, jog dabartinis santykis su taisyklėmis yra apsunkintas destruktivų vaikystės patirčių su tėvo taisyklėmis. Noras jaustis laisviau griežtų vidinių taisyklių atžvilgiu arba jausti mažiau įtampos dėl galimos nesėkmės laikantis išorinių taisyklių, tačiau ir patiriami sunkumai tai įgyvendinant. Apima geresnio įsisąmoninimo procesą, kurį lydi didesnė pasirinkimo laisvė santykiyje su taisyklėmis, refleksijas apie gyvenimo eigoje pastebimą santykio su taisyklėmis kaitą, kuri randasi sąmoningo darbo su savimi dėka.
- 4.6. Skirtingas santykis su taisyklėmis įvairiuose gyvenimo kontekstuose. Apima skirtingą santykį į taisykles įvairiuose gyvenimo kontekstuose: namų, darbo, aukštosios mokyklos poros santykių, draugystės, hobių užsiėmimų, visuomenės. Taip pat įtraukia pastebimus skirtumus santykiyje su taisyklėmis priklausomai nuo ryšio artumo: poros arba kambario/buto draugų ryšiuose į taisykles reaguojama emociškai intensyviausiai, kyla daugiausiai sunkumų, kurie apsunkina ir pačius santykius; tuo tarpu darbo, visuomenės, akademiniam kontekstuose santykis su taisyklėmis yra sklandesnis, labiau atitinkantis sąmoningą nuostatą į taisykles.

7. LITERATŪRA

1. Alterman, A. I., Searles, J. S., & Hall, J. G. (1989). Failure to find differences in drinking behavior as a function of familial risk for alcoholism: A replication. *Journal of Abnormal Psychology*, 98(1), 50.
2. Beaudoin, C. M., Murray, R. P., Bond, J., & Barnes, G. E. (1997). Personality characteristics of depressed or alcoholic adult children of alcoholics. *Personality and Individual Differences*, 23(4), 559-567.
3. Belliveau, J. M., & Stoppard, J. M. (1995). Parental alcohol abuse and gender as predictors of psychopathology in adult children of alcoholics. *Addictive behaviors*, 20(5), 619-625.
4. Benda, B. B., & DiBlasio, F. A. (1992). A comparison of alcoholic and other adult children of alcoholics to other alcoholics on the BSI. *Alcoholism Treatment Quarterly*, 8(4), 81-93.
5. Bieliauskienė, I. (2014). *Psichoterapijos veiksmingumo kokybinė analizė: vyrų ir moterų terapinių veiksnių refleksija* (Daktaro disertacija). Vilnius: Vilniaus universitetas. Paimta iš: http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2014~D_20140512_103910-77629/DS.005.0.01.ETD
6. Blazer, D. G., & George, L. K. (1993). Psychiatric disorders in adult children of alcoholics: data from the Epidemiologic Catchment Area project. *Am J Psychiatry*, 1(50), 793.
7. Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. sage.
8. Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative research in psychology*, 3(2), 77-101.
9. Breshears, D. (2015). Forgiveness of Adult Children Toward Their Alcoholic Parents. *Qualitative Research Reports in Communication*, 16(1), 38-45.
10. Bulotaitė, L. (2009). *Priklausomybių anatomija*. Vilnius: Tyto alba.
11. Bush, S. I., Ballard, M. E., & Fremouw, W. (1995). Attributional style, depressive features, and self-esteem: Adult children of alcoholic and nonalcoholic parents. *Journal of Youth and Adolescence*, 24(2), 177-185.
12. Christensen, H. B., & Bilenberg, N. (2000). Behavioural and emotional problems in children of alcoholic mothers and fathers. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 9(3), 219-226.
13. Coleman, F. L., & Frick, P. J. (1994). MMPI-2 profiles of adult children of alcoholics. *Journal of clinical psychology*, 50(3), 446-454.
14. Corazzini, J. G., Williams, K., & Harris, S. (1987). Group therapy for adult children of alcoholics: Case studies. *Journal for Specialists in Group Work*, 12(4), 156-161.
15. Dembinskas, A. (2003). *Psichiatrija*. Vilnius: Vaistų žinios.

16. Díaz, R., Gual, A., García, M., Arnau, J., Pascual, F., Cañuelo, B., ... & Garbayo, I. (2008). Children of alcoholics in Spain: from risk to pathology. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*, 43(1), 1-10.
17. Dodd, D. T., & Roberts, R. L. (1994). Differences among adult coas and adult non-COAs on levels of self-esteem, depression, and anxiety. *Journal of Addictions & Offender Counseling*, 14(2), 49-56.
18. Domenico, D., & Windle, M. (1993). Intrapersonal and interpersonal functioning among middle-aged female adult children of alcoholics. *Journal of consulting and clinical psychology*, 61(4), 659.
19. Drake, R. E., & Vaillant, G. E. (1988). Predicting Alcoholism and Personality Disorder in a 33-year Longitudinal Study of Children of Alcoholics. *British Journal of Addiction*, 83(7), 799-807.
20. Eiden, R. D., Edwards, E. P., & Leonard, K. E. (2004). Predictors of effortful control among children of alcoholic and nonalcoholic fathers. *Journal of Studies on Alcohol*, 65(3), 309-319.
21. Fineran, K., Laux, J. M., Seymour, J., & Thomas, T. (2009). The Barnum effect and chaos theory: Exploring college student ACOA traits. *Journal of College Student Psychotherapy*, 24(1), 17-31.
22. Fox, K. M., & Gilbert, B. O. (1994). The interpersonal and psychological functioning of women who experienced childhood physical abuse, incest, and parental alcoholism. *Child abuse & neglect*, 18(10), 849-858.
23. Freud, S. (1923). "The ego and the id". 2001) *The standard edition of the complete psychological works of Sigmund Freud*, 19, 19.
24. Fulton, A. I., & Yates, W. R. (1990). Adult Children of Alcoholics A Valid Diagnostic Group?. *The Journal of nervous and mental disease*, 178(8), 505-hyhen.
25. Gailienė, D. ir Kazlauskas, E. (2004). Po penkiasdešimties metų: sovietinių represijų Lietuvoje psichologiniai padariniai ir įveikos būdai. Iš D. Gailienė (sud.), *Sunkių traumų psichologija: politinių represijų padariniai* (p. 78–126). Vilnius: Lietuvos genocido ir rezistencijos tyrimo centras.
26. Gudaitė, G. (2016). *Santykis su autoritetu ir asmeninės galios pajauta*. Vilnius: Vilniaus Universitetas.
27. Hadley, J. A., Holloway, E. L., & Mallinckrodt, B. (1993). Common aspects of object relations and self-representations in offspring from disparate dysfunctional families. *Journal of Counseling Psychology*, 40(3), 348.
28. Hall, C. W., & Webster, R. E. (2007). Multiple stressors and adjustment among adult children of alcoholics. *Addiction Research & Theory*, 15(4), 425-434.

29. Hall, J. C. (2008). The impact of kin and fictive kin relationships on the mental health of Black adult children of alcoholics. *Health & Social Work, 33*(4), 259-266.
30. Harman, M. J., & Arbona, C. (1991). Psychological adjustment among Hispanic adult children of alcoholics: An exploratory study. *Hispanic Journal of Behavioral Sciences, 13*(1), 105-112.
31. Haugland, B. S. M. (2005). Recurrent disruptions of rituals and routines in families with paternal alcohol abuse. *Family Relations, 54*(2), 225-241.
32. Haverfield, M. C., & Theiss, J. A. (2014). A theme analysis of experiences reported by adult children of alcoholics in online support forums. *Journal of family studies, 20*(2), 166-184.
33. Hawkins, C. A. (1997). Disruption of family rituals as a mediator of the relationship between parental drinking and adult adjustment in offspring. *Addictive Behaviors, 22*(2), 219-231.
34. Hibbard, S. (1987). The diagnosis and treatment of adult children of alcoholics as a specialized therapeutic population. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training, 24*(4), 779.
35. Hill, E. M., Nord, J. L., & Blow, F. C. (1992). Young-adult children of alcoholic parents: protective effects of positive family functioning. *British journal of addiction, 87*(12), 1677-1690.
36. Hinkin, C. H., & Kahn, M. W. (1995). Psychological symptomatology in spouses and adult children of alcoholics: An examination of the hypothesized personality characteristics of codependency. *International Journal of the Addictions, 30*(7), 843-861.
37. Hinz, L. D. (1990). College student adult children of alcoholics: Psychological resilience or emotional distance?. *Journal of Substance Abuse, 2*(4), 449-457.
38. Hussong, A. M., Bauer, D. J., Huang, W., Chassin, L., Sher, K. J., & Zucker, R. A. (2008). Characterizing the life stressors of children of alcoholic parents. *J Fam Psychol, 22*(6), 819-32.
39. Jacoby, M. (1999). *Jungian psychotherapy and contemporary infant research: basic patterns of emotional exchange*. Psychology Press.
40. Jarmas, A. L., & Kazak, A. E. (1992). Young adult children of alcoholic fathers: Depressive experiences, coping styles, and family systems. *Journal of Consulting and Clinical Psychology, 60*(2), 244.
41. Järvinen, M. (2015). Understanding addiction: Adult children of alcoholics describing their parents' drinking problems. *Journal of Family Issues, 36*(6), 805-825.
42. Jones, A. L., Perera-Diltz, D. M., Salyers, K. M., Laux, J. M., & Cochrane, W. S. (2007). Testing hypothesized differences between adult children of alcoholics (ACOAs) and non-ACOAs in a college student sample. *Journal of College Counseling, 10*(1), 19-27.

43. Jones, D. J., & Zalewski, C. (1994). Shame and depression proneness among female adult children of alcoholics. *International journal of the addictions*, 29(12), 1601-1609.
44. Jung, C. G. (1956). *Collected Works of C.G. Jung, vol. 5: Symbols Of Transformation*.
45. Jung, C. G. (1970). *The Collected Works of Cg jung Vol. 10: Civilization in Transition*. Routledge and Kegan Paul.
46. Jung, C. G. (1985). *The collected works of CG Jung. Vol. 18, The symbolic life: miscellaneous writings*. Pantheon.
47. Jung, C. G. (2013). *Psichologiniai tipai*. Vilnius: Margi raštai.
48. Jung, C. G. (2014a). *The structure and dynamics of the psyche* (R. F. C. Hull, Trans.) In H. Read et al. (Eds.), *The collected works of C. G. Jung: Complete digital edition* (Vol. 8).
49. Jung, C. G. (2014b). *Freud and psychoanalysis* (R. F. C. Hull, Trans.). In H. Read et al. (Eds.), *The collected works of C. G. Jung: Complete digital edition* (Vol. 4).
50. Jung, C. G. (2015). *Archetipai ir kolektyvinė pasąmonė*. Vilnius: Margi raštai.
51. Jung, C. G., & Drazdauskiene, R. (1998). *Psichologija ir religija*. Aidai.
52. Kashubeck, S. (1994). Adult children of alcoholics and psychological distress. *Journal of Counseling & Development*, 72(5), 538-543.
53. Kast, V. (1997). *Father-daughter, Mother-son: freeing ourselves from the complexes that bind us*. Element.
54. Kast, V. (2002). *Atsisveikinimas su aukos vaidmeniu: gyventi savo gyvenimą*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas.
55. Kearns-Bodkin, J. N., & Leonard, K. E. (2008). Relationship functioning among adult children of alcoholics. *Journal of studies on alcohol and drugs*, 69(6), 941-950.
56. Kelley, M. L., Braitman, A., Henson, J. M., Schroeder, V., Ladage, J., & Gumienny, L. (2010). Relationships among depressive mood symptoms and parent and peer relations in collegiate children of alcoholics. *American Journal of Orthopsychiatry*, 80(2), 204-212.
57. Kelley, M. L., French, A., Schroeder, V., Bountress, K., Fals-Stewart, W., Steer, K., & Cooke, C. G. (2008). Mother–daughter and father–daughter attachment of college student ACOAs. *Substance use & misuse*, 43(11), 1559-1570.
58. Kelley, M. L., Schroeder, V. M., Cooke, C. G., Gumienny, L., Platter, A. J., & Fals-Stewart, W. (2010). Mothers' versus fathers' alcohol abuse and attachment in adult daughters of alcoholics. *Journal of family issues*, 31(11), 1555-1570.
59. Klostermann, K., Chen, R., Kelley, M. L., Schroeder, V. M., Braitman, A. L., & Mignone, T. (2011). Coping behavior and depressive symptoms in adult children of alcoholics. *Substance use & misuse*, 46(9), 1162-1168.
60. Knoblauch, D. L., & Bowers, N. D. (1989). A therapeutic conceptualization of adult children of alcoholics. *Journal of College Student Psychotherapy*, 4(1), 37-52.

61. Kroll, B. (2004). Living with an elephant: Growing up with parental substance misuse. *Child & Family Social Work, 9*(2), 129-140.
62. Lyon, D., & Greenberg, J. (1991). Evidence of codependency in women with an alcoholic parent: Helping out Mr. Wrong. *Journal of personality and social psychology, 61*(3), 435.
63. Lozovska, J. ir Gudaitė, G. (2010). Moterų agresijos ir tėvo kompleksų sąsajos. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris, 6*, 99–120.
64. McCoy, T. P., & Dunlop, W. L. (2016). Down on the upside: redemption, contamination, and agency in the lives of adult children of alcoholics. *Memory, 1*-9.
65. Mintz, L. B., Kashubeck, S., & Tracy, L. S. (1995). Relations among parental alcoholism, eating disorders, and substance abuse in nonclinical college women: Additional evidence against the uniformity myth. *Journal of Counseling Psychology, 42*(1), 65.
66. Mutzell, S. (1994). Coping strategies in children of male alcoholic parents and men from the general population. *Early Child Development and Care, 97*(1), 73-89.
67. Neff, J. A. (1994). Adult children of alcoholic or mentally ill parents: Alcohol consumption and psychological distress in a tri-ethnic community study. *Addictive Behaviors, 19*(2), 185-197.
68. Nirenberg, T. D., Liepman, M. R., Begin, A. M., Maisto, S. A., & Liebermann, M. P. (1990). Family history of alcoholism in males: Absence of distinguishing features for treatment matching. *International journal of the addictions, 25*(10), 1195-1209.
69. Ohannessian, C. M., & Hesselbrock, V. M. (1993). The influence of perceived social support on the relationship between family history of alcoholism and drinking behaviors. *Addiction, 88*(12), 1651-1658.
70. Pasternak, A., & Schier, K. (2012). The role reversal in the families of Adult Children of Alcoholics. *Archives of Psychiatry and Psychotherapy, 3*, 51-57.
71. Peterson, J. B. (1999). *Maps of meaning: The architecture of belief*. Psychology Press.
72. Preuss, U. W., Schuckit, M. A., Smith, T. L., Barnow, S., & Danko, G. P. (2002). Mood and anxiety symptoms among 140 children from alcoholic and control families. *Drug and Alcohol Dependence, 67*(3), 235-242.
73. Rodney, H. E. (1994). What differentiates ACOAs and non-ACOAs on a black college campus?. *Journal of American College Health, 43*(2), 57-63.
74. Rodney, H. E., & Rodney, L. (1996). An exploratory study of African American collegiate adult children of alcoholics. *Journal of American College Health, 44*(6), 267-272.
75. Rose, S. M., Peabody, C. G., & Stratigeas, B. (1991). Responding to hidden abuse: A role for social work in reforming mental health systems. *Social Work, 36*(5), 408-413.

76. Rukšaitė, G. (2008) Santykio su tėvu svarba moters individuacijai. *Santykis ir pokytis: tarpasmeninių ryšių gelminės prielaidos ir psichoterapija*. G. Gudaitė (sud.). Vilnius: Vilniaus Universiteto leidykla, 2008.
77. Samuels, A. (1988). *The father: contemporary Jungian perspectives*. NYU Press.
78. Schroeder, V. M., & Kelley, M. L. (2008). The influence of family factors on the executive functioning of adult children of alcoholics in college. *Family Relations*, 57(3), 404-414.
79. Seefeldt, R. W., & Lyon, M. A. (1992). Personality characteristics of adult children of alcoholics. *Journal of Counseling and Development: JCD*, 70(5), 588.
80. Senchak, M., Leonard, K. E., Greene, B. W., & Carroll, A. (1995). Comparisons of adult children of alcoholic, divorced, and control parents in four outcome domains. *Psychology of Addictive Behaviors*, 9(3), 147.
81. Sher, K. J., Walitzer, K. S., Wood, P. K., & Brent, E. E. (1991). Characteristics of children of alcoholics: putative risk factors, substance use and abuse, and psychopathology. *Journal of abnormal psychology*, 100(4), 427.
82. Staley, D., Rockman, G., Leckie, A., Barkman, K., O'Riordan, J., & Koensgen, S. (1991). The adult children of alcoholics in a psychiatric population. *The American journal of drug and alcohol abuse*, 17(2), 215-226.
83. Vail, M. O., Protinsky, H., & Prouty, A. (2000). Sampling issues in research on adult children of alcoholics: Adolescence and beyond. *Adolescence*, 35(137), 113.
84. VandenBos, G. R. (2015). *APA dictionary of psychology*. American Psychological Association.
85. Vernig, P. M. (2011). Family roles in homes with alcohol-dependent parents: An evidence-based review. *Substance use & misuse*, 46(4), 535-542.
86. Walker, J. P., & Lee, R. E. (1998). Uncovering strengths of children of alcoholic parents. *Contemporary family therapy*, 20(4), 521-538.
87. Williams, O. B., & Corrigan, P. W. (1992). The differential effects of parental alcoholism and mental illness on their adult children. *Journal of clinical psychology*, 48(3), 406-414.
88. Windle, M., Windle, R. C., Scheidt, D. M., & Miller, G. B. (1995). Physical and sexual abuse and associated mental disorders among alcoholic inpatients. *The American journal of psychiatry*, 152(9), 1322.
89. Woititz, J. G. (1999). *Suaugė alkoholikų vaikai*. Kaunas: Dargenis.
90. World Health Organization. (2012). Alcohol in the European Union: consumption, harm and policy approaches: Final report, Copenhagen 27 March 2012.
91. Wright, D. M., & Heppner, P. P. (1991). Coping among nonclinical college-age children of alcoholics. *Journal of Counseling Psychology*, 38(4), 465.

92. Wright, D. M., & Heppner, P. P. (1993). Examining the well-being of nonclinical college students: Is knowledge of the presence of parental alcoholism useful?. *Journal of Counseling Psychology*, 40(3), 324.
93. Zoja, L. (2006). *Tėvas. Istorinė, psichologinė ir kultūrinė perspektyva*. Vilnius: Ciklonas.